ŠIAURĖS ATĖNAI

ISSN 1392-7760 2017 m. liepos 21 d. Nr. 14 (1270) Kaina 1,20 Eur

Lietuvė Lenkijoje: Teatr Powszechny *tapo kultūrinės kairės bastionu* ..... *p. 4*
Kai recenzijos žodžių skaičius perkopia tūkstantį, jai kyla pavojus virsti kritika ..... *p. 5*
Nemėgstami aristokratiški diletantai gali dirbti geriau negu bohemiški kritikai ..... *p. 7*

Gražuolė, įkvėpdavusi poetą

EDUARD LIMONOV

Spalvingos biografijos rusų rašytojas, publicistas, politinis veikėjas Eduardas Limonovas (g. 1943), 1974–1991 m. gyvenęs emigracijoje (Jungtinėse Valstijose ir Prancūzijoje), šį apsakymą parašė 1987 m. (išspausdintas rinkinyje „Konjakas „Napoleonas“ (1990). Limonovo tekstuose aprašomi realūs žmonės dažniausiai vadinami tikraisiais vardais, o pagrindinės šio apsakymo veikėjos prototipas – Salomėja Andronikova (1888–1982) (pakeistas tik tėvavardis), viena ryškiausių vad. Sidabro amžiaus moterų, mecenatė, vieno iš Peterburgo literatūrinių salonų šeimininkė, po Spalio revoliucijos gyvenusi emigracijoje (mirė Londone).

Tą rudenį buvau neįtikėtinai įžūlus. Įžūlus kaip darbininkas, įslinkęs į grafienės patalus, kaip galų gale didelį darbą nuveikęs smulkus kriminalistas.

...Mano pirmoji knyga po mėnesio turėjo pasirodyti Paryžiaus parduotuvėse. Su savimi į Londoną pasiėmiau signalinį egzempliorių.

Man norėjosi spjaudyti praeiviams į veidus, traukti iš vežimėlių kūdikius, kišti ranką po kukliausių pagyvenusių moterų sijonais. Girtas išeidamas iš vyno rūsio Slouno aikštėje, pamenu, vos susilaikiau nepagriebęs policininkui už ausies. Diana jėga mane sulaikė, aš tik iš dalies pasitenkinau rodydamas pirštu į rožinį *bobby* snukį ir kvatodamas. Aš buvau laimingas, – ko jūs norite?.. Man pasisekė jiems įsiūlyti save. „Jie“ man reiškė „pasaulį“, „visuomenę“ – *society*, o pastarasis žodis rusiškai skambėjo kaip susibūrimas tų, kurie čiulpia, bybčiulpių. Įspūdis toks, tarsi visus juos būčiau apgavęs, tarsi iš tiesų būčiau visai ne rašytojas, o smulkus vagišius.

Ypač pakilus, ant karštos įžūlumo, pasididžiavimo ir didybės manijos bangos aš sučiupau Dianą, aktorę, blia, ne šiaip aktorę. Kino ir TV aktorę, kuri filmavosi visokiuose ten serialuose, ją atpažindavo gatvėje... Iš tiesų, objektyviai vertinant situaciją, Diana neprivalėjo man duoti. Ji buvo žymi aktorė, o aš – rašytojas debiutantas. Tačiau įžūlumas gali ne tik kuo lengviausiai patraukti mases, bet ir apgauti padoraus mastelio kino žvaigždę ir priversti ją praskėsti kojas. Ji ne tik davė man, ji mane apgyvendino savo namuose Karaliaus kelyje ir vežiojo po Londoną ir Didžiąją Britaniją automobiliu. Verta paminėti, kad aš ne tik apdūmiau akis jai, juodbruvei gražuolei prisirpusiom šlaunim ir sunkiu užpakaliu, vaidinusiai isterikes televizijos filmuose pagal Mopasaną, Dostojevskį ir Henrį Džeimsą, bet ir apgavau daugelį Didžiosios Britanijos gyventojų, pasipainiojusių mano kelyje.

Luis Camnitzer. Kraštovaizdis kaip požiūris. 1979

Maiklas Horovicas[1] – angliškas Ferlingečio ir Ginsbergo mišrūnas Leningrado poeto Krivulino[2] figūra (tai yra su šešiomis galūnėmis – dvi kojos, dvi rankos ir dvi lazdelės) – pakvietė mane į pirmąsias pasaulyje poetų olimpines žaidynes. Mielasis Maiklas ir jo kolegos britai norėjo pasikviesti amžinai žydinčius Jevtušenką arba Voznesenskį, bet tuo metu, atrodo, sovietų valdžia buvo kažko užpykusi ant Vakarų ir J. su V. nebuvo išsiųsti kaip dovanėlės. Aš pavadavau juos abu *Poetry Olympics*. Jos buvo pasimetusios laike ir vietoj hipių laikų, kuriems šis renginys priklausė pagal idėją, mes visi atsidūrėme 1980-uo-siuose. Esu išsaugojęs vieno žurnalo „New Departures“ numerio kserokopiją – jame ilgai ir nuobodžiai aukštinami taikos pranašumai prieš karą, *lovemaking* prieš bombas ir t. t. Mano ir Maiklo Horovico su jo bičiuliais vertybės ir požiūris į karo ir taikos problemas skyrėsi, bet aš sutikau paskaityti savo eilėraščių Vestminsterio abatijoje, trindamas padus į grindų plyteles, po kuriomis neva ilsisi anglų poetai. Mūsų gaują publikai pristatė pats arkivyskupas raudona kepuraite, o paskui sėdėjo dideliam krėsle, nežinodamas, kur dėtis iš gėdos, ir dengėsi veidą ranka. Nepadoriausiai atrodė pankas poetas Džonas Kuperis Klarkas[3], poeto plaukų kupeta buvo išmarginta melsvais ir rožiniais kuokštais. Džonas Kuperis Klarkas priminė ant uodegos pastatytą vikšrą. Už įžūlumą jis gavo sidabro medalį iš „Sunday Times“, kuris įsteigė apdovanojimus, nors mes to neprašėme. Pats nepadoriausias turinio atžvilgiu pasirodė regio dainininkas ir poetas Lintonas Kvezis Džonsonas[4]. Simpatiškai besišypsantis gražuolis ir grynutėlis juodukas paskandavo savo čiastuškas, kiekvieną užbaigdamas priedainiu „England is the bitch... tra ta ta...“ Tai yra „Anglija – kekšė...“ Gal būtent dėl to, kad kiekvienas priedainis priversdavo vargšą arkivyskupą nuleisti galvą vos ne iki kelių ir sudrebėti, Lintonas Kvezis Džonsonas pelnė aukso medalį. Man „Sunday Times“ už įžūlumą skyrė bronzos medalį. Dėl eilučių, kuriose teigiau bučiuojąs rankas rusų revoliucijai, žurnalistas kandžiai paklausė: „Ar neišsikruvinote lūpų, misteri Limonofai, po tokio bučinuko?“ Jei turėsit omeny tai, kad žaidynėse dalyvavo dar dviejų dešimčių šalių atstovai ir kad teisėjai nieko neskyrė tokiam senam banditui kaip Gregoris Korsas (jis irgi dalyvavo!), suprasite, kaip didžiavausi ir koks įžūlus buvau. Aukso medalis geriau, neginčytina, bet juk aš pirmąkart patekau į tarptautines varžybas, dar išmoksiu, maniau sau. Be to, ir vikšras Klarkas, ir regininkas Džonsonas skaitė gimtąja anglų kalba, o aš – vertimus.

Pavergiau kelių rusų literatūros profesorių širdis, ir šie pradėjo tyrinėti mano kūrybą. Pasirodžiau su savo numeriu Oksforde! Juokavau, šypsojausi, įtempdavau bicepsus po juodais *t-shirt*, audžiau neįtikėtinus melo tinklus iš universitetų katedrų, bet liaudis nesiklausė mano žodžių. Žodžiai atstodavo tik spektaklio muzikinį foną, o veiksmo varomoji jėga, kaip ir balete, buvo kūnas, fizionomijos raumenys ir, žinoma, kostiumas su aksesuarais. Liepsningu, kibirkščiuojančiu juodai aprengtu energijos rutuliu persiritau per tą jų apsnūdusią šalį. Britanijos ir TSRS draugijos pirmininkas – žilas nutukęs *man*, godžiai nužiūrinėjęs Dianos šlaunis, pasakė jai, kad aš – šnipas... Spinduliavau tokio stiprumo lazeriniais spinduliais, kad prieš Dianos *audience* (režisierius rinkosi aktorę vienam iš pagrindinių vaidmenų televizijos seriale) įtikinau ją, jog ji gaus vaidmenį, ir ji gavo!

Saulėtą, nors ir šaltą dieną Diana nuvežė savo (o nuo šiol ir mano) draugę – rusų literatūros profesorę – į gražų ir prabangų Londono rajoną – Hampstedą. Profesorė turėjo paimti knygas iš kažkokios senės rusės, kurios vardas, kiek probėgšmais nugirdau, kažkaip siejosi su poeto Mandelštamo vardu.

– Eime? – paklausė profesorė, lipdama iš automobilio ir viena ranka dar laikydamasi durelių.

– Ne, – atsakiau aš, – seni žmonės man varo nuobodulį. Aš neisiu. Jūs, jei norite, eikite... – sakydamas „jūs“ turėjau galvoje Dianą.

Atvirai sakant, troškau, vos tik profesorė dings, tuoj pat pakišti ranką Dianai po sijonu, tarp škotiškų merginos šlaunų, bet jei profesorė primygtinai reikalauja, galiu paaukoti savo *finger* seansą, kelias minutes drėgno, karšto malonumo, kad Ala, toks buvo profesorės vardas, nesijaustų vieniša su ta kriošena.

– Koks jūs baisus, Limonovai, – pasakė profesorė. – Ir žiaurus. Jūs irgi kada nors pasensite.

– Neabejoju. Todėl ir nenoriu pirma laiko liestis prie svetimos senatvės. Kam skubėti, jei manęs laukia asmeninė senatvė?..

– Salomėja – ne eilinė senė. Ji linksma, protinga ir jos nereikia gailėti, tiesa, Diana?

– *Yes*, – energingai patvirtino Diana. – Ji labai įdomi...

– Kiek metų tai įdomiajai?

– Devyniasdešimt vieni... ar devyniasdešimt dveji... – sutriko profesorė.

– Košmaras. Neisiu. Į svečius pas lavoną...

– Ji telefonu man sakė, kad jai labai patiko jūsų knyga. Ji nė kiek nešokiruota. Nejau jums nesinori pamatyti 91 metų moterį, kurios nešokiravo jūsų nešvanki knygiūkštė...

– Pagarbiau su apibrėžimais, prašyčiau... – aš išlipau iš automobilio.

Jos palaužė mane meilikavimu. Šiurkščiu ir tiesmuku, bet gerai organizuotu.

Paskambinus reikėjo palaukti.

– Ji šiandien namuose viena, – sušnabždėjo Ala, – kompanionės nebus keletą dienų.

Moteris, įkvėpdavusi poetą, pati atidarė duris. Aukšta ir liekna, apsivilkusi vyrišką paltą su diržu, ji rėmėsi gumbuota, lakuota lazda. Veidas derėjo prie lakuotų lazdos gumbų. Akiniai šviesiais rėmeliais.

– Laba diena, Salomėja Iraklijevna!

– *Pardon* dėl išvaizdos, Aločka. Namie šalta. Marijos nėra, o aš nemoku įjungti šildymo. Pernai pakeitė šildymo sistemą. Aš ir senąją bijojau įjungti, o šita – naujoji, šiuolaikiška, man visai neįkandama.

– Čia Limonovas, Salomėja Iraklijevna, siaubingosios knygos, kuri jums taip patiko, autorius.

Nukelta į p. 12▶

[1] Michaelas D. Horowitzas (g. 1938) – rusiškų šaknų turintis amerikiečių rašytojas (*čia ir toliau – red. past.*).
[2] Viktoras Krivulinas (1944–2001) – rusų poetas, prozininkas.
[3] Johnas Cooperis Clarkas (g. 1949) – anglų poetas, performansų atlikėjas.
[4] Lintonas Kwesi Johnsonas (g. 1952) – iš Jamaikos kilęs britų poetas, poezijos skaitymą derinantis su regio muzika.

Šou politikos triumfas: G20 viražai Vokietijoje

Dvyliktasis dvidešimties galingiausių pasaulio ekonomikų susitikimas Hamburge paliko mažų mažiausiai keistą, o daugiausia – nenuoseklų ir prieštaringą įspūdį. Rodos, labiausiai pasauliui įsiminę dalykai iš šio milžiniško renginio buvo pernelyg intensyvūs rankų paspaudimai tarp Donaldo Trumpo ir kitų valstybių lyderių, tuomet tie patys lyderiai, linksmai besistumdantys grupinėje nuotraukoje (*čiur* kas pirmas atsistos prie to pono oranžine oda), ir „iPhone“ mobiliaisiais telefonais apsiginklavę kairieji protestuotojai.

Forumai ir susitikimai politiniam procesui yra būtini, be jokios abejonės, nors štai šiuolaikinėje vadyboje jau kuris laikas kalbama apie darbinių susitikimų neefektyvumą, ypač kai tai vyksta privačiame sektoriuje. Plėtodami demokratines tradicijas, senovės graikai visuomet akcentavo kalbėjimą kaip esminį politiškumo elementą. Todėl jie be perstojo pliurpdavo ir diskutuodavo agorose, o Sokratas taip nieko sava ranka ir neužrašė. Komunikacija ir žodis buvo visa ko esmė. O štai šiuolaikinės politikos esme, rodos, labai sparčiai tampa komunikacija ir vaizdas.

Bandant aprėpti visas naujienas ir informaciją, ryškiausi liepos 7–8 dienomis vykusio G20 susitikimo momentai lieka pirmųjų ponių aprangos deriniai, *great people* arba *a great guy* leitmotyvai ir niekur nevedantys lyderių ginčai ar šiaip malonūs pasikalbėjimai. Nors aptariamos temos buvo aktualios ir madingos – klimato kaita, moterų įgalinimas besivystančiame pasaulyje, to paties besivystančio pasaulio ekonominės nepriklausomybės didinimas, migracijos krizė ir pan., – susidaro įspūdis, kad konkretesnis sprendimas buvo pasiektas nebent tarp Putino ir Trumpo, sutariant dėl dalinio paliaubų sudarymo pietvakarinėje Sirijos dalyje.

O rezultatai? Trisdešimties puslapių G20 susitikimo išvados itin miglotos (bent jau taip teigiama „Spiegel Online“ pasirodžiusiame straipsnyje „Merkel billigt US-Sonderweg zum Klima“), o visos rezoliucijos tikrai nėra įpareigojančios teisiškai (paprasčiau kalbant, tai yra tas pats kaip ir visokie su Lietuvos verslininkais sudaryti draugiški susitarimėliai dėl teisingų ir dirbtinai nepučiamų kainų po euro įvedimo). Tad išties nenuostabu, kad į susitikimą buvo žvelgiama kaip į linksmą šou, kurio svarbiausi elementai buvo ilgai lauktieji rankų paspaudimai, – portalas „Mashable“ netgi nepatingėjo juos išreitinguoti (straipsnis „We rated every Donald Trump handshake so far at G20“, jeigu neturite ką geresnio veikti).

Stengiantis gilintis į patį susitikimo turinį, o ne į internautų pasigaunamus komiškus vėjus, stebina prieštaringumas: garsiausias pasaulio seksistas palaiko moterų įgalinimo besivystančiose valstybėse iniciatyvą ir jų verslumo skatinimo struktūras, tam tikslui į priekį išstatęs netgi savo ne ką mažiau žinomą dukrą Ivanką. Kitas dalykas – nors G20 prasidėjo kaip Vašingtono konsensusą pasaulyje siekęs įtvirtinti galingas darinys, šiandien JAV aktyviai proteguoja protekcionizmą, o štai Angela Merkel garsiai trimituoja, kad vienąsyk jau pasukus globalizacijos keliais kelio atgal tikrai nebėra.

Taigi, tikro turinio arba nėra, arba jis keistas, prieštaringas. O gal Vokietijos *leftistai*, aktyviai protestuojantys visame Hamburge, turi ką konstruktyvaus pasiūlyti? Na, ką nors tokio, ką būtų galima apmąstyti, paanalizuoti ir įvertinti, o ne vien skubiai pasidalinti „Twitter“ ar kitame populiariame socialiniame tinkle? Juk svaičioti apie antiglobalizmą nepateikiant konkrečių alternatyvų nėra nei efektyvu, nei skoninga, kita vertus, siaubiant parduotuves ir vagiant „iPhone“ mobiliuosius telefonus tam nelabai lieka laiko. O laiko aiškiai suvokti, dėl ko ir už ką protestuoji, reikia. „Norint būti progresyviems ir konstruktyviems, nepaklusnumą [*status quo*] privalo lydėti kontrapasiūlymai, išsamiai aprašantys viešosios politikos kryptis, alternatyvias toms, prieš kurias protestuojama“, – sako kroatų filosofas Srećko Horvatas (portale „Al Jazeera“ publikuotas komentaras „Are protests enough to bring down the G20?“).

Taigi, yra tam tikra nuolatos protestuojančių žmonių klasė: manydami, kad yra pilietiški ir sąmoningi, jie dažniausiai tiesiog alpsta iš malonumo penėdami savo ego. Hamburge tokių – nors vežimu vežk. Buvo galima pagalvoti prieš rengiant dvyliktąjį susitikimą čia – būtų išvengta visų tų apsaugai išleistų lėšų, kita vertus, protestuotojai tapo labai gražia šios šou politikos dalimi, kuri ir vėl buvo įdomesnė negu turinys. Nes turinio nebuvo.

Grįžtant prie graikų ir prie jų politinio kalbėjimo – bala žino, kaip ten viskas veikė tais laikais, bet tada dauguma dalykų veikė paprasčiau. Atkreipkite dėmesį, kad Trumpo siekis įgyvendinti visas rinkimų pažadų klejones aprimo: jis, ko gero, apšalo užverstas kalnais popierių ir biurokratijos, be to, kovoja su teismais siekdamas įteisinti draudimą musulmonams įžengti į JAV. Taip, mūsų pasaulis ir politika daug sudėtingesni ir kadangi ne viskas vyksta taip sparčiai, kaip norėtųsi, būtina rodyti, kad kažką darai. Ko-mu-ni-ka-ci-ja. Būtina komunikuoti, viešai kalbėti, greitai parašyti, kad kas nors yra *a great guy*, į „Twitter“ ir būtina surengti štai tokį va G20 susitikimą Hamburge, kur lyderiai susitinka, paspaudžia vienas kitam rankas, pasifotografuoja, padaro neaiškias išvadas ir... išsiskirsto. Sutarę, kad gali nesutarti. Tai tartum aukščiausio lygio „Facebook“ aktyvizmas spaudžiant „Patinka“ ir pasikeičiant profilio ar viršelio nuotraukas į ką nors su kurios nors šalies vėliavėle.

Kitas klausimas, ar mes esame įgalūs daryti ką nors kito, gyvendami pasaulyje, kur įvaizdis, komunikacija, viešieji ryšiai tampa pačiu turiniu, o politikui (ir šiaip pilietiškam asmeniui) svarbiausia – charizma, perdėtas pasitikėjimas savimi, na, ir šioks toks *fake it till you make it.*

– MARIJA SAJEKAITĖ –

Viešpaties vasara

Tik iš pažiūros (ar iš televizijos) vasara yra blankus, mieguistas, tuščias laikas. Mano mokytojas Antanas Terleckas, kilęs iš Aukštaitijos valstiečių, kitados laikydavo vasarą savo svarbiausiu darbymečiu. Jis pats, peržiemojęs kaip durininkas, gaisrininkas ar krovikas Operos ir baleto teatre ir Kino studijos rekvizito sandėlyje (taip vadinosi Šv. Ignoto bažnyčia Vilniaus senamiestyje), pavasariop prašydavosi atleidžiamas iš pareigų savo noru. Po kurio laiko, vasarai nutilus, grįždavo ten pat, nes norinčių dirbti už 70 rublių per mėnesį nebuvo daug. Neoficialiai visus informuodavo išeinąs dekretinių atostogų. Praktiškai tai reiškė naujus, vis įžūlesnius išpuolius prieš tarybų valdžią. Disidentų vadas pažinojo tarybinę tikrovę ir šioje srityje beveik neklysdavo. Jis buvo padaręs logišką išvadą, jog KGB aparate dirba žmonės ir jie, kaip visi mirtingieji, mėgsta atostogas ir poilsį. O jeigu jie ilsisi, kitiems proga darbuotis *full-time* grafiku.

Tos kelios vasaros iki viską pakeitusių Vėlinių iš tiesų buvo tarsi kitas pasaulis. Kol Dzeržinskio riteriai lepindavosi Palangoje ar Sočyje, raškė braškes kolektyviniuose soduose, mes plušėdavome prie rašomųjų mašinėlių ir kurdavome naujus planus, kaip nepasiduoti tarybinei sistemai. Visa, kas labiausiai pasisekė ir kas vėliau tapo pagrindiniais kaltinimais baudžiamojoje byloje, įvyko nuostabiais vasaros mėnesiais. Nė sykio nenusimaudydavai, nepagrybaudavai, bet džiaugsmas ir laisvės pojūtis liejosi per kraštus. Žinoma, atvėsus orams, ateidavo kratos ir kiti dalykai.

Šiemet man dingtelėjo, kad bažnytinė vasara (ar *vasaros Bažnyčia*, tėvo Saulaičio terminu) labai panaši į tai, kas dėdavosi anuo metu antitarybinio pogrindžio baruose. Pusė parapijiečių išsilaksto vasaroti. Tuzinas chorų, nenutildomai dūzgusių per kiekvienas mišias, dabar lyg užkerėti netenka žado. Pasišventusios visuotinių maldų rašytojos, dvasingumo būrelių vadovės, anksčiau prisiekinėjusios ištikimybę tikinčiųjų bendruomenei, neatsigręždamos neria į paplūdimius ir sodybas. Mes patys, sielų ganytojai, esame ypatingi atostogų ir laisvadienių mylėtojai. Tik spėk pasikeisti drabužius, kad kurorto promenadoje netyčia neatsirastum su sutana ar abitu. Jei reikia, savo šventam poilsiui apginti pasitelksime net Kanonų teisės kodeksą. Jau ir popiežius Pranciškus kelis kartus yra prasitaręs apie kunigų uolumą ilsėtis.

Bet va ponas Dievas, nelyg kitados Antanas Terleckas, atostogų bumui apėmus Bažnyčią, pasiraitoja rankoves. Jis nuo seno mėgsta, kai jam niekas netrukdo. Nei kunigija, nei chorų pasirodymai, nei dvasingos maldų autorės. Juk gražiausi dalykai evangelijose nutinka vasaros metu. Kalno pamokslas, duonos padauginimai, Genezareto ežero stebuklai, palyginimai apie laukų lelijas ir vynmedžio šakeles – virš visko pakibęs aukštas ir tyras birželio dangus. Žodžiai „buvo žiema“ atsiranda vienąsyk evangelisto Jono pasakojime tik tada, kai prasideda Jėzaus medžioklė.

Sekmadienį savo išmaniajame telefone gaunu nuotrauką iš Marijampolės. Paskutinė palaimintojo Jurgio Matulaičio atlaidų diena. Kai viskas artėjo prie pabaigos, išseko pamokslai ir giesmės, bažnyčios bokštus apsiautė šviesos ratas. Klebonas nufotografavo. Tikrai tarytum aureolė. Nežinau, ar žmonės puolė ant kelių, bet įspūdis buvo. Nieko nepadėjo aiškinimai apie kažkokius fizikos dėsnius.

Su draugų būreliu surengę kelionę po istorines Baltarusijos vietas, irgi niekaip neatsigynėme įspūdžio, kad atostogų proga mobilizuotos visos dangaus kareivijos. Tuščia, griuvėsiais virtusi barokinė bažnyčia veikia stipriau ir tikriau už visas Romos bazilikas. Čerėjos kaime, kur Oskaras Milašius regėjo savo pirmąją Kalėdų eglutę, ant nesančio dvaro pamatų savo raitelio laukia baltas apokaliptinis žirgas. Atsiminiau, jog toje pačioje vietoje jis buvo ir prieš septynerius metus. Pasidaliję skaitome Algirdo Patacko prisiminimus apie apsilankymą Čerėjoje 1976-aisiais. Jis su bendražygiais kažin kaip surado čia šimtametę senolę, Kseniją, kuri, pusiau klejodama, traukė iš atminties savo vaikystės vaizdus, kaip mažasis ponaitis vasaros sode rodo jai didelę knygą su piešiniais, paskui kartu žaidžia. Ar ne ji buvo pirmoji meilė, pažadinusi poetą? Šiandien Milašių toliau myli kaimo bibliotekininkė. Sodo nebėra, bet iškirstos liepos ataugo, vėl susidariusi alėja. Nykstantis Baltosios cerkvės bokštas kitapus ežero. Iš čia galima suskaičiuoti šešis horizontus. Išbadėjusi benamė kalė kaimo aikštėje godžiai ryja lietuvišką šoninę. Čia, ilgesio viešpatijoje, būtinai turi išnirti ir vaikas, slaptasis angelas. Ak, štai jis, tamsiaplaukis, rytietiškų bruožų, vienais marškinėliais, vaikiškai išsipaškudinęs, turbūt tiesiai nuo puoduko, pašauktas bemintijant kitiems apie skaistų vaikystės krištolą. Na, tai kas, kad įsiveržia nemaloni fiziologija. Įsaulyje vaiko rankose tirpsta tamsus šokoladas, viskas supanašėja, dvelkia prarastu rojumi, kaip ir skirta tokioms vietoms.

Lepelio mieste per mišias atstatytoje Šv. Kazimiero bažnyčioje meldžiuosi už ekskunigo ir apostato Liudviko Jucevičiaus sielą. Neradome jo kapo, greičiausiai senųjų kapinių vietoje centre stūkso Leninas ir kažkokie anos valdžios rūmai. Vilniuje su Jucevičiumi būtume kaimynai: studentaudamas universitete jis samdėsi palėpę Latako gatvėje, paskui – vyriausioji kunigų seminarija prie Augustijonų bažnyčios. Ant laiptų priešais altorių komunijos klaupiasi motina su dviem berniukais, vienas – glėbyje, kitą laiko už rankos. Važiuodami sutikome juos pakeliui už kelių kilometrų, pėsčius. Kažkas kužda į ausį, kad reikia priimti komuniją ir už Jucevičių, jis buvo ekskomunikuotas, turėjo eiti į cerkvę. Gal irgi su sūnumi.

Ar tūkstančiai elektroninių žinučių į Rusijos URM tinklalapį šiomis dienomis yra kaip nors susiję su neatostogaujančio Dievo darbais, nežinau. Bet, žvelgiant iš anos pusės, nieko naujo, kad į netyrųjų dvasių veikimą atsakoma juoku, linksmybe. Panašiai anąsyk susirinkę buvę Irkutsko tremtiniai ne naują kryžių surentė, bet sėdosi prie didelio balto stalo, valgė, gėrė, dainavo. Ir brangiausia, iš Sibiro juos atlydėjusi daina buvo apie šaltinį, pasėtus linus, pamiltą bernužėlį, akis, kurios viską išduoda.

Reikėtų kokiu nors būdu nuraminti popiežių, kad jis nesikrimstų dėl kunigus apsėdusios atostogų manijos. Tegul leidžia ilsėtis į valias. Juo mažiau administruojama Dangaus karalystė, juo retesni pamokslai ir rekolekcijos – juo daugiau erdvės, laisvės ir fantazijos bus pačiam Dievui dirbti savo darbą.

– JULIUS SASNAUSKAS –

Birutės Ciplijauskaitės atminimui

Kažin ar esama daug lietuvių mokslininkų, kuriuos savo srities žinovai vadintų vardu kaip gerą draugą? Birutė Ciplijauskaitė buvo viena iš tokių: įsitvirtinusi ispanistikoje kaip moterų literatūros, realistinio romano ir šiuolaikinės poezijos autoritetas, lietuvių išeivė paradoksaliai daugiau dėmesio ir pripažinimo sulaukė užsienyje, o ne Lietuvoje. Pasauliniuose ispanistikos centruose vardu vadinama literatūrologė buvo kviečiama tiek Ispanijos, tiek Pietų Amerikos universitetų skaityti paskaitų, pranešimų konferencijose, vesti seminarų. Išeivijoje užsimezgusi artima draugystė su ispanų Pilietinio karo egziliantais – poetais Jorge Guillénu, Pedro Salinasu, filosofais José Ferrateriu Mora, Vicente Llorensu, José Ortegos y Gasseto mokiniais Rosa Chacel, Juanu Marichaliu, Ispanijos frankistinės diktatūros metais kūrusia María Victoria Atencia, jaunosios kartos kūrėjais – buvo vienas svarbiausių Ciplijauskaitės suartėjimo su ispanų kultūra motyvų.

Šių metų birželio 19 d. ši poliglote vadinama tyrinėtoja išėjo anapusybėn, ateities kartoms palikdama 11 fundamentalių Europos literatūros tyrinėjimų ir daugiau kaip 200 įvairios tematikos literatūrologinių straipsnių. Europos literatūros tyrimai, feministinės metodologijos derinimas su idealistine stilistika ir fenomenologija sudaro didžiąją kritikės palikimo dalį: „Vienatvė ir šiuolaikinė ispanų poezija“ (1962); „Poetas ir poezija. Nuo romantizmo iki socialinės poezijos“ (1966); „Baroja – stilius“ (1972); „Pilnatvės užduotis: Jorgės Guilléno poezija“ (1973); „Devyniasdešimt aštuntųjų metų karta ir istorija“ (1981); „Nepatenkinta moteris. Neištikimybė realistiniame romane“ (1984); „Šiuolaikinis moterų romanas (1970–1985). Pasakojimo pirmuoju asmeniu tipologijos link“ (1988) ir kt. Šalia mokslinės veiklos Viskonsino universitete Madisone, kur dirbo nuo 1960 m. po disertacijos gynimo Brin Mauro koledže, Ciplijauskaitė užsiėmė ir kūrybine veikla: buvo viena iš produktyviausių lietuvių literatūros vertėjų į ispanų kalbą. Jos sudarytos šiuolaikinės lietuvių poezijos antologijos, Birutės Pūkelevičiūtės, Janinos Degutytės, Vidmantės Jasukaitytės kūrinių vertimai iki šiol išlieka vieni iš nedaugelio šiuolaikinės lietuvių literatūros reprezentantų ispanų skaitytojams.

Ciplijauskaitė gimė 1929 m. Kaune gydytojo Juozo Ciplijausko ir pedagogės Elenos Stelmokaitės-Ciplijauskienės šeimoje. Anot pačios Ciplijauskaitės, tėvas „ugdė tikėjimą tikromis vertybėmis. Todėl sugebėjome nepalūžti, kovodamos už būvį svetur.“ 1944 m. po tėvo mirties, artėjant frontui, Ciplijauskienė su trimis dukterimis pasitraukė į Vakarus. Vakarų Vokietijoje, kaip prisimena klasės draugė Vida Kuzmaitė-Kivilšienė, apsistojo Sudetų krašte, pabėgėlių stovykloje. Ciplijauskaitė su seserimi dirbo ginklų fabrike, karui pasibaigus persikraustė į Tiubingeną, mokėsi lietuvių įkurtoje mokykloje, vienas jos mokytojų buvo Alfonsas Nyka-Niliūnas, apie ją, kaip ypač gabią moksleivę, užsiminęs ir savo dienoraščiuose. 1947 m. Ciplijauskaitė baigė lietuvių gimnaziją Vokietijoje ir pradėjo studijuoti prancūzų kalbą bei literatūrą Tiubingeno aukštojoje vertėjų mokykloje, Mainco universiteto padalinyje. Universitetams buvo nurodytos kvotos, kiek pabėgėlių reikia priimti į kiekvieną studijų programą. Į Ciplijauskaitės pasirinktą vertimo programą priėmė 40 pabėgėlių ir daugybę vokiečių. Anot jos pačios liudijimo, po pirmo semestro iš 40 pabėgėlių teliko 7, „vokiečiai po karo buvo nelengvi žmonės“, o studijos buvusios be galo sunkios. 1949 m. Ciplijauskaitė išvyko į Kanadą, Monrealį. Vienus metus išdirbusi pagal pasižadėjimą, gavo sekretorės darbą kitoje vietoje ir po kiek laiko pradėjo vakarais studijuoti prancūzų filologiją Monrealio universitete, ten 1956 m. jai suteiktas magistro laipsnis. Pagrindinis motyvas, paskatinęs pervažiuoti iš Kanados į JAV, buvo ispanistikos studijos, kurių tuo metu Kanadoje nebuvę. Ji pateikė dokumentus gauti stipendiją Brin Mauro koledže JAV ir buvo atsirinkta iš kelių šimtų pretendentų. Kaip teigia pati Ciplijauskaitė, koledže ji aiškiai žinojusi, ką nori pasakyti savo disertacijoje, darbą parašė ne iš poreikio gauti mokslinį laipsnį, o dėl įkvėpimo, patirto pirmojo vizito į Ispaniją metu, kur išklausė keturias José Manuelio Blecua, garsaus ispanų poezijos tyrinėtojo, paskaitas apie šiuolaikinę ispanų poeziją vasaros kursuose Chakos miestelyje. 1960 m. Brin Mauro koledže jai buvo suteiktas daktaro laipsnis. Koledžas paliko ryškų pėdsaką jos intelektiniame gyvenime. Ciplijauskaitė prisimena, kad „Bryn Mawr buvo labai maža mokykla. Joje mūsų nemokė percituoti, referuoti dėstytojų minčių, o tik mąstyti savaip, autentiškai, savitai. Mokė paties mąstymo proceso.“ Jos disertacijos vadovais tapo du ispanų išeiviai intelektualai, Ortegos y Gasseto mokiniai Ferrateris Mora ir Llorensas; jie padarė lemiamą įtaką Ciplijauskaitės kritinių nuostatų formavimuisi.

Baigusi studijas koledže, ji išsiuntė darbo prašymus į 6 skirtingus universitetus. Atsakė trys. Ji pasirinko periferinę JAV aukštojo mokslo instituciją – Viskonsino universitetą ir ten nuo 1960 iki 1998 m. dirbo Ispanų filologijos katedroje. Pasirinkimą nulėmė tai, kad Viskonsino universitetas buvo arti Čikagos – joje tuomet gyveno Ciplijauskaitės motina. Tačiau buvo ir kita priežastis – 7 dešimtmetyje universitete dirbo garsus išeivis ispanistas Antonio Sánchezas Barbudo, ir Ciplijauskaitė pamaniusi, kad jei jau jis ištveria šiame atokiame užkampyje, kodėl ir ji negalėtų? 1974 m. kritikė pirmą kartą universiteto istorijoje buvo išrinkta Humanitarinių mokslų tyrimo instituto (*Institute for Research in the Humanities*) nuolatine nare.

Ciplijauskaitės sudarytų literatūros rinkinių ir antologijų bendrosios orientacijos rodo jos vertybines orientacijas: būti ištikimai lietuvių ir ispanų poezijai bei išeiviams. Jos sudaryti straipsnių rinkiniai ir parengtos šaltinių publikacijos beveik visos skirtos poezijai: prestižinės leidyklos „Castalia“ klasikų seriją pradėjo Luiso de Góngoros „Sonetų“ leidimas (1969), toliau – apie Guilléno poeziją sudarytas straipsnių rinkinys „Jorge Guillén. Rašytojas ir kritika“ (1975); ispanų humanisto ir liberalo, Ferraterio Moros bendraminčio, Prinstono, Meksiko, Harvardo universitetų profesoriaus Marichalio atminimo rinkinys „Humanizmo valia: Juano Marichalio garbei“, sudarytas kartu su Christopheriu Maurer (1990); straipsnių rinkinys apie XX a. devintojo dešimtmečio poeziją „Naujausieji, postnaujausieji, klasikai: devintojo dešimtmečio poezija Ispanijoje“ (1991); vertimų antologijos „Balsai tyloje: šiuolaikinė lietuvių poezija“, „Tarp saulės ir netekties: Janinos Degutytės ir Birutės Pūkelevičiūtės eilėraščiai“, paskiri poezijos vertimai. Visi minėti darbai liudija iš Ciplijauskaitės horizontų poeziją niekados nedingus: jai reikėjo užsiimti ir poezijos vertimu, ir straipsnių, ir leidyklų, publikuojančių poeziją, atranka. Nuo pat kritinio darbo pradžios jos akiratyje buvo didžiosios ispanų egziliantų įtaką patyrusios Madrido leidyklos „Castalia“ ir „Orígenes“, su katalonų išeiviais artimai susijusi katalonų „Anthropos“, inovacijų nuolat ieškanti Barselonos „Los Libros de la Frontera“ ir jau vėliau poeziją sutinkančios publikuoti mažesnės, lokalios universitetų leidyklos, tokios kaip „Publicaciones de la Universidad de Cádiz“.

Ciplijauskaitės literatūrologiniai darbai yra svarbūs pasaulio ispanistikai ir lituanistikai. Jos kritinės minties originalumas kyla iš išskirtinės, apimtimi ir visapusiškumu stebinančios erudicijos, daugybės užsienio kalbų mokėjimo ir skirtingų kultūrų (lietuvių, ispanų, prancūzų, vokiečių) patirties. Viskonsino universiteto inovatyvumas, nuosekliai naujomis teorinėmis perspektyvomis plėstas idealistinės ispanų ir vokiečių stilistikos suformuotas literatūros kūrinio tyrimo metodas, egzilio situacijoje susiklosčiusios intelektualinės aplinkos (liberalioji, krikščioniškoji kryptys) ir patirtos įtakos lėmė Ciplijauskaitės kritinės minties raidą, unikalumą bei permanentinį aktualumą. Ispanų, lietuvių, kitų Europos kultūrų išmanymas jai leido ypač plačiai pažvelgti į kai kuriuos literatūros istorijoje susiklosčiusius procesus ir suformuluoti ne vienos nacionalinės literatūros mastu galiojančias išvadas, jos atlikti plataus masto tyrimai įrodo hermeneutinės-fenomenologinės tradicijos, ateinančios iš tarpukario Europos akademinių sluoksnių, gyvybingumą. Ciplijauskaitės kritikos recepcijos duomenys rodo, kad jos tekstais toliau aktyviai naudojamasi daugelyje Europos ir JAV literatūrologinių tyrimų.

Ciplijauskaitės figūra nenusileidžia didiesiems lietuvių išeivijos mokslininkams Algirdui Juliui Greimui, Vytautui Kavoliui, Marijai Gimbutienei. Jos tyrimai siūlo nemažai inovatyvių literatūrologijos tyrinėjimo perspektyvų, nepasiekusių lietuvių kultūros iki pat šių dienų. Ciplijauskaitės studijos galėtų tapti svarbiu postūmiu plėtoti feministinę fenomenologiją Lietuvos mokslo tyrimų centruose ir įsisavinti lietuvių išeivių ispanakalbį kultūrinį, teorinį palikimą kaip aktualų ir šiandieninei postmoderniai savivokai. Ciplijauskaitės kultūrinis fenomenas atskleidė lietuvių ir ispanų diasporos tinklus. Tragiškų istorinių, egzistencinių patirčių suvesti lietuvių ir ispanų egziliantai sukūrė ne tik fundamentalių teorinių, istorinių kultūros kritikos mokyklų, bet ir paveikė tolesnes kai kurių JAV akademinių mokslo centrų (Viskonsino, Ohajo, Kolumbijos, Harvardo ir kt.) vystymosi tendencijas. Ciplijauskaitės hibridinės teorinės koncepcijos – *moteriškas rašymo stilius, moterų kūrybos vidinės ir išorinės struktūros, moterų kalba, moteriškos percepcijos savitumas, lateralinė tapatybė, egzistencinis universalumas, subjektyvumas, intersubjektyvumas, tikrovės tipai, gyvenamas kūnas* – yra laikomos vienomis pagrindinių šiandieninės feministinės fenomenologijos atramų.

Ciplijauskaitės kritikos darbai nubrėžė naujas teorines, idėjines perspektyvas ne tik ispanistikoje, jos darbais, kaip teigiama šiuolaikiniuose mokslo tyrimuose, privalu remtis kiekvienam tyrinėjančiam praeito amžiaus prozą. Kritikė jautė sąmoningą įsipareigojimą dirbti savo šaliai ir kultūrai: ji viena pirmųjų tiesė tiltus tarp lietuvių ir ispanų kultūrų, turtindama jas vertimais, apžvalginiais straipsniais, lyginimais.

– AKVILĖ ŠIMĖNIENĖ –

Mieli šatėniečiai!

Mūsų leidinį galima užsiprenumeruoti Lietuvos paštuose arba internetu *www.prenumeruok.lt*. Kasmėnesinė prenumerata priimama iki kiekvieno mėnesio 26 d. Mėnesio prenumeratos kaina – 2,40 Eur. Mūsų indeksas 0109.

Mėnesio prenumerata į užsienį kainuoja 5 Eur. Užsienyje gyvenantys skaitytojai gali užsisakyti redakcijoje, atsiųsti čekį redakcijos adresu VšĮ „Šiaurės Atėnų fondas“, Mėsinių g. 4, 01133 Vilnius, arba pinigus pervesti į sąskaitą banke „Swedbank“ LT36 7300 0100 0000 7071.

„Šiaurės Atėnus“ jau ketvirtadienio pavakare galima rasti Vilniaus knygynuose „Akademinė knyga“, „Eureka!“, „Keistoteka“ ir „Mint Vinetu“.

Kelionės malda

Autobusas pagaliau pajudėjo. Daugeliui tai buvo pirmas kartas – pirmoji kelionės į užsienį patirtis. Visus buvo apėmęs kažkoks savaiminis jaudulys, todėl nuo Vilniaus iki pat Varšuvos visi kalbėjosi su visais. Tik pamanykit, dar keliolika valandų ir nutūpsime Tel Avive. Kiekvienas ten turime giminių – artimesnių ar tolimesnių, bet turime. Jie mano, kad mes užsilikome, mes manėme, kad galbūt jie paskubėjo. Nesimatėme dešimtmečius – kai Vilniaus geležinkelio stotyje paskutinį kartą mojavau vaikystės bičiuliui Dovydui Bliudzui, man buvo dešimt metų. Puikiai atmenu tą garvežį ir nedidelę palydinčiųjų grupę, – pamenu, kaip garvežio dūmuose paskendo ir išnyko akimirkai kitai mano motinos ašaros ir sustingęs tėvo veidas. Dovydas per tą laiką spėjo atitarnauti taip sovietų nekenčiamoje sionistų kariaunoje, apvažiuoti visą Izraelį su traktoriumi ir išvykti į tolimuosius Filipinus kone keleriems metams, tapti kaip jo tėvas, amžinai besišypsantis geraširdis Danielius – Danka Bliudzas, advokatu. Visa tai aš žinosiu iš laiškų, kurie ateidavo dažniausiai atplėšti ir kažkieno jau perskaityti. Koks bus mūsų susitikimas, vis galvojau stoviniuodamas su bičiuliais Varšuvos oro uoste, laukdamas įsodinimo į „El Al“ lėktuvą.

– Seržai, Seržai, – staiga išgirdau kviečiant, – tu paskutinis likai, eik greičiau, rodyk pasą.

Iš kur man tokią gražią tūkstantis devyni šimtai aštuoniasdešimt devintųjų metų liepos dieną žinoti, ką turi daryti užsisvajojęs, į visišką laisvę iš bundančios Lietuvos Sovietų Socialistinės beveik, bet dar ne Respublikos ištrūkęs žmogus, kuris niekada gyvenime nėra skraidęs į užsienį. Na, į Maskvą, į Palangą.

Boingas, *proszę pana*, atrodė ne kaip koks į Palangą skraidydavęs „Jak“ ar kukurūznikas – *olialia*. Jis visas kvepėjo užsieniu – su visai mygtukais, ausinėmis, benusileidžiančiais ekranais – maniau, kad aš jį visą nulupinėčiau ir pridėčiau prie savo akylai saugomos užsienyje gamintos kramtomosios gumos popieriukų kolekcijos. Dievaži, koks tas lėktuvas buvo gražus. Sėsti gavau prie lango, greta sėdėjo dvi gan pagyvenusios – galbūt kiek daugiau nei septyniasdešimtmetės – moteriškės, kurios mano minčių eigai nė kiek netrukdė, – džiaugiausi, kad po intensyvaus veik dešimties valandų bendravimo su komandos bičiuliais gavau keletą akimirkų pabūti su savimi. Mano pakeleivės gyvai šnekučiavosi man tada dar nesuprantama hebrajų kalba, ir tas kalbos ir bendrų interesų nebuvimo nematomas barjeras tirpdė kelionės laiką visų mūsų labui. Reklaminiame kelionės žurnale susiradau žemėlapį, kuriame buvo pažymėti visi „El Al“ aptarnaujami maršrutai. Taip pat ir šitas – iš Varšuvos į Tel Avivą. Kiek visko galėsiu pamatyt, net nedraugišką Turkiją.

Žvelgiau pro iliuminatorių, man atrodė, kad matau net Atatiurko kapą, o gal nuostabųjį antikinį Efesą, kai švelnus moteriškas balsas kreipėsi į mane:

– *Excuse me, are you a member of the team?*

Mano mielosios bendrakeleivės, matyt, atsišnekėjo, ganėtinai ilgai su savo mintimis pabuvau ir aš, tad net savotiškai nudžiugau prikeltas iš savo vaizduotės sapnų realybėje.

– *Yes, madam, I am a member of the team.*

– *And where are you from?* – paklausė manęs kita ponia su akcentu, vėliau jį imsiu atpažinti nuskambėjus ne žodžiui, o skiemeniui.

– *I am from Vilnius, Lithuania.*

– *Oh, Wilno,* – kone choru sušuko abi. – *Może pan mówi po polsku?*

– *Tak, trochę mówię, ale po angelsku to będzie lepiej*, – atsakiau, o mintyse vėl pasigailėjau, kad lenkiškai gerai mokytis kliudė nepaprastas ką tik mokslus baigusios ir vis prieš auditoriją rausdavusios dėstytojos grožis – akių nuo jos atitraukti nebuvo įmanoma ir tai nežmoniškai trukdė suvokti, ką ji kalba.

Mes kalbėjomės ilgai. Mus jungė Adomas Mickevičius ir Vilnius, mus siejo Gaonas, mus vienijo Mozė ir Raudų siena. Ir tai, kas vyko Europoje karo metais. Mano pašnekovės gimė nedideliame miestelyje prie Varšuvos. Aš, išskleidęs sparnus, laukiau savo pirmojo susitikimo su Pažadėtąja žeme, o jos apie viešnagę savo Tėvynėje kalbėjo tyliai, be patoso:

– *You see,* – viena jų tarė ištiesdama ranką į mane ir pakreipdama taip, kad matyčiau, ko anksčiau nepastebėjau, – *that is my number in Auschwitz. I came back to see my little town. I do not regret that I did it. But nothing left. Nothing reminds of my parents ever being there. It is just an empty space. Full of people and houses. All I've got is this number.*

Ta kiek išblukusi tatuiruotė su numeriu. Nepamenu savo bendrakeleivių vardų. Nepamenu tų išblukusių tatuiruotės skaičių. Matau juos, bet skaičių neprisimenu. Ji kalbėjo be pykčio, bet buvo akivaizdu, kad jos patirti išgyvenimai, kaip besiblaškantis paukštis, ieškojo išeities.

Netrukus paslaugus stiuardesės balsas pasiūlė gėrimų, ir mums trims tai pasirodė gera proga pakeisti temą. Mes ilgai kalbėjomės apie Izraelį, apie Sąjūdį. Lėktuvo pilotas liepė ruoštis tūpimui. Mano gretima pašnekovė atsegė rankinuką ir iš jo išėmė raktų ryšulį su kažkokiu pakabučiu. Jai ilgai nesisekė atskirti to pakabučio nuo raktų, kol pagaliau jos draugė jai pagelbėjo.

– *Look,* – tarė ji man, – *this is Tfilat ha Derekh, it is the traveller's prayer. It brings luck and safety. It is for you.*

Taip, dar nenusileidęs Izraelyje, gavau pirmą suvenyrą. Nuo to laiko ne tik nesiskiriu su kelionės malda. Mano geriausi draugai Lietuvoje turi po tokį patį pakabutį. O kadangi ryt ir vėl į kelionę, ir vėl Pažadėtojon žemėn, kodėl nepasimeldus ir neprisiminus visų gyvenimo pakeleivių, kurie linkėjo man gero:

Tebūnie, Viešpatie, Tavo karalystė, lydėk mus, mūsų ir mūsų protėvių Viešpatie, ir dovanok mums taiką, ir nukreipk mus, visagali Viešpatie, taikos keliu, leisk mums pasiekti mūsų tikslą gyvenime, taikoje ir ramybėje ir sugrąžink mus taikoje iš kelionių. Apsaugok mus, Viešpatie, nuo priešų ir pasalų, nuo visų negandų ir bėdų. Palaimink, Viešpatie, mūsų darbus, dovanok mums savo gailestį, kilnumą ir atleidimą. Dėkojame, Viešpatie, kad išklausai mus ir mūsų maldas, nes esi palaimintas Viešpats, kurs išklauso mūsų maldas.

Dabar, kai jau moku hebrajiškai, kai man nebereikia vertimo, aš kaip tos dvi moterys, palaiminusios mano pirmąją kelionę į Izraelį, visada esu pasiruošęs atsegti savo pakabutį ir padovanoti jį pakeleiviui, kuris jį padovanos kitam. Kelionėje tikrai pravers.

– SERGEJUS KANOVIČIUS –

Autoriaus nuotrauka

Lenkijos kvapas

Pastaruoju metu per pasaulį nusirito populizmo banga: Nyderlandų, Prancūzijos, JAV rinkimai (kas, kad jų baigtys skirtingos), „Brexit“ – visiems puikiai žinomi atvejai. Su drauge esame šnekėjusios, kad gan baisu, jog Lietuvoje šiek tiek pro pirštus žiūrima į visai šalia esančius egzempliorius, kur, regis, jau egzistuoja sukurtas ir toliau sėkmingai taikomas judėjimo nuo liberalios prie neliberalios demokratijos šablonas. Modelio kūrėja – į priekį Viktoro Orbáno vairuojama „Fidesz“ partija Vengrijoje, uoli jos mokinė – „Prawo i Sprawiedliwość“ (PiS) Lenkijoje.

Šį pusmetį praleidau Varšuvoje. Puikus miestas, kuriame verda kultūrinis gyvenimas, žmonių yra daug ir įvairių, galinės sėdynės viešajame transporte nenutepliotos markeriais ir dar bala žino kuo, per dviračių takus padarytos perėjos, beveik kiekviename kvadratiniame kilometre yra bent po vieną krikšto reikmenų parduotuvę, o su kirpėjais gali smagiai sau plepėti apie knygas ir Ankstyvųjų naujųjų laikų istoriją. Sava istorija lenkai labai didžiuojasi, kartais didžiuojasi taip labai, kad jų meilė apauga ne visuomet sveiko nacionalizmo polipais ir, atrodo, šiuo metu realiai šalį valdanti partija kuria gana palankias sąlygas jiems vešėti.

Kiek ilgiau pabuvusi Lenkijoje pradėjau pastebėti kas mėnesį vykstančias demonstracijas Smolensko tragedijos aukoms atminti, policiją, saugančią saujelę Europos Sąjungą palaikančių demonstrantų, kai juoda katė Beatos Szydło pavidalu perbėgo kelią Europos Vadovų Tarybos pirmininko rinkimuose, įvairiuose sambūriuose akį vis patraukiančias žalias vėliavas, kurių centre – Falanga vadinamas nacistinės organizacijos simbolis, laikomas jaunuolių skustais pakaušiais. Nelabai maloniai atrodė jų rikiuotė, skanduojanti įvairius šaukinius centrinėje sostinės aikštėje vieną gražų pavasario savaitgalį, stebint iki ausų išsiviepusiems turistams, dar nemalonesnė pasirodė jų organizuota akcija prie *Teatr Powszechny*. Iš pokalbių su vietiniais supratau, kad teatras iš esmės tapo kultūrinės kairės bastionu ir drauge – neonacionalistų strėlių taikiniu, mat rodo „neteisingo“ turinio spektaklius, organizuoja neva prieš katalikiškas vertybes nukreiptus renginius. Galbūt tokia akcija neskamba kaip kažkas labai baisaus, gi visur pasitaiko radikalų, tačiau čia tikrai baisiai atrodė ir labai trenkė XX a. 4 dešimtmečio smarve. Reikėtų paminėti, kad žalios vėliavos priklauso atvirai nacionalistinei organizacijai „Narodowe Odrodzenie Polski“ („Lenkijos nacionalinis atgimimas“), kuri yra atsakinga ir už dešimtis (2015 m. ir šimtus) tūkstančių dalyvių sutraukiantį lapkritį vykstantį Nepriklausomybės maršą, ne itin gausių ir sėkmingų lietuviškų Kovo 11-osios eitynių analogą. 2013 m. lapkričio eisenos metu vos nebuvo sukeltos riaušės prie vieno irgi gan žinomo ir aiškiai į kairę orientuoto *skvoto*. Mane nustebino tai, kad tokių agresyvių akcijų yra nemažai ir jos netrukdomos vyksta pagrindinėse miesto erdvėse. Atrodo, kad neoficialiai šitas *jugendas* yra palaikomas iš aukščiau ir kartais į tam tikrus dalykus žiūrima pro pirštus. Modernias nacionalistines, prieš ES nutaikytas, itin konservatyvias kultūrinės dešinės idėjas palaikantys ir propaguojantys žmonės PiS yra labai reikalingi. Užsiimant ideologija galima šiek tiek nukreipti dėmesį nuo valstybės *neliberalėjimo* tendencijų.

PiS stengiasi vykdyti populiarią socialinę politiką. Pavyzdžiui, pernai buvo pristatyta ir pradėta įgyvendinti programa „500+“, pagal kurią šeimoms už kiekvieną, išskyrus pirmąjį, vaiką kas mėnesį sumokama po 500 zlotų. Klausimas, ar Lenkija po poros metų nepradės dėl to skęsti, tačiau dabar dėl šios programos smarkiai sumažėjo skurdas, ypač vaikų, tad nelabai kas gali sau leisti viešai burnoti prieš tokias iniciatyvas. Prie populiarumo prisideda ir prieš septynerius metus įvykusi Smolensko tragedija, kuri laikui bėgant buvo smarkiai mitologizuota ir šiandien partijai padeda išlaikyti sąmokslo teorijas mėgstantį elektoratą ir rėmėjus.

Žodžiu, partijai populiarumo netrūksta. Tačiau tam tikri dalykai verčia sunerimti. Sakydamas kalbą Gegužės 3-iosios proga Andrzejus Duda išreiškė mintį, kad reikia keisti Lenkijos Konstituciją (per Gegužės 3-iąją, rimtai?), o visai neseniai Konstitucinio Teismo teisėjus skirti buvo įpareigotas teisingumo ministras Zbigniewas Ziobro, taigi pati aukščiausia jurisdikcija atsidūrė PiS rankose. Partija su Jarosławu Kaczyńskiu priešakyje visiškai koja kojon pėdina paskui Viktorą Orbáną neliberalios demokratijos kryptimi. Vienas iš pirmųjų dalykų, nuveiktų „Fidesz“ po sėkmingų 2010 m. rinkimų, – Konstitucinio Teismo sudėties keitimas ir savų kadrų paskyrimas. 2012 m. per porą savaičių buvo surašyta ir priimta nauja Vengrijos Konstitucija. Sutapimas? Gal, tačiau tendencija akivaizdi.

Lietuvoje kaimynės Lenkijos subtilus nuokrypis radikalumo link neatrodo turįs tiek svorio, kiek jo turi didžiųjų Europos ir pasaulio valstybių politinės arenos batalijos. Aišku, sudėtinga vertinti dalykus jų nemačius savo akimis, tačiau visai netoliese vykstančios eisenos, kintančios visuomenės nuotaikos, kultūrinės kairės demonizavimas ir po truputį pagal jau patikrintą sistemą gniaužianti valdžia turėtų jei ne gąsdinti, tai priversti susimąstyti. Būtų padoru bent jau turėti omenyje, kad visas šitas dvokas tvyro čia pat, už mūsų sienos, o nemalonūs kvapai netrunka pasklisti.

– RŪTA MIŠKINYTĖ –

ANTHONY BURGESS

Sensacingai kvaila

Šis anglų rašytojo ir kompozitoriaus Anthony Burgesso (1917–1993) straipsnelis apie knygų recenzento darbą („Sensationally stupid“) pirmąkart publikuotas britų dienraščio „The Times“ literatūriniame priede „The Times Literary Supplement“ 1972 m. balandį. Čia spausdinamas redaguotos jo versijos vertimas.

Walterio Martino nuotrauka

Šią akimirką štai šitaip sėdėdamas* „Bedford“ furgone kažkur tarp Romos ir Neapolio su rašomąja mašinėle „Olympia“ ant kelių aš nelabai primenu knygomis užsivertusį žmogų. Neturiu galimybių dėlioti išnašų ar sutikrinti citatų, todėl kviečiu skaitytojus (kuriems tokio kvietimo turbūt nė nereikia) jaustis viršesnius. Mintiju apie vieną George'o Orwello tekstuką, kurį visi, išskyrus mane, gali tiksliai nurodyti; tekstuką apie knygų recenzentą. Orwellas jame save vaizduoja, kiek pamenu, kaip chalatuotą, nesiskutusį, į arbatą ir tabaką įjunkusį tipą, kiūtantį prie stalo, nukloto senomis laikraščių skiautėmis, kurių nevalia išmesti, nes tarp jų gali voliotis koks pinigų čekis. Apšnerkštas kambarys grūste prigrūstas knygų recenzijų lapų, kurių dar nesiryžo išparceliuoti už pusę kainos. Pats rašytojas šlykštėte šlykštisi savimi. Savo amatą jis laiko gėdingu ir nesąžiningu, bet stokoja drąsos jį mesti. Tapti mokytoju iš dalies būtų dar gėdingesnis ir nesąžiningesnis žingsnis. Jis nei turi tiek talento, kad išgyventų iš vaizduotės padiktuotų kūrinių, nei yra tiek išsimokslinęs, kad galėtų rašyti tikrus kritinius straipsnius. Net jeigu būtų talentingas ir išprusęs, jis pernelyg nusivylęs ir išsekęs, kad parašytų naują knygą. Jis tinkamas tik Recenzento darbui.

Bet ir tai per skambiai pasakyta. Recenzentais tampama ne iš karto. Pirmiausia turi būti rašytojas. Viešai pademonstruoti literatūrinius gebėjimus, kol redaktoriai paprašys parašyti kokią knygų apžvalgėlę. Išleidęs romaną ar ką panašaus, esi kviečiamas rašyti romanų recenzijų. Išspausdinęs sąmojingą studijėlę apie Erasmusą Darwiną, būsi įkalbinėjamas recenzuoti naujausią Samuelio Rogerso biografiją. Šitaip tampi literatūrinės žurnalistikos įkaitu. Už tai daug nemokama, bet mokama reguliariai. Galutinis terminas tampa tikro kūrybinio akstino pakaitalu. Tačiau anksčiau ar vėliau imi bjaurėtis savimi. Kitaip ir būti negali, kai iš savęs turi išspausti, – rodos, taip rašo Orwellas, – dirbtinių emocijų recenzuojamų knygų atžvilgiu. Dauguma knygų kelia nulį emocijų, bet net samdytam rašeivai nedera likti joms abejingam. Ir štai recenzentas norom nenorom persiima tam tikra poza: „Galva neneša jau pirmo romano sakinio beprasmiškumo, bet tai dar pakeliama, kol nepriėjome antro“; „Man niekada nesukdavo pilvo nuo romanų apie pelkių žmones, todėl pono Tumbrillo naujai iškeptą porciją prarijau vienu prisėdimu“; „Jei man kada teks skaityti dar vieną romaną apie neištikimybę ant Raktažolių kalvos, pratrūksiu!“

Recenzentas, kaip bet kuris žurnalistas, skaitytojui turi teikti pramogą, o nuobodus abejingumas, nuoširdžiai tariant, linksmai nenuteikia. Pirmas pono Manningtree romano sakinys („Apie Džebezo Mandukasčio gyvenimą užtikrintai galima pasakyti tik vieną dalyką – kad jis mirė 1672 metais“) visai normalus, bet tau nevalia pamiršti savo pareigos skaitytojams, todėl privalai tą sakinį pavaizduoti kaip sensacingai kvailą. Apie pelkių žmones niekada nebuvai net girdėjęs, bet dabar turi progą suvaidinti seną gerą britų ekscentriką nurautu stogu. Anksčiau nebuvai nė pagalvojęs apie svetimavimą ant Raktažolių kalvos, bet knygos anotacija paslaugiai sufleruoja: „Tai nėra dar vienas romanas apie neištikimybę ant Raktažolių kalvos“, suteikdama progą pasireikšti. [...]

Recenzijų rašymas – ne tik nesąžiningas, bet ir nerimtas užsiėmimas. Žinoma, šiais laikais, o ne Walterio Bagehoto gadynėje. Paprašyk sukurpti 500 žodžių recenziją apie naują knygą, ir išvaduosi recenzentą nuo jos skaitymo. Kažkada Londone leistas žurnalas, kuriame buvo perspausdinamos tik knygų anotacijos: pajamas šio savotiško leidinio savininkams generavo parduotų „recenzijų“ skaičius.

Toks sukčiavimas iš dalies naudingas recenzentams, kurie perskaito knygą, bet nieko nesupranta, arba išvis jos neskaito. Vieną tokį pažinotą apsimetėlį recenzentą palankiai vertino tiek leidėjai, tiek redaktoriai, tiek skaitytojai. Jis tik parašydavo, apie ką knyga, ir niekados jos nepeikdavo. Gaudavo knygą ir čia pat mašinėle kitais žodžiais perrašydavo jos anotaciją: jis parduodavo knygą, nes jam reikėjo pinigų. Nesakyčiau, kad toks pragyvenimo būdas, palyginti su kitais, labai jau smerktinas. Šis rašeiva apgaudinėjo tik literatūros kritikos dievus, bet ką literatūros kritika – bent jau Anglijoje – turi bendra su recenzavimu?

Kai recenzijos žodžių skaičius perkopia tūkstantį, tada – ir tik tada – jai kyla pavojus virsti kritika. Tokiomis recenzijomis – nūdien būdingomis iš esmės tik Amerikai – pasitikima, mat recenzentas nedrįsta būti per daug drąsus: galų gale jis pats rašo knygą, kurios skyriumi taps ir ši recenzija. Toks recenzentas nuo pat pradžių nepareikš: „Ponas Burgessas virsta nuoboda“ ir nebaigs rašinio sakiniu: „Pasidaviau net neįpusėjęs knygos.“ Jis pasistengs būti sąžiningas, teisingas ir apdairus: galų gale tam pačiam Burgessui gali būti pasiūlyta recenzuoti jo paties kritinių straipsnių rinkinį.

Tačiau apie eilines recenzijas, – tas, spausdinamas sekmadieniniuose laikraščių numeriuose ar savaitraščiuose, – sunku pasakyti ką nors gera. Net ir girdamas toks recenzentas negali susilaikyti nepademonstravęs savo protingumo recenzuojamojo sąskaita: vertina teigiamai, bet iš aukšto, įtaigodamas mintį, esą recenzuojamasis laikęsis jam žinomo vykusio rašymo recepto, suprask, jau pastovi ant kojų, bet, žinoma, turės žiūrėti savo sveikatos. Peikdami tokie recenzentai nei numuša knygos pardavimo tiražus, nei padeda autoriui ištaisyti klaidas. Paprastai autorius kur kas geriau už recenzentą žino savo knygos trūkumus ir jei tik būtų pajėgęs, būtų jų išvengęs. Vladimirui Nabokovui, pavyzdžiui, visada buvo kalama, kad esąs pedantas – tai, ką jis ir pats puikiai žinojo ir tebežino. Pedantiškas rašymas, be abejonės, yra jo pasiekimas. Tačiau pasinaudoti įsisenėjusiais savo trūkumais taip pat yra tarp menininko užduočių. Dramatiškumo dėlei romanistas kartais tyčia sukeverzos ką nors padrikai ir iš pažiūros aplaidžiai, tad gali itin skaudžiai sureaguoti dėl šito išvadintas rašeiva. Jei nori teigiamų recenzijų, geriausia – jeigu išgali – pasielgti kaip Alrojus Kieras iš W. Somerseto Maughamo romano „Alus ir pyragai“ – pakviesti recenzentą pietų. Neaiškini jam savo meninių tikslų, o tik gerai pamaitini, kad kita tavo knyga jam keltų asociacijas su prisimenamu fiziniu malonumu.

Teisingiausia recenzija iš tų, kurių sulaukė mano romanai, buvo ta, kurią parašiau aš pats. Bent jau buvau skaitęs knygą, įsigilinęs, todėl galėjau užtikrintai aptarti jos trūkumus ir pranašumus. Tačiau už tokį poelgį buvau plačiai pasmerktas ir paskui kurį laiką man buvo sunku gauti recenzento darbą; greičiausiai buvau įtarinėjamas besislepiąs už tokių pseudonimų kaip V. S. Naipaulas, Iris Murdoch ar Paulas Scottas, taigi iš manęs nebuvo galima tikėtis sąžiningų recenzijų apie knygas su minėtais vardais viršeliuose. Manau, niekam nepakenktų, jei „The Times Literary Supplement“ padarytų eksperimentą ir paprašytų (bent viename numeryje) autorių, kad patys recenzuotų savo knygas. Vienas dalykas neabejotinas: knyga – sukurtas daiktas, artefaktas, turintis būti įvertintas, – tikrai sulauktų nesumeluoto dėmesio, o rašytojo asmenybė nebūtų malama į miltus. Vienas iš gėdingiausių spaudoje nutikusių dalykų – tai [kritiko] J. C. Squire'o patyčios Ezros Poundo barzdos, kurią jis išvadino „kičine“, atžvilgiu. Insinuacijos, žinoma, yra viena iš sudedamųjų recenzavimo dalių skaitytojų „susidomėjimui“ kelti, o didesnes pramogas už asmeninės tulžies liejimą gali pirštais suskaičiuoti. Tačiau knyga neprivalo būti *panaši* į jos kūrėją, – lygiai kaip visata neturi atkartoti Dievo, – o knygų recenzijose turi būti rašoma apie knygas.

Nuo to laiko, kai prieš beveik ketverius metus išvažiavau iš Anglijos, kažin ar britų laikraščiams pateikiau bent vieną recenziją, nors vieną kitą retkarčiais dar išsiunčiu amerikiečių spaudai; ir, atrodo, esu tapęs geresniu žmogum, nors ir gyvenu vargingiau. Net ir pats švenčiausias recenzentas neatsispiria pagundai pademonstruoti savo žinių („Ne kažin ką teišmanau apie olandų tapybą, bet vis tiek negaliu atsistebėti, kodėl profesorius Bullshopas savo 150 puslapių smulkaus šrifto knygoje nerado vietos nuostabiajam tapytojui Pietui Voedstoppungui“), šmaikštumo dėlei ko nors iškraipyti ar asmeniškai įgelti („Kiek suprantu, panelės Chesslady viena koja medinė, ir su ja ji, ko gero, ne tik vaikšto, bet ir rašo“). Tokios recenzijos, be jokios abejonės, labiau fikcinės už pačią grožinę literatūrą. Gyvenimas toli nuo Anglijos suteikia dar vieną pranašumą: tavęs nebeslegia prievolė būti savotišku literatūros intelektualu, o tai reiškia – skaityti laikraščius, kupinus protingų ir užgaulių recenzijų. Net jeigu pats neišleidai naujos knygos, visados reikia pasisieloji dėl kitų, be to, yra galimybė, nors ir pašiepiamai ir probėgšmais, paminėti savo paties kūrinį („Savo pirmame romane ponas Sopwine'as be vargo pasiekia tai, ko naujausioje knygoje nepavyko iki galo įgyvendinti senstančiam Burgessui“).

Taigi recenzentai man dabar *nebeegzistuoja* dvejopai. Turgaus aikštė, kurioje gyvenu, sausakimša darbininkų – dorų amatininkų, kurie gamina krikščioniškas statulėles ir senovinių baldų imitacijas, ir aš, regis, jau įsiliejau į jų gretas. Aš esu *lo scrittore* ir, kaip ir kiti menininkai vertelgos, pietauju pigioje picerijoje. Paliovęs rašyti recenzijas ir paliovęs skaityti jas spausdinančius laikraščius. Atleistas nuo pareigos būti intelektualu. Palengvėjimas neapsakomas.

Vertė Andrius Patiomkinas

* Tai yra iki antros pastraipos pabaigos.

Du žvilgsniai

Juozas Tumas-Vaižgantas kyla Žaliakalnio laiptais

1927

Juozas sustoja atgauti kvapo ir pasistato apykaklę. Gražiai atrodo Kaunas iš viršaus, nuo Žaliakalnio laiptų aikštelės – kaip nuo paukščio kartelės, bet šaltas rudens vėjas neleidžia užsibūti, o ir tas kosulys vargina. Vis tiek reikia eiti pažiūrėti, kaip vyksta Klimų vilos statyba, reikia gi ją baigti iki mylimos sesutės grįžimo. Įdomu, kaip jiems sekasi Paryžiuje? Bus gera ir jauku su jais gyventi senatvėje, vaikus rašto mokyti...

2017

Apsisuku apžvalgos aikštelėje pažiūrėti, ar neliko koks fotokadras už nugaros, bet neprošal būtų ir truputį kvapą atgauti. Iš tiesų nesitikiu nieko naujo pamatyti savo tradiciniame sekmadienio maršrute pas tėvus, bet maloniai apsirinku – nukritę Žaliakalnio lapai apnuogino miestą, visas centras matosi, net soboras visu stotu. Žmonių nėra, šaltas vėjas juos išvaikė, bet aš užsibūnu, lėtai fotografuoju, kol ateina suvokimas – tai, ką dabar matau aš, panašiai matė ir Juozas Tumas beveik prieš šimtmetį, kai eidavo prižiūrėti savo giminaičių namo statybos. Iš čia Kaunas atrodo toks pat užkonservuotas tarpukaryje, lyg su laiko mašina būčiau perkeltas man net nežinant. O ir šakos, seni medžiai visur aplinkui, viską vėjas siūbuoja, lyg diriguotų seniai pamirštą melodiją.

•

Mano „naujojo *art deco*“ paveikslai prasideda nuo melodijos, kurios dar nežinau, tik nujaučiu. Ir nuo istorijos, įdomesnės ar paprastesnės, bet viskas skraido kažkur šalia ir palaipsniui lėtai nusėda ant drobės. Tik baigus paveikslą viskas susikristalizuoja ir įgauna aiškią formą, istoriją ir muziką. Kiekvienas kūrinys man kaip kelionė, kurios metu kažką išmoksti, sužinai, o pabaigoje nustebina maloni atomazga.

Paveikslas „1927-ųjų ruduo“ buvo ilga kelionė, prasidėjusi nuo vėjo ir šakų melodijos bei sutikto Vaižganto, bet dirbau kaip apkerėtas, negalėdamas sustoti, lyg kažkas svarbaus būtinai turi būti išsakyta mano teptuku. Tai vyko keliais lygmenimis – ir vizualiai, ir intelektualiai. Kiekviena detalė, kiekviena tekstūrėlė, tonas, spalva, forma diktavo „savo valią“, turėjo būti atlikti būtent taip ir ne kitaip. Daug visko turėjo būti pertapyta, net po daug kartų, nes net aliejiniai dažai truputį keičia spalvą džiūdami, o vizualinis balansas labai

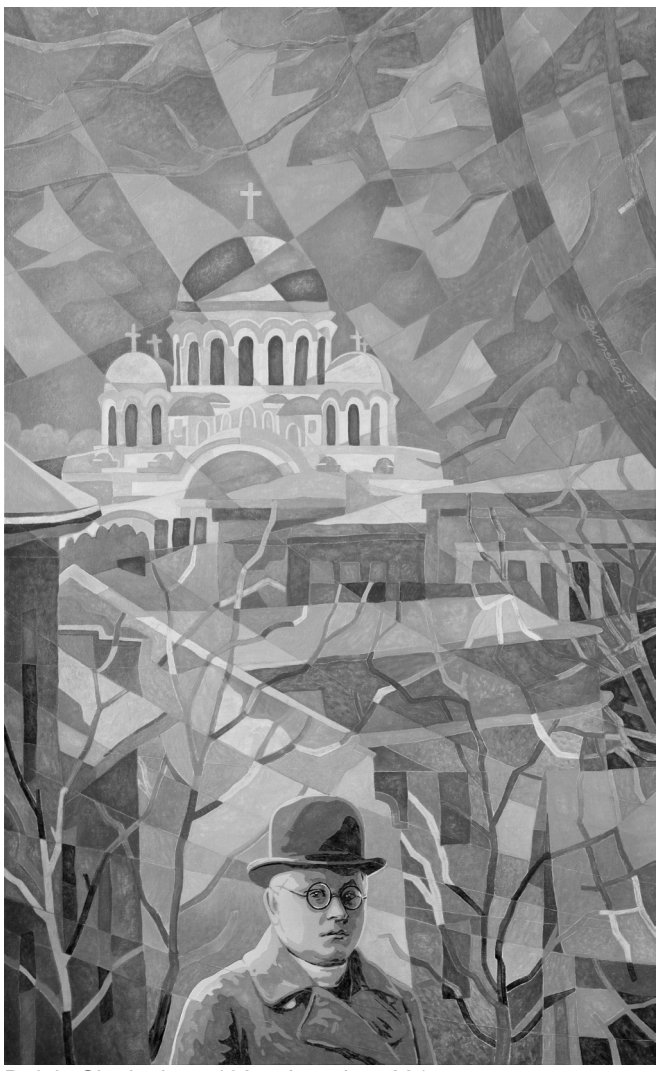

Deivis Slavinskas. 1927-ųjų ruduo. 2017

delikatus šitame paveiksle. Tai kaip muzikos natos, kurios visos turi būti savo vietoje.

O tuo metu mintys sukosi apie Vaižgantą, Kauną, istoriją, akivaizdžias ir nematomas sąsajas. Labai pagelbėjo Alfas Pakėnas, Vaižganto muziejaus vadovas, žinantis visas menkiausias detales ir visa siela atsidavęs jų perdavimui atidžiai besiklausančiam. Jo dėka mano paveikslo istorija pasipildė įdomiomis detalėmis ir įgavo mane tenkinantį gylį. Bet ar išsakiau tai, ką būtinai turėjau perduoti savo drobe? Dar nežinau, laikas parodys. Kol kas paveikslas ar, tiksliau, su juo susijusios nematomosios istorijos gijos manęs nepaleidžia.

– DEIVIS SLAVINSKAS –

Praeitis (ne) dabarties laiku

Dažnai *renku* atspindžius savo mieste: vitrinose, veidrodžiuose, milžiniškuose languose. Įdomus tampa reflektuojančio vaizdo paviršius: kartais deformuotas, *ištrūkęs* iš savo kontūrų, vos matomas, suskaidytas į daugybę nevienodų geometrinių formų ar, priešingai, nuobodžiai realistiškas. Atrodo, kad skirtingai atspindintis paviršius suteikia stebimam objektui naują būvį.

Tikriausiai dėl paveikslo paviršiaus suskaidymo į geometrines formas Deivio Slavinsko darbas „1927-ųjų ruduo“ primena atspindį. Realus drobės paviršius tampa galima savo projekcija, vaizduotei susiejant jį su atspindinčiu paviršiumi, kuriame prisiminimas įgauna materialų būvį dabartyje.

Paveiksle esanti vieta tampa ėjimu į perkurtą erdvę, menininko įvardintą „1927-ųjų rudeniu“. Kelionė laiku, tarsi nuspaudus *pause* mygtuką, pristabdyta drobėje, susikoncentruojant į pranykstantį momentą. Praeitis tampa tiek pat reali, kiek realus yra dabarties akimirksnis, matuojamas minutėmis ir valandomis, atsitraukiančiomis į užmarštį.

Praeities vaizdai dažnai suskyla, kai į juos atsitrenkia dabarties kadrai, dėl to atskiros jų dalys pasimeta kažkur giliai pasąmonėje, kol visai išnyksta iš atminties tarsi joje ne(pa)buvę. O kartais jų labai prireikia. Ypač tuomet, kai patiriamas *déjà vu* pasufleruoja apie numanomai jau buvusius vaizdinius patyrimus. Iš ko (su)dėlioti užmirštą vaizdą, kai atmintyje nieko nelieka?

Šiandien atsakymo neturiu. Bet žiūrėdama į D. Slavinsko paveikslą bandau priartėti: drobės paviršius taip pat laikui einant keičiasi, reaguodamas į aplinką, todėl įvaizdinti prisiminimą aliejiniais dažais medžiagoje – sukelti nykimo reakciją laiko perspektyvoje. Paradoksas. Tai, ką siekiama ištraukti iš atminties ir paversti realiu vaizdu dabartyje, kad jis taptų faktu, dailininkas apvedžioja (paveikslo) ribomis. Kiek keisis drobė, tiek pat kis ir atsiminimas.

– AINĖ JACYTĖ –

Pjūvis

Ąžuolinėse grindlentėse švysčiojo tarpai, kuriuos tomis naktimis jausdavau taip arti savęs, tarsi tai būtų peilio geležtės, liečiančios mano arterijas. Tam tikra prasme turbūt jos ir buvo – aš nekenčiau šito kambario, o tie padugnės, apsistoję po manim, rodos, niekada nemiegojo. Aš vis tiek likau čia. Bandžiau save raminti, esą kiekviena istorija turi nutylėtąją pusę. Ši istorijos dalis bus nutylėta. Šita nakvynė, kurios metu bus neišsimiegota, taps pačia blogiausia istorijos dalimi, o ir čia juk nebuvo jau *taip* blogai. Kentė tik plaučiai, nes pešiau vieną cigaretę po kitos. Na, ir galva, kurią velniškai maudė nuo oro stygiaus patalpoje.

Šitos vietos pavadinti viešbučiu nesivertė liežuvis. Žinau, nes bandžiau – vakar buvau įjungęs telefoną ir paskambinau broliui norėdamas ne tiek pasikalbėti, kiek pasiskųsti. Netgi demonstratyviai priglaudžiau telefono mikrofoną prie grindų, te, išgirsk pats, sakiau. Čia aš jau trečia diena ir kitomis sąlygomis būčiau klusniai klausęs instrukcijų nejungti telefono, nes galėjau būti sekamas, bet ta muzika iš apačios gaudė man ausyse. Apačioje akustika buvo per gera, o aš nemokėjau kalbos, kuria galėčiau jiems nuėjęs pasakyti, kad jau metas baigti vakarėlį, kad po trijų dienų *jau* metas baigti vakarėlį. Antraip būčiau jiems tai pasakęs, nepaisydamas instrukcijų – nelįsk iš kambario, tau prie durų paliks maisto; niekam neskambink, tave gali susekti; nevaikščiok kambary stovom, tave gali pamatyti pro langą; kambary nedrįsk nė gadinti oro, tave gali išgirsti. Šitas kambarys – karantino zona, šitas kambarys – vaiduoklių miestas, šitas kambarys – juodulys miesto istorijoje, visi jį nori pamiršti, ir nė smalsumo vedamas čia niekas neina. Instrukcijos paprastos – neegzistuok.

Veždamas mane čia jis man papasakojo, kad šitame viešbutyje vyras pasmaugė abu savo vaikus. Ne tik pasmaugė, jis nagais nuakėjo jiems odą ir jų kūnų syvais ant sienų piešė kažką, kas priminė labirintus. Miestelėnai nesigilino, kas tai buvo. Kai baigėsi kambario nuomos terminas, šeimininkas savavališkai įsibrovė į kambarį ir rado jį be išraiškos linguojantį kampe užu lovūgalio. Tai nutiko prieš gerus porą metų, miestelis buvo sukrėstas. Šeimininkas sugebėjo atšveisti kambario sienas, bet tai buvo veikiau kosmetinis remontas, o tarpais grindyse tebebuvo galima įžiūrėti blukius *bordo* plėmus. Kambarys nebuvo nuomojamas, bent jau ne tada, kai potencialiems svečiams būdavo pasakoma, kas čia įvyko. Mane paslėpti čia buvo genialiausia brolio mintis. Negalėjau ginčytis. Žinau, nes bandžiau – brolis pasakė atvažiuosiąs ir asmeniškai mane pasmaugsiąs, jei dar bandyčiau įjungti telefoną.

Žmonės visada neproporcingai įniršta išgirdę apie nusikaltimus, jei jų aukos yra vaikai. Jie negavo progos pagyventi, jie sako. Jų visas gyvenimas tebebuvo jiems prieš akis, jie sako. Jie buvo nespėję nusidėti, jie sako. Man nesinorėjo teisinti vaikžudystės, tikrai; bet, nepaisant kiaurokų grindų, su tuo kambariu viskas buvo gana gerai. Gal kiek erzino mintis, kad brolis neišsiderėjo vaikžudystės istorijos nuolaidėlės, bet taip buvo veikiau dėl ypatingų sąlygų, kurias man čia suteikė. Inkognito. Žmogus-vaiduoklis. Nebūtis.

Tą akimirką norėjau nebūti, nors neįsivaizdavau, kaip greitai išsipildys mano troškimas. Nežinojau, kad mirsiu čia pat, šitam kambary, likus vos dviem dienoms iki kelionės. Po penkių dienų su pusryčiais gausi raštelį, sakė brolis. Jame bus užrašytas telefono numeris. Man tai daug kainavo, pabrėžė. Po penkių dienų įsijungsi telefoną, paskambinsi ir pasakysi, kad skambina Jaspero mažėlis, taip man aiškino jis. Man tai daug kainavo. Nenorėjau nuvilti brolio, ir jau dešimt minučių po nelemto skambučio, kuris man kainavo nemažai baterijos, gailėjausi pratrūkęs. Turbūt todėl visada ir buvau mažasis brolis, nors mūsų gimimą teskyrė viso labo vienuolika mėnesių.

Muzika iš apačios mėgdavo pagarsėti būtent tuo metu, kai beveik būdavau pripratęs prie jos buvimo. Mąsčiau, kaip šeimininkui palikti raštelį, kad paprašytų vyrų iš apačios nutilti arba kad gautų man ausų kamštukus, bet kambaryje neturėjau rašiklio ir popieriaus, o pats nemokėjau tos prakeiktos paukščių kalbos. Ji man skambėjo gyvuliškai, nors turbūt tai buvo kaimyniškas neprielankumas, taip būdingas mūsų kraštams.

Dieną, kai mane ras, prie kambario durų stovės penkios lėkštės maisto: dviejų dienų vakarienė, vieni pietūs ir dveji pusryčiai. Prie paskutinių pusryčių gulės raštelis, kuriame bus telefono numeris, pasirašytas tik viena raide – J.

Nukelta į p. 15▶

Dėmesys detalėms

Kai kurios knygos ir kai kurie autoriai būna nepelnytai primiršti – galbūt dėl skaitytojų kultūrinio akiračio stokos ir vidutiniško kitų kalbų mokėjimo laiku nesuranda kelio pas skaitytojus. Taip ir brolių Edmond'o ir Jules'io de Goncourt'ų kūryba Lietuvoje yra menkai žinoma. 1982 metais „Vagos" leidykla išleido Ramutės Ramunienės išverstą romaną „Žermini Laserte", tame pačiame leidinyje publikuotos ir „Dienoraščio" ištraukos, įvardintos literatūrinio gyvenimo memuarais. Bandymas aprašyti prabėgusį laiką, kaip teigė Josifas Brodskis, panašus į vaiko bandymą rankutėmis išlaikyti krepšinio kamuolį. Vis išslysta. Man visada patiko dėmesys detalėms ir gebėjimas subtiliai jas pagauti ir perteikti, nes kartais jos gali būti vertingesnės už ištisus tomus, skirtus kultūros ir mentaliteto istorijai tyrinėti. Marcelio Prousto romanų ciklo „Prarasto laiko beieškant" pasakotojas, skaitydamas „Figaro" spausdinamą brolių de Goncourt'ų dienoraštį, pajunta, kad šis „mus moko pajusti aukštesnę gyvenimo kokybę".

1848 metais vos dvidešimt šešerių sulaukęs Edmond'as de Goncourt'as po motinos mirties metė buhalterio darbą Paryžiaus mokesčių departamente ir su broliu Jules'iu, kuris ką tik buvo gavęs bakalauro diplomą, pradėjo naują karjerą. Tuo metu draugui jis pasakė: „Aš apsisprendžiau ir niekas mano sprendimo jau nebepakeis… Pasitelkdamas nelabai teisingą, bet populiarų posakį pasakysiu taip – *aš nedarysiu nieko.*"[1] Broliai nutarė: užuot dirbę tam, kad užsidirbtų pragyvenimui, jie taps gražių daiktų ir įspūdžių – knygų, antikvarinių daiktų, paveikslų, estetinių įspūdžių ir moterų – kolekcionieriais. Toks prabangus gyvenimo būdas buvo galimas tik gaunant nuolatines pajamas – jas suteikdavo renta iš žemės nuomos (metinės pajamos, gaunamos iš šios rentos, aštuonis kartus viršydavo Edmond'o kaip buhalterio metinį atlyginimą) ir tai leido broliams XIX amžiaus Paryžiuje gyventi kaip *ancient régime* aristokratams. Jeigu būtų buvę taip, kaip draugui sakė Edmond'as, pasakojimą būtų galima ir užbaigti, tačiau visą gyvenimą broliai dirbo daugiau negu neturtingi rašytojai, siekiantys užsidirbti pragyvenimui. „Manau, kad nuo pat pasaulio sutvėrimo nebuvo žmonių, labiau įsiraususių, labiau pasinėrusių į meno ir minties kūrinius kaip mes. Ten, kur jų nėra, mums kažko trūksta, mes tarsi neturime kuo kvėpuoti. Mūsų akims horizontas užsibaigia knygomis, piešiniais, graviūromis. Visas mūsų gyvenimas – sklaidyti puslapius, žiūrėti. *Hinc sunt tabernacula nostra.*[2] Niekas mūsų neatitraukia, neatplėšia nuo šito. Neturime nė vienos tų aistrų, kurios išveda žmogų iš bibliotekos, iš muziejaus, nukreipia nuo apmąstymų, stebėjimo, mėgavimosi kuria nors idėja, linija ar spalva."[3] Per dvidešimt dvejus metus jie vos dvi dienas praleido atskirai („Pirmą kartą gyvenime mus trisdešimčiai valandų atskiria moteris, – skelbia 1859 metų lapkričio 13 dienos įrašas. – Ši moteris – ponia de Šatoru, dėl kurios vienas iš mūsų važiuoja į Ruaną nusirašyti jos intymių laiškų kunigaikščiui Rišelje, priklausančių Lebero kolekcijai"[4]), o visą kitą laiką kartu keliavo, mokėsi tapybos ir patys bandė tapyti, graviruoti, rašė istorines knygas apie XVIII amžiaus prancūzų visuomenę. Nuo 1851 iki 1870 metų, kai Jules'is mirė nuo sifilio, broliai vienas kitam diktavo ir kartu taisė dienoraštį – jų kūrybos tyrinėtojai negali atskirti, kurias dalis rašė vienas, o kurias kitas brolis. Beveik kaip broliai Lavrinovičiai krepšinyje…

Gigantiškas brolių dienoraštis yra vienas ilgiausių, patraukliausių ir intelektualiausių Europos literatūros istorijoje. Jis buvo parašytas iš tuštybės, kad, kaip rašo literatūros kritikas iš Niujorko Robertas Baldickas, „visam pasauliui įrodytų, kad jie, nemėgstami aristokratiški diletantai, gali dirbti daugiau ir geriau negu pavydūs bohemiški kritikai"[5].

Nesu literatūros kritikas, tad negaliu spręsti, ko verta jų kūryba laikotarpiu, kai kūrė visas Prancūzijos rašytojų elitas. Goncourt'ų tyrimus apie XVIII amžiaus prancūzų kasdieninį gyvenimą kritikai įvertino kaip banalius pasakojimus, susidomėjimas japonų meno dirbiniais buvo laikomas turtingų aristokratų užgaida, pjesės ir romanai nesulaukė daug dėmesio (priešingai, kai kurias pjeses Paryžiaus publika agresyviai nušvilpė). 1887 metais Edmond'as „Figaro" puslapiuose pradėjo publikuoti dienoraščio ištraukas su plačiais komentarais ir pastabomis. Dienoraščio stilius yra savotiškas žurnalizmo, įvairių intarpų, anekdotinių pasažų ir įvairiausių Paryžiaus istorijų, dažnai parašytų tą patį vakarą grįžus iš restorano, operos, salono ar bordelio, mišinys. Banalios smulkmenos stebėtinai intriguojančios. „Skambutis į duris. Atėjo Floberas." Arba: „Floberas taip pat norėtų suregzti du tris romanėlius be jokių nuotykių, visai paprastus, kur veikiantieji asmenys būtų vyras, žmona, meilužis."

Prieš karą Kaune į Konrado kavinę rinkdavosi rašytojai, dailininkai, žurnalistai ir kiti meno atstovai. Vilniuje prieš Antrąjį pasaulinį karą menininkus būrė populiari tarp bohemos Rudnickio kavinė (vėliau – „Literatų svetainė", dabar ji virtusi KFC). Tokia intelektualų susitikimo vieta sovietmečiu tapo beveik kiekviename kūrėjų atsiminimų rinkinyje neišvengiamai paminimas „Neringos" restoranas. Broliai de Goncourt'ai ne mažiau kaip porą kartų per mėnesį lankydavosi „Magny" restorane – jame susitikdavo su Gustave'u Flaubert'u, Théophile'iu Gautier, Ernestu Renanu, Hippolyte'u Taine'u ar Ivanu Turgenevu („žavingu kolosu, švelniu žilaplaukiu milžinu, panašiu į kalnų ar miškų gerąją dvasią") – ir Sen Grasjeno salone, kuriame šeimininkavo imperatoriaus Napoleono III pusseserė Mathilda. Jie mintyse stenografuodavo pokalbius su rašytojais, menininkais, politikais ir juos kūrybiškai papildydami užrašydavo sugrįžę namo: „Mes „portretavome" tuos vyrus ir moteris tokius, kokie jie buvo tą dieną ir tą valandą, o vėliau, tęsdami savo dienoraštį, grįždavome prie jų ir parodydavome juos jau skirtingai, destis kaip jie keitėsi ir mainėsi, stengdamiesi nemėgdžioti memuarų rašinėtojų, istorines figūras nupiešiančių vienu štrichu, vienu užsimojimu arba nutapančių spalvomis, išsivadėjusiomis todėl, kad susitikimas įvyko seniai ir jau išblėso, vienu žodžiu, siekėme atvaizduoti nepastovų žmogų tokį, koks jis buvo stebėjimo akimirką."[6] Goncourt'ai iškėlė sau tikslą būti dabarties istorikais. Kaip ir jų mėgstamas rašytojas Honoré de Balzacas, jie norėjo perteikti būsimoms kartoms kasdieninio gyvenimo detales, juk istorikams, norintiems aprašyti senovės Romos laikus, kitados jos buvo prarastos – „laikotarpis, kuris neturi duomenų, kaip žmonės rengėsi arba ką valgė, yra miręs ir dingęs, ir niekas nebegali būti prikelta".

Paul Gavarni. Edmond'as ir Jules'is de Goncourt'ai teatre. 1853

Jie žinojo, kad, atrodytų, nereikšmingos detalės dažnai gali būti reikšmingesnės, o, atrodytų, svarbūs istoriniai įvykiai gali ir neturėti didesnės vertės. Be Goncourt'ų mes, matyt, nežinotume, kad Paryžiaus teatrų lankytojai buvo tokie pat negailestingi vaikams aktoriams kaip ir suaugusiesiems, kad nuo 1867 metų knygynai nebeduodavo kėdžių atsisėsti pirkėjams („Šiandien knygos perkamos stačiomis. Paklausa ir kaina – nieko daugiau. Štai kur atvedė šiandieninė nepasotinama komercinė veikla knygų prekybą, kuri kadaise neapsiėjo be dykinėjimo, gaišaties, familiaraus rausimosi po knygas, plakimo liežuviu"[7]). Iš dienoraščio sužinome, kaip prostitutės kalbėdavosi viena su kita, norėdamos, kad klientai jų nesuprastų, kad daugybė atvirų pokalbių, kuriuos jie užrašė dienoraštyje, buvo išprovokuoti gausaus hašišo, opijaus ir kitų narkotinių medžiagų kiekio ir kad jų sukelta karštinė buvo ypač svarbi Paryžiaus seksualinio gyvenimo dalis. Sužinome, kaip Paryžiaus apgulties metu, kai pradėjo trūkti maisto produktų, mėsininkai pardavinėjo krautuvėse dramblieną iš zoologijos sodo. Kai baronas Haussmannas pradėjo didįjį miesto pertvarkymą, Goncourt'ai 1860 metais kritikavo jo miesto taisyklingumą, simetriškumą ir techninį sudėtingumą, vadindami tai vulgariomis naujovėmis: „Mano Paryžius, Paryžius, kuriame aš gimiau [...], traukiasi užmirštin. Traukiasi materialine, traukiasi ir moraline prasme. [...] Jaučiuosi svetimas tam, kas ateina, tam, kas yra, kaip ir šitiems naujiems bulvarams be posūkių, be netikėtų perspektyvų, negailestingai tiesių, neprimenančių Balzako pasaulio, o peršančių mintį apie kažkokį būsimosios Amerikos Babiloną. Kvaila gyventi tokiu laikotarpiu, kai viskas perstatinėjama, sielai tada toks pat nejaukus jausmas kaip kūnui, persikėlusiam gyventi į dar drėgną nuo dažų butą."[8] Tuo metu Maxime'as Du Camp'as stovėjo ant Naujojo tilto pavergtas modernaus miesto vaizdų: „Kažkodėl tą akimirką man dingtelėjo, kad Paryžius – tarsi didžiulis gyvas, iš daugybės dalių sudarytas organizmas, kurio reikiamai ir tiksliai veikiančios funkcijos suteikia jam gyvybę. Visas šis triukšmas ir sumaištis mano vaizduotėje dar sustiprėjo. Stovėjau kaip įbestas, užvaldytas naujų minčių. Kai pradėjo temti, atsitokėjau ir tiktai tada suvokiau, kad visai pamiršau okulistą, kuris jau dvi valandas manęs laukia. Tačiau nusprendžiau vieną po kitos išnagrinėti visas spyruokles, kurios varo į priekį kasdieninį Paryžiaus gyvenimą."[9] Puikus prancūzų mentaliteto istorijos tyrėjų įkarščio pavyzdys – kelerius metus Du Camp'o rašytas šešiatomis veikalas, kuris pasirodė 1869 metais ir kuriuo iki šiol naudojasi norintys patyrinėti XIX amžiaus Paryžiaus gyvenimą.

Goncourt'ų dienoraštis yra lobis kultūros istorikui ne tik todėl, kad broliai domėjosi visais įvykiais ir labai daug žinojo, ar todėl, kad buvo tinkamu laiku tinkamoje vietoje, kai vyko tokie svarbūs istoriniai įvykiai kaip Prūsijos ir Prancūzijos karas, Paryžiaus apgultis ar Paryžiaus komunos kovos, bet todėl, kad jie reflektavo šiuos įvykius, sugebėdavo pastebėti subtiliausius gestus ir smulkiausius kasdienybės momentus. Broliai buvo meno, vyno, maisto žinovai, apibūdinami sunkiai išverčiamu prancūzišku žodžiu *connoisseurs*, jie jautė faktų ir objektų, kurie kitiems atrodytų nesvarbūs, kolekcionavimo troškulį ir formavo XIX amžiaus prancūzų mentaliteto istorijos tyrimų tradicijas. Be jų XIX amžiaus Paryžius būtų tuštesnis ir nutolęs, koks XIX amžiaus Vilnius būtų be gydytojo Johanno Peterio Franko atsiminimų ir užrašų, gyvenimas Lietuvos provincijoje Pirmojo pasaulinio karo metais be jausmingo bajorės Gabrielės Petkevičaitės-Bitės dienoraščio ar Klaipėda be vaistininko Johano Sembrickio istorinių knygų.

Jie ne tik užpildė dienoraštį tokiais kasdieninio Paryžiaus gyvenimo fragmentais, kurių niekas kitas nesugebėjo įžvelgti, bet ir pateikė įžvalgias savo laiko herojų mintis. Štai per pietus „Magny" iš bendros šnekos pagauta chemiko Marcellino Berthelot hipotezė apie būsimą mokslo ateitį – ja šiandien mokslininkai beveik neabejoja: „Kiekvienas kūnas, kiekvienas judesys chemiškai veikia organinius kūnus, su kuriais jis bent sekundę buvo susilietęs, viskas – nuo to laiko, kai yra pasaulis, – egzistuoja, snūduriuoja, laikosi milijarduose natūralių nuotraukų; gal tai ir yra vienintelė žymė, kurią mes palikome eidami per amžinybę... Kas žino, ar kada nors mokslas, kuris taip progresuoja, nesuras Aleksandro portreto ant uolos, kur akimirką krito jo šešėlis?"[10]

Man labiausiai patinka tas 1889 metų dienoraščio epizodas, kai Paryžiuje vyko pasaulinė paroda, kai duris atvėrė legendinis „Mulenružas" ir iškilo Eifelio bokštas, kai tūkstančiai žurnalistų ir kitų plunksnos žmonių aprašinėdavo tas pačias parodas, kai fotografai darydavo tų pačių minių, užplūdusių parodą, fotografijas. Edmond'as de Goncourt'as pasiliko namuose ir taip įamžino šį istorinį įvykį dienoraštyje:

Priešais mane – braškių lėkštė. Šalia lėkštės, krištoliniame grafine, atšaldytas rausvas šampanas. Viršuje, antrame aukšte, pritemdytame miegamajame manęs laukia taurė „Martell" konjako ir mano lova, pasirengusi lengvai siestai ir miglotam poilsio malonumui. Ir giliai viduje manyje kirba nenusakomas apgailestavimo jausmas dėl to šurmulio, vykstančio už sienų, – karietų, omnibusų, tramvajų ir brikų, vežančių žmones į Parodą.[11]

– VYGANTAS VAREIKIS –

[1] *Pages from the Goncourt Journals,* ed. by Robert Baldick, New York: New York Review Books Classics, 2007, p. 14.
[2] Čia mūsų brangenybės (*lot.*).
[3] Edmonas ir Žiulis de Gonkūrai, *Žermini Laserte. Dienoraštis*, Vilnius: Vaga, 1982, p. 224.
[4] Ten pat, p. 203.
[5] *Pages from the Goncourt Journals*, p. 23.
[6] Edmonas ir Žiulis de Gonkūrai, *Žermini Laserte*, p. 178.
[7] Ten pat, p. 287.
[8] Ten pat, p. 211.
[9] Leonardo Benevolo, *Europos miesto istorija*, vertė Aušra Čižikienė, Vilnius: Baltos lankos, 1998, p. 194–195.
[10] Edmonas ir Žiulis de Gonkūrai, *Žermini Laserte,* p. 267.
[11] *Pages from the Goncourt Journals*, p. 341.

ALGIMANTAS MIKUTA

Žalioj gatvelėj

Žalioj gatvelėj gyvenu iš naujo,
dabar stebiuos, kad čia tokia tyla,
vaikystėj net neįtariau, kad tai palaima,
nevertinau ulduko pušyje.

Anapus gatvės vieniša storulė
vaikelį pasigavo, kaip kadais.
Daržais garselis tykiai nušlamėjo,
susiplakė su vasaros gandais.

Viena nelaimė – šunys nepažįsta,
kas kartą pasitinka lojimu.
Lyg pateriojęs savo seną kvapą
vis artinčiaus ne prie gimtų namų.

Šunėkai gudrūs, cypauja pamatę
pareinant savą, dūksta su vaikais,
bet neužuodžia, kas yra tas senis,
pavasarį parskridęs su špokais.

•

Pakimbame visi ant vieno valo:
aplink suktybės, melas, apžavai.
Nors nereikėtų lyginti kanalo
su upeliu, srovenančiu laisvai.

Ne visos pasakaitės šneka vėjus,
ne visos tiesios linijos – tiesa.
Nuo mažumės vaiduokliais įtikėjus,
vėliau ne gėda klaidžiot dausose.

Kregždutės nardo, rezgami romanai,
jausmų zigzagai, menama tvarka.
Kam aitvarai, o kam raketoplanai,
kurie į tikslą lekia kaip kulka.

Burmistro prizas

Galop, kai viskas būna puikiai sustyguota,
ateina jaunas kritikas ir sako: nuobodu.
Galėjot numatyt bent pabaigtuvių puotą
ir kokį prizą burmistro vardu.

Suprantama, tada visi smagiai suplūstų
ne darbo dirbti, ne ravėt daržų,
o gert alaus ir šlamšt riebių kopūstų
tarsi kokioj Bavarijoj, – gražu!

Kokie dabar čia šokiai? Būsim nusikalę.
Iš kur dabar tas prizas? Labdara.
Tačiau jauniems, matyt, svarbiausia balius,
kurį praradus tikslo nebėra.

Jie kelmus raus, įstengs susigalvoti,
kaip atsiplėšt prieš galą nuo visų,
kad būtų pabaigoj viešai apdovanoti
tuo nelaimingu burmistro prizu.

Rudi kaulai

Ieškojo privilegijų, kilnių vardų,
o rado tik skrabutę kaulų,
nuo laiko apsinešusių, rudų.
Jokios žinios apie didikų kraują.

Kvaila istorija, nuplaukusi miškais,
regalijom dalintis nepanoro,
kas žemėn susigėrė it sakai,
ką išnešė it gintarą į jūrą.

Kaip ir viskuo, kas gera ir gražu,
kilminga praeitim tikėti tenka,
nusipaišyti herbą spindinčiu dažu –
auksinę saulę, mėlyną lydeką.

Girdi, mes nemojavome kardais,
žvejojom žuvį, garbinome saulę,
todėl išlikom žemėje rudais
ne kokliais ir ne taleriais, o kaulais.

•

Neverta sielvartauti dėl randų.
Jais pažymėtos visos mūsų klaidos,
kurias kartoti kvaila ir graudu.
Blogiau yra, kai nebegyja žaizdos.

Atrodo, kad užsiveria, bet ne –
lyg smegduobės įgriūna, atsikloja,
pašnekesy, darbe ir net sapne
užgautos ir sujudintos kraujuoja.

Nesmerkim aimanų ir nevertais
žaizdotų nelaikykime, – jiems skauda.
Neva kiti didžiuojasi randais,
bet nuo žaizdų kraujuojančių tik rauda.

Emigrantai

Senius ir vaikus palieka namuos,
o patys išklysta gyventi ir siausti,
nes čia jiems trošku nuo ledinės žiemos,
čia skurdas, baisu įsijausti
į šokį amebų, į katilą karštą,
kurį pamaldieji prilygina rojui.
O ten jiems verdenė, ten išjuda kūnai,
ten sielos apsąla it krentant lėktuvui
į oro tarpeklį tarp negrų ir turkų,
linksmų meksikiečių, beveidžių japonų.
Tarp svetimo aukso, viliojančio turto
jie nardo it žuvys, laimingai kvėpuoja,
ilgainiui pamiršta senius ir peizažą
su karvėm ir lieptu, vaikais šiaudaplaukiais.
Šviesa hipnotizuoja, policija kaukia,
klampina baltuosius į margą miražą,
šokdina ir gundo per svetimą šventę.
Baisu išsiblaivius atgal atsisukti
į paliktą šąlančią savąją gentį.

Šliužas

Turėtų baigtis, bet gyvena sau, gyvatė,
vingiuoja, šliaužia, mirštančių nemato,
turbūt didžiuojasi, kad vėl apstatė
visus, kas manėsi jam dirigavęs.

Nekišk nagų, – gyvenimas nežino,
kad tu bandei jo valiai įsiteikti,
į jo sveikatą gėrei vyšnių vyną,
o skausmo kaustomas bandei prakeikti.

Nesitikėk, kad garsiai ką ištartų
ar šliužo kūnu palinguotų gailiai.
Gali sau mirti kad ir antrą kartą,
nenusibaigs ir neatguls po kairei.

•

Tie žydai,
skrendantys virš Vitebsko,
yra tuščiaviduriais kaulais,
o tos pelėdos
virš Žaliakalnio tvoros
nepaskrenda,
nes jų ir kaulai,
ir netgi plunksnos akmeninės.
Anie iš Vitebsko
išskrenda į tropikus,
į Palestiną,
o štai pelėdos
saugo kvailą meną,
jos sutupdytos ant tvoros
kaip cerberiai.
Linksmi skrajotojai
bei niūriosios pelėdos
tėra tikriausiai
sąmonės vaiduokliai.
Jos užsimerkusios,
bet galvos pasuktos
taip pat į Palestiną.

Miestelis prie gelžkelio

Atklydėliams čia miegas neramus.
Tik tų nebudina naktiniai traukiniai,
kurie čia gimė, augo ir mylėjo,
kurie pro stotį bėgiais į namus
ne kartą savo mergikes lydėjo.

Atklydėliams čia trenkia anglimi
netgi nuo gatvių, sodo obelų,
nuo čiulbančių gyvatvorių ir krūmų,
ir lieka čia keistokai svetimi
balti veidai, išnyrantys iš dūmų.

O traukiniai nudunda kaip griūtis,
supurto viešbutį, sužvangina stiklus,
taip naktimis tiktai griaustinis bilda,
išgąsdina sapnus, supainioja mintis,
sudursto širdį ir ilgai ją gildo.

Kalėdinis saldainis

Išvydau jį pakartą ant eglutės.
Gražus spalvotas nepažįstamas žaisliukas.
Jis niekaip nesisiejo su cukierkom,
kurias Magdutė šiupeliu kabino iš dėžės
ir kraudavo į pilką popierinę tūtą.
Jos buvo neaiškios spalvos, ištižusios ir lipnios.

Pakartas tarp kitų žaislų, tarp angeliukų
ir raudonųjų obuoliukų, išsaugotų Kalėdoms,
jis buvo ne iš sodo, ne iš krautuvėlės.
Nukritęs iš dangaus pakibo ant eglutės.

Man net nekilo noras žaislą išlaupyti,
matyt, jis būtų iškabojęs iki vasaros.
Aš niekada nebūčiau drįsęs jo suvalgyt,
jei apie tai nebūtų niekas užsiminęs.

Vėliau, kuomet ėmiau lankyt mokyklą,
išvydau – esama dar ne tokių –
su gėlėmis, su paukščiais ir meškiukais.
Saldainių popierėliai buvo tais laikais
tvirčiausia pirmokėlių valiuta.
Sakykime, už nematytą paveikslėlį
galėjai gauti saują riešutų.

Tiesa, dar buvo dailūs atlaidų saldainiai,
apipinti spalvotomis juostelėmis,
bet juos man pirkdavo tiktai kaimiečiai,
atvykę į Parcinkulį, namiškiai šaipėsi iš jomarkinių,
jie neturėjo vardo, buvo savadarbiai,
mokykloje jie neatstojo pinigų.

Bronza

Nešiojo kažką sunkų ir blizgantį,
susuktą į murziną skudurą,
praskleisdavo, siūlydavo: pirk.
Viešpatie brangus, Steponai, pavogei iš bažnyčios?
Nepavogiau, dedu kryžių,
žegnojosi ir vyniojo blizgalą į maršką.
Tai gal iš kapinių koplyčios?
Jis nerdavo laukan niurnėdamas:
nepliurpk, jei nežinai. Gavau už darbą.
Kaimynės priremtas galiausiai pasisakė,
kad bronzinį prašmatnų kandeliabrą
jam pernai rudenį atidavė Magdelė
už daržo sukasimą, – nebepaklausi, ar tikrai –
prieš pat Velykas vargšė mirė.
Žinia, jaunystėje jinai tarnavo dvaruose,
galėjo būt, kad ir nepavogė,
tačiau žvakidės, susuktos į maršką,
nepirko niekas, senis brangiai prašė,
kiti bijojo, kad žvakidė gali būti žydų,
nors ne tokia, ne septynšakė,
žinok dabar, iš kur tokia atklydo.
Pritilo Steponas, per vasarą bažnytkaimy
našlelėms skaldė malkas,
sulaukęs rudenio, grybavo, kasė bulves,
nesiūlė niekam pirkti kandeliabro.
Kažkas kuždėjo, kad atėmė NKVD.

LAURA KUTKAITĖ

•

velniop maskaradą,
maybeline true fit nubėgęs.
kai palaižai man veidą, ta vieta tuojau smirda
sekretu.
norėčiau, kad kvepėtų secret'u,
bet ir tavo paslaptys smirda.
tvoskia kelių kilometrų atstumu.
mat už kelių kilometrų dabar miega,
o gal sėkmingai su nemylimais mylisi
Agnė
Saulė
Emilija
Brigita
<bet koks vardas>
tiesa, Joana grįžo į gimtąjį miestą.
juk vagiant iš kasos aparato paslaptis neilgai lieka nematoma,
kamera užfiksuoja nagus ir mergaites, mergaičių nagus,
kamera pamiršta tik maskaradą.
mielas,
prie kvapo priprantama,
atsikelk gyventi arčiau.
aš nusipirkau namų kvapo,
nusikirpau nagus.
mums viskas bus gerai.

•

it's crab cakes Mary
it's crab cakes Mary we're
eating crab cakes for lunch
i'm sorry i gave you crabs Mary

•

mylimasis man sulaužo nosį
dabar neužuodžiu:
pavydo, išdavystės
panikos atakų pradžios
papjauk papjauk
papjovimo
kas liko
nieko
tik mobylkė, rašau
parašiau tau
atvažiuok, bet tik dabar

pabudo
šiandien mylimasis mane moko, kaip teisingai išsivemti
sako „viskas gerai, gali palaukt pusvalandį po"
sako „aš tik juokauju, bet minus penki bus pats tas"
sako „aš tau linkiu tik geriausio"
sako „nemyliu"
aš šypsausi ir negaliu patikėti, kad radau savo mylimąjį
jis mane myli ir aš esu laiminga

aštuoni šeši

paskambink man
paskambink man
paskambink man
paskambink man
paskambink man
paskambink man
paskambink man
paskambink man
paskambink man
paskambink man
vienuolikta
eilėraščio eilutė 12

TRISTAN TZARA

Tristanas Tzara (tikr. Samuel (Samy) Rosenstock, 1896–1963) – rumunų kilmės poetas, eseistas, vienas iš dadaizmo kūrėjų ir vadovų. Didžiąją gyvenimo dalį praleido Prancūzijoje. 1917 m. įsteigė žurnalą „Dada", po metų išleido dadaistų I manifestą. Pagrindinius dadaizmo principus išdėstė „Septyniuose dada manifestuose" (*Sept manifestes dada*, 1924), kur skelbė karą visoms miesčioniškoms kultūros ir estetikos vertybėms, nepriimtinai pasaulio tvarkai priešpriešindamas netvarką ir chaosą. Poezijoje jis stengėsi išlaisvinti žodį iš bet kokių etinių, religinių, socialinių ar kitokių asociacijų, paversti jį savaimine esybe, kartais tiesiog garsų junginiu; atmesdamas visus poetinius štampus, ironijos ir humoro priemonėmis jis kūrė alogiškus, keistus ar paradoksalius vaizdinius, kuriuose vis dėlto juntamas ir vidinis nerimas, ir kitokio pasaulio ilgesys, ir naujų vertybių paieška.

Turbūt garsiausias jo eilėraštis yra „Chanson dada", išspausdintas rinkinyje „Apie mūsų paukščius" (*De nos oiseaux*, 1923). Jo vertimą čia ir pateikiu.

Vertėjas

Dada daina

I

Dainuoja dainą dadaistas
jisai širdy yra dada
motoras stringa – ne bėda
ir jis širdy yra dada

karalius kėlėsi liftu
sunkus trapus ir savavaldis
nukirtęs ranką ją paštu
nusiunčia popiežiui lyg maldą

ir liftas nuo tada
tai neganda
daugiau širdy nėra dada

ryk šokoladą visada
plauk smegenis retai
dada
dada
gerk vandenį tiktai

II

dainuoja dainą dadaistas
ne opti ir ne pesimistas
jis myli vieną motoristę
ne opti ir ne pesimistę

užklupo vyras juos kartu
nutraukė greitai šį romaną
trim lagaminais kūnus du
jis išsiuntė į Vatikaną

ir dadaistas
ir motoristė
daugiau ne opti ir ne pesimistai

ryk smegenis lėtai
plauk karį su soda
dada
dada
gerk vandenį tiktai

III

dainuoja dainą mašinistas
jisai širdy yra dada
jis irgi buvo dadaistas
kaip ir visi širdy dada

nešiojo pirštines žaltys
bet jam nusmuko glaudės
išlindo pro žvynus nykštys
kada pas popiežių jis glaudės

ir niekados
po tos skriaudos
jis nebebus širdy dada

gerk paukščių pieną bet lėtai
plauk šokoladą visada
dada
dada
ryk mėsą apskritai

1923

Vertė Lanis Breilis

RIMAS UŽGIRIS

Mus

nubloškė srovė
potvynio kurs prasidėjo smulkučiais
vandens pumpurais – jie virto
lietaus vainikais
nusviedusiais mus į filmą
kuris greitėjo mudviem artėjant lig pabaigos
ir tu šiaip ne taip mėginai neatsilikti
ar gerėtis vaizdais
brendant smėlinga sekluma
visa atrodė taip suplanuota
išmestų sielių skeletai apsikarstę
dvasiomis lyg sudriskusiom antklodėm
ir klykiantys kirai atminties badė
blėstantį dangų
ir jūra tuomet
pravėrė savo nasrus
ramybė suvokimo paribiuos
vanduo iš kurio mus sutvėrė
į debesis pakils.

Vertė Dominykas Norkūnas

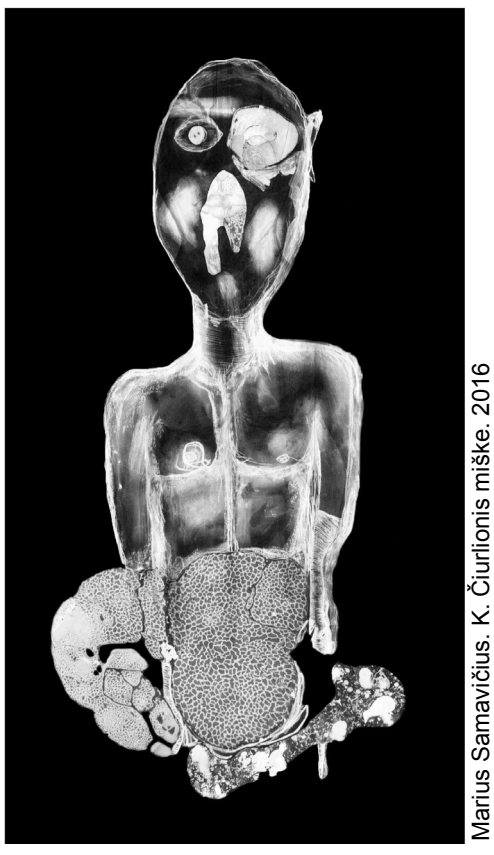

Marius Samavičius. K. Čiurlionis miške. 2016

Paukštė, kuriai toli iki dangaus

Jaroslavas Melnikas. *Dangaus valdovai.*
Romanas. V.: Alma littera, 2016. 200 p.

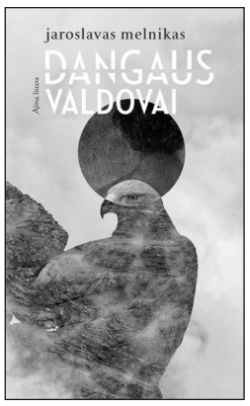

Jaroslavas Melnikas gerai žinomas ne tik Lietuvos, bet ir platesniuose kultūros pasaulio vandenyse – autorius yra ir mūsų valstybės, ir Ukrainos rašytojų sąjungos narys. Melniko kūryba versta į anglų, prancūzų, vokiečių, italų, rusų, ukrainiečių, azerų, kroatų, esperanto ir kitas kalbas. Produktyvus rašytojas – rašė ir vis dar rašo daug. Recenzijoje aptariama naujausia autoriaus knyga – šešioliktoji.

Nors prozininkas savo knygose geba būti visoks – intriguojantis, intelektualus, fantazuojantis, filosofuojantis, žaidžiantis, linksminantis ir rimtas, – dažnai yra bendravardiklinamas kaip egzistencinės prozos kūrėjas. Kritikai įvardija Melniko kūrybinius autoritetus – Fiodorą Dostojevskį, Jorgę Luisą Borgesą, Julio Cortázarą. Patiko vertingi, originalūs distopiniai filosofiniai autoriaus romanai „Tolima erdvė“ ir „Maša, arba Postfašizmas“. Sužavėta mėgstamiausio distopijos žanro, daug tikėjausi ir iš naujausio autoriaus romano, nes, mano galva, Melnikas – bene įdomiausias ir ryškiausias iš negausaus šio žanro lietuvių literatūros atstovų.

Su tokiomis mintimis ir lūkesčiais atsiverčiau naująjį Melniko romaną „Dangaus valdovai“. Šis gerokai kitoks. Nors neišvengiama fantastinio elemento (seksualiniai ryšiai su paukšte), kūrinys labiau alegorizuotas, žymintis subjekto santykį su transcendencija, Dievu, siela, – tai liudija ir paties autoriaus įvade pateikiamos mintys. Kalbėdamas apie „Dangaus valdovų“ kvintesenciją Melnikas teigia: „Kaip ir ankstesnėse mano knygose, mane jaudina žmogaus paslaptis. Kūno ir sielos santykis. Kas mes tokie? Iš ko susidedame? Kaip mums gyventi šiame pasaulyje, „apačioje“, kur kunkuliuoja aistros? Šis romanas apie žmogaus meilę paukštei. Bet gal paukštė gyvena kiekviename iš mūsų?“ (p. 11)

Pagrindinis romano herojus – su žmona ir dviem vaikais į kalnus pasitraukęs gyventi filosofas – įdomi asmenybė, tačiau tokių literatūriniame pasaulyje jau nemažai sukurta. Aplinkinių laikomas keistuoliu, mizantropu ir atsiskyrėliu, jis pats tvirtina, kad nemėgsta ne žmonių, o to, kas juose *žema*. Taip pat fiksuotinas protagonisto jaučiamas pranašumas – jis teigia galįs suprasti kitus, tačiau pastarieji jo – ne. Tai vieno žmogaus gyvenimo liudijimas, siekis iškilti „aukščiau“, tapti „žmogumi-paukščiu“, tarpti virš žmogiškųjų galimybių ribos. Šiame romane Melnikas ir vėl atnašauja egzistencinės prozos kūrėjo vardui, tik priemonės pasirinktos kitos. Galvoju, kad gal ir be reikalo, – sumanymas gražus, bet jo įgyvendinimas atmieštas kažkokia literatūrine pilkuma, atšipusiu ontologiniu peiliu, skaitymo nuobodžiu, intrigos stygiumi.

Romano ašimi tampa santykio paradigma. Santykių čia daug ir įvairių – tai ir subjekto santykis su savimi, ir santykis su žmona, kitomis moterimis, vaikais, motina, broliu, ir galiausiai su paukšte – kaip jau minėta, Dievo, sielos, transcendencijos simboliu. Melnikas vis dar taikliai ir be užuolankų įvardija pamatines ryšio su kitu sklaidos problemas, fiksuoja egzistencinį svetimumą, visišką kito pažinumo negalimumą, taip pat įvardijama panieka nepažįstamo Kito – net teoriškai labai artimo – pasauliui: „[...] sūnus ir dukra, kuriuos ir mylėjau, ir kartu nesąmoningai niekinau, nesuprasdamas jų gyvenimo prasmės“ (p. 23). Diskutuoti man norisi ne dėl to, kas pasakyta, o dėl pasirinkto naratyvo ir literatūrinių priemonių.

Romano protagonistas pasižymi skvarbiu ir kiek nihilistiniu žvilgsniu į pasaulį, sakosi tam tikra prasme esąs baisus – „negalintis nematyti viso žmogaus, tokio, koks jis iš tikrųjų yra“ ir „turintis natūralią panieką viskam, kas grubu, primityvu, merkantiliška“, – šis jo žvilgsnis, paliečiantis net pačius artimiausius asmenis, persmelkia visą kūrinio karkasą. Subjekto santykis su savimi taip pat nevienareikšmiškas – fiksuojamas jo noras „iškilti virš šio pasaulio“, pokalbio su Kitu, artimos sielos, transcendencijos siekis. Kita vertus, analizuodamas romane reikšmingą sapną ir susitapatindamas su Prometėju, jis konstatuoja vieną svarbiausių kūrinyje egzistencinių tiesų: „Laisvė – tai siaubas.“ Romano protagonistas, lyginant su kitais subjektais, regisi esąs gana laisvas (tą žymi ir santykiai su mistiškąja paukšte), tačiau nesugebėjimas išsipančioti iš žemiškųjų rūpesčių ir jam neišvengiamai paliko žymių, išauginęs tam tikrus vidinius konfliktus. Nesugebėjimas būti laisvam nuo šio pasaulio ir jo „televizinės“ būties (didžiąja akimi stebinčio „brolio“) reiškiasi kaip visuomenės kritika. Kritiškas žvilgsnis netikėtai atranda tokias egzistencialistines aksiomas: „Jau anksčiau esu supratęs, bet tik dabar pajutau, kaip sąlygiškai mūsų kūnai mums priklauso. Esame kūnai, kuriuos ne patys sukūrėme ir kurie gyvena savo pačių gyvenimą. Vos gimę jau nepriklausome sau“ (p. 62). Taip pat Melniko kuriamam subjektui būdingos prieštaros – viename epizode žmonos jis ir geidžia, ir drauge bjaurisi jos kūniškumu. Apskritai savojo kūniškumo suvokimas, moters kūno interpretacija – svarbus romano aspektas. Stebėdamas, analizuodamas prėską gyvenimą ir atšalusius santykius su žmona ir vaikais, subjektas geidžia patirti šildančią santykio steigtį: „Pokalbis su ta moterimi, ko gero, buvo vienintelis dalykas, dėl kurio vertėjo čia eiti. Nes nuo jo padvelkė kažkas tikra. Na, tai buvo sąlytis su kita siela. Sielų sąlytis, tai ir yra tikra. Nes visi kiti pokalbiai buvo blogai suvaidinti vaidmenys apgailėtiname spektaklyje“ (p. 78). Autentiškiausios akimirkos romane patiriamos būtent tokių „sielos pokalbių“ metu. Išsiskiriantis knygos epizodas – po lytinių santykių su paukšte protagonistui atnešamas kiaušinis ir šį jis suvalgo. Taip konotuojami keleriopi klodai – ir susijungimo, susiliejimo su šventybe (kaip valgomas Dievo avinėlis), ir mitinio Krono, ryjančio savo vaikus.

Paradoksalu, kad artimieji atrodo esą svetimiausi – tai išryškėja protagonisto santykiuose su žmona, vaikais, broliu. Jis skausmingai išgyvena šią egzistencinę tuštumą: „Kodėl turiu sutikti su tuo, kad mano duktė, sūnus, žmona – mes visi, kaip besisklaidanti į šalis visata, negrįžtamai tolstame vienas nuo kito?“ (p. 93) Kalbėdamas su sūnumi, fiksuoja nemalonią tiesą – jie tiesiog svetimi, nebesugebantys užmegzti autentiško santykio. Tokio santykio prieigomis tampa susipažinimas su keliomis moterimis – kūrybos gerbėja ir jį įsimylėjusia studente bei paslaptinga paplūdimyje sutikta moterimi. Čia vėl išryškėja šiokia tokia prieštara – nors iš pradžių protagonistas teigia: „Turbūt mano jausmai iškreipti, bet matyti šeimyniškas, savimi ir savo gyvenimu patenkintas moteris man buvo nemalonu“ (p. 26), antrąja sielos puse vėliau vadina paplūdimyje sutiktą ištekėjusią moterį. Moteris „Dangaus valdovuose“ vaidina labai svarbų vaidmenį – tai ir sielos sesuo, ir žmona, kurios vaidmuo kūrinio finale dar kitaip pakreipiamas, ir gydytoja, ir, žinoma, dieviškoji paukštė. Apmąstomos įvairios moteriškumo formos. Romano pabaiga verčia abejoti autentiško santykio išsipildymu – protagonistas nebesusikalba su kerštaujančia paukšte ir galiausiai ją nušauna, o nesulaukusi vyro dėmesio žmona mėgina nusižudyti.

Ilgai galvojau, kaip vertinti šį romaną. Nemanau, kad tai pats geriausias Melniko kūrinys. Pavyzdžiui, ankstesnėse distopijose egzistencines tiesas vykusiai įrėmindavo fantastinis chronotopas. Jis suteikdavo papildomą, kad ir išorinį, sluoksnį, dėl kurio siužete atsirasdavo intriga, paakindavo skaityti. „Dangaus valdovuose“, išskyrus fantastinį paukštės motyvą, nėra nieko naujo – tos ne kartą iš Melniko lūpų girdėtos egzistencinės tiesos pateikiamos labai tiesmukai ir tai, mano manymu, skurdina ir šiaip neintriguojantį siužetą. Jau minėtas paukštės motyvas monotonijos man neatsvėrė. Jei kas klaustų manęs patarimo – siūlyčiau grįžti prie distopijos arba paieškoti kitų temų ir išraiškos būdų. Po stiprių Melniko kūrinių – gerokai vidutinis romanas.

– LINA BUIVIDAVIČIŪTĖ –

TEKSTAI NE TEKSTAI

Miglės Anušauskaitės komiksas

Vis labiau atvaizdu tampantis šių laikų žmogus

Adolfo Bioy Casares. *Morelio išradimas*.
Romanas. Iš ispanų k. vertė Jorūnė Rimeisytė.
V.: Charibdė, 2017. 159 p.

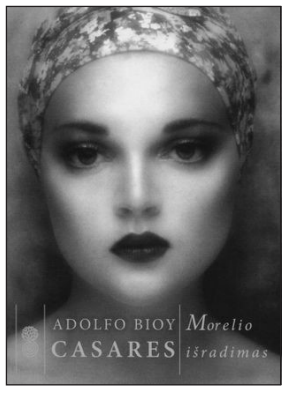

Adolfo Bioy Casareso „Morelio išradimas“, išleistas 1940 m., priskiriamas fantastinei literatūrai. Tai jau 17 leidyklos „Charibdė“ moderniosios klasikos serijos knyga. Ši serija, tiesą sakant, mane labai suintrigavo, nes sąraše daug man nežinomų autorių. Kai ką apie šią seriją pasako vien tai, kad ji pradėta Oscaro Wilde'o „De profundis“, o vienintelis lietuviškas kūrinys – Vinco Krėvės „Dangaus ir žemės sūnūs“, ko gero, vienas įspūdingesnių savo užmoju lietuviškų kūrinių. Nors nesu jo skaitęs, ką reiškia vien tai, kad rašytojas jį rašė nuo paauglystės iki paskutinių savo gyvenimo dienų.

Skaitydamas ir baigęs skaityti „Morelio išradimą“, pirmiausia jaučiausi sumišęs. Paprastai mėgstu fantastinę literatūrą, tačiau buvo sunku žodžiais išreikšti, ką šiame kūrinyje radau. Tai nėra epinė fantastika, kaip J. R. R. Tolkieno „Žiedų valdovas“, ne distopija, kaip George'o Orwello „1984-ieji“, tai primena mokslinę fantastiką, bet čia nerasime detalaus Morelio išradimo aprašymo ar veikimo principo. Manau, kad šį kūrinį galima priskirti filosofinei fantastikai, kaip Mary Shelley „Frankenšteinas“, nes dėmesio centre atsiduria tam tikros apmąstymą provokuojančios idėjos, kas yra žmogus, kokį pavidalą gali įgauti troškimas tapti nemirtingam.

„Morelio išradimas“ mįslingas. Nesu mįslių mėgėjas ir tai iš dalies taip pat paaiškina, kodėl baigęs skaityti likau sumišęs. Mįslė gali būti žaidimo forma, tačiau ji skatina vaikų vaizduotę, moko į paprastus daiktus pažvelgti kitu kampu. Kokią mįslę įžvelgiau šiame kūrinyje? Na, ją būtų galima užrašyti taip (nebūtinai geriausias variantas): atrodo kaip žmogus, kvepia kaip žmogus, kalba kaip žmogus, bet ne žmogus. Kas? Šią mįslę daugmaž atitinka citata: „Kai juslės susijungia, gimsta siela. Reikėjo jos tikėtis. Jei Madlen egzistavo regėjimui, ji egzistavo ir klausai, jei Madlen egzistavo skoniui, ji egzistavo ir uoslei, jei Madlen egzistavo lytėjimui, pati Madlen jau buvo čia“ (p. 102).

Filosofinis klausimas, keliamas šiame romane: ar sujungus visus juslinius pojūčius, kuriais galime apibūdinti kitą žmogų, randasi žmogus? Toks klausimas, be abejo, gali pasirodyti jau atgyvenęs, todėl būtina aptarti jo aktualumą šiandien. Bet iš pradžių trumpai apie siužetą.

„Morelio išradimo“ pasakotojas yra negyvenamoje saloje atsidūręs bevardis nuteistas bėglys. Jis paliko užrašus, pagal kuriuos parengtą knygą neva dabar mes ir skaitome. Užrašų turinys atskleidžia šio vyro, vertinančio netikėtai saloje atsiradusius žmones, minčių eigą. Beveik nieko nežinome apie pasakotojo praeitį, apie pasaulyje tuo metu vykstančius įvykius. Todėl skaitant galima justi izoliuotumą. Esame priklausomi nuo pasakotojo valios, patenkame į jo minčių pasaulį. Persmelktas baimės dėl teisėsaugos persekiojimų, vyras sunkiai atsikrato įspūdžio, kad salos žmonės jį pagaus, nors visai nematyti ženklų, kad šie ko nors ieško ar tuo labiau jį gaudo. Tarp šių atvykėlių yra moteris, vardu Faustinė, ją mūsų pasakotojas įsimyli. Vienintelė problema, kaip vyras vėliau išsiaiškina, – ji, kaip ir kiti saloje atsiradę žmonės, tėra mašinos sukurti „vaiduokliai“.

Aktualumas, apie kurį kalbu, yra mūsų dienomis vis didesnį pagreitį įgaunantis siekis sukurti žmogaus imitaciją, kurią sunkiai bebūtų galima atskirti nuo tikro žmogaus. Nuo to, prie ko būtų galima prisirišti (internetinė draugystė), iki to, su kuo būtų galima mylėtis (virtualus seksas ar pornografija). Vienas iš geriausių pastarojo laikotarpio amerikiečių filmų „Ji“ („Her“, rež. Spike Jonze) netikėtai jautriai pavaizdavo besimezgančius jausmus tarp vyro ir savarankiškai besivystančio moters balsu kalbančio dirbtinio intelekto. Taigi anksčiau žmonės klausimą „kas yra žmogus?“ svarstė daugiausia ieškodami panašumų ir skirtumų tarp žmogaus ir gyvūnų, o dabar kuo toliau, tuo labiau tai darome lygindami save su robotais ar dirbtiniu intelektu.

Įvardindamas salos žmones pavartojau žodį „vaiduokliai“ kabutėse, nes nerandu tinkamo žodžio savo suformuluotai mįslei įminti. Kaip pavadinti būtybę, kurią gali liesti, užuosti, matyti ir girdėti, tačiau ši tik kartoja tai, ką kitados atliko tikrasis žmogus, pagal kurį ji buvo sukurta. Tai toli gražu ne robotas, nes neturi materialaus pagrindo. Jos neįmanoma sunaikinti, nes už išorės nieko nėra. Nes tai, ką liečiame ir matome, tėra projekcija, taigi pavadinau ją „vaiduokliu“. O pats išradėjas Morelis įsitikinęs, kad tai tikri žmonės, amžinai gyvenantys žmonės, ir vienintelė bėda, su kuria jie susiduria, yra tai, kad jie pasmerkti kartoti tuos pačius veiksmus. Tokia ta amžinybės kaina.

Kūrinio pasakotojas, net ir supratęs, kad jo mylima moteris tėra mašinos projektuojamas dabar jau, ko gero, mirusios moters atvaizdas, vis vien nesugeba išmesti jos iš minčių. Gyvendamas tokiomis izoliacijos nuo aplinkinio pasaulio sąlygomis tampa priklausomas nuo savo jausmų Faustinei. Knyga kelia klausimus: ar šis vyras pamilo tikrąją Faustinę? Ar jis sugebėjo ją pažinti stebėdamas jos projekciją? Viena vertus, tokie klausimai gali skambėti beviltiškai kvailai: psichologijos mokslo pasiekimai neginčijamai kalba apie tai, kaip žmogui reikia tikrų santykių su kitu gyvu žmogumi. Ir joks pakaitalas to neatstos, ar tai būtų muzikos žvaigždės įsimylėjimas internete sekant jos asmeninį gyvenimą, ar erotikos, pornografijos žiūrėjimas, ar prisirišimas prie mirusio šeimos nario asmeninių daiktų, nenoras pripažinti mirties. Taigi vaizduotės kuriamas pasaulis neaprėpiamai platus ir traukiantis. Kita vertus, užduoti klausimai nebeskamba taip kvailai, jei atidžiau pažvelgsime į pasakotojo būseną.

Pats pasakotojas yra žmogus-vaiduoklis – vyras, atsidūręs tarp gyvenimo ir mirties. Išgyvenęs pavojingą kelionę valtimi, išsekęs... Atsidūrę negyvenamoje saloje galvotume, kaip ištrūkti, o šis vyras ieško čia prieglobsčio ir, rodos, jį randa: galvoja ne tiek apie tai, kaip išgyventi, bet kaip pasiekti neįmanoma – prakalbinti atvaizdą. Jo aistra virsta priklausomybe: veiksmai kartojami lyg ir suvokiant, kad jie betiksliai. Bėgdamas nuo teismo nuosprendžio beveik žuvo plaukdamas į salą, o čia taip pat yra leisgyvis. Gali susidaryti įspūdis, kad bėglys nė pats gerai nepamena, nuo ko ir kodėl slapstosi. Sala jį atriboja ne tik nuo pasaulio, bet ir nuo savęs paties (savo praeities). Ne veltui jis ne kartą apibūdina savo būseną kaip mirusio žmogaus – vaiduoklio, pvz.: „Džiaugiausi pasivadinęs mirusiuoju“ (p. 47), „...aš – keliautojas kaip Dantė ar Svedenborgas, jei ne dar vienas mirusysis iš kitos kastos kitokiu metamorfozės momentu. O ši sala – skaistykla arba tų mirusiųjų rojus...“ (p. 76)

Taigi leisgyvis pasakotojas įsimyli moterį-vaiduoklį. Abu egzistuoja tarpinėje būsenoje tarp gyvenimo ir nebūties. Pasakotojas yra arčiau materialaus pasaulio, o Faustinė – arčiau iliuzinio, tačiau nei vienas, nei kitas, atrodo, jau nepriklauso mūsų pasauliui. Ir čia jau galima teigti, kad, mano manymu, „Morelio išradimą“ galima interpretuoti kaip tekstą, kuris apibūdina ir šiuolaikinį žmogų – bėgantį, skubantį, nenorintį pamatyti tiesos. Simboliška atrodo scena, kurioje vyrą tiesiogine prasme įkalina iliuzinės kambario sienos. Tikroje sienoje jis išgriovė skylę, pro ją įėjo į vidų, tačiau įsijungus mašinai skylė sienoje užsipildė ta pačia vaiduokline liečiama, bet nesunaikinama materija. Tokie ir yra tikėjimo iliuzijomis padariniai žmogui – jis įkalinamas savo paties susikurtame minčių kalėjime.

Casaresas papasakojo istoriją, kuri nepretenduoja į kokį nors vienintelį jos paaiškinimą. Dabar man atrodo, kad susitelkiau į tą romano aspektą, kuris turbūt labiausiai atitinka mano patirtį ir pasaulio matymą. Tai aš užrašiau mįslę ir aš pats ją įminiau. Atrodo kaip žmogus, kvepia kaip žmogus, kalba kaip žmogus, bet ne žmogus. Kas? Atsakymas: žmogaus atvaizdas. Jeigu Dievas sukūrė mus pagal savo atvaizdą, tai visa, ką geriausio sukuriame mes, – sukuriame pagal savo atvaizdą. Problema iškyla tuomet, kai tai pamirštame ir savo atvaizdą palaikome tikru žmogumi ar net Dievu.

„Besisukanti amžinybė gali atrodyti žiauri pašaliniam stebėtojui, tačiau ji patenkinama joje gyvenantiems. Laisvi nuo blogų naujienų ir ligų, jie visada gyvena tarsi pirmąkart, neatsimindami ankstesnių kartų“ (p. 122). Toks dabartinio suatvaizdėjusio žmogaus gyvenimo moto. Svarbiausia neprisiminti to, kas buvo. Svarbiausia sparčiai suktis uždarame malonumų ir iliuzijų pasaulyje.

Ko gero, tekstas būtų labiau įtraukęs, jei veiksmas vyktų esamuoju laiku. Vietoj to rašytojas pasirinko į memuarus panašią pasakojimo formą. Kaip rašoma knygos gale pateikiamoje rašytojo biografijoje, taip pasiekiamas tikslas papasakoti istoriją iš skirtingų perspektyvų: vyras ir rašo, ir toliau perskaitęs, ką parašė, reflektuoja. Vis dėlto manau, kad šios perspektyvos nėra pakankamai išgrynintos ir dažniau kelia painaus pasakojimo įspūdį, o ne praturtina pasakojimą. Todėl nedrįsčiau kartu su Jorge Luisu Borgesu apie „Morelio išradimą“ teigti: „...man neatrodo netikslu ar hiperbolizuota apibūdinti jį kaip tobulą.“ Autoriaus biografijoje randame informaciją, kad Casaresas su Borgesu buvo artimi draugai ir kolegos jau apie 8 metus prieš pasirodant „Morelio išradimui“, tad vargu ar galime vertinti šią nuomonę kaip nešališką.

Taigi nors, mano nuomone, romanas „Morelio išradimas“ nevisiškai sėkmingai perėjo laiko išbandymą, vis vien lieka aktualus ir įkvepiantis. Todėl džiaugiuosi, kad istorija randa naujas raiškos formas ir 2016 m. JAV pasirodė kaip opera.

– JUSTINAS DIŽAVIČIUS –

Dygstančios žolės pilnatis

Išlipusios iš mašinos, sukat tiesiai link miško – ji eina pirma, nešdama kastuvą, kartkartėmis intuityviu judesiu paglostydama pilvą – įsčiose jau supasi gyvybė, svetimai akiai dar neįžvelgiama; mergaitė – žinai.

Saulėta, bet danguje boluoja kitas, aiškiai net dieną įžiūrimas skritulys – šiąnakt stojusi dygstančios žolės pilnatis, dar kažkodėl vadinama žuvų; gamta įsitempusi it styga: pats pumpurų sprogimas, kelios akimirkos iki pirmojo žydėjimo. Prisimeni, kaip kažkuriais metais tokiu metu, naktį einant paneriu, savo teritorijas sergstinčios ūdros, sinchroniškai sekdamos tavo eigasties ritmu, iššokusios gal metrą virš vandens, visai šalia betoninio krantinės krašto, gąsdindamos visu kūnu plėkšdavosi atgal į pernykštėm vandenžolėm pradvisusį vandenį.

Žiūri į jos nugarą, mintyse pini įsivaizduojamą kasą it baltus pavasarinių žiedų peltakius, nusėjusius seną miško vienkiemį juosiančią pažliugusią pievą, nors per pernykščius supuvusius lapus žolės dar nematyti. Tik kurmiarausių lyg šviežiai prisėta – iš kur tiek spėkų tam mažam padarėliui, kurio net katės neėda – patyko išlindusio ir papjovusios palieka. Neši dėžę, susuktą į pledą, – senoji katė nusigalavo šįryt tau ant rankų eteriu prakvipusiame steriliame baltomis plytelėmis išklotame veterinarijos priimamajame – tos plytelių eilės mirgėjo akyse, ant vienos bolavo užtiškę keli kraujo lašai. Vaikams dar nesakei, dar nenorėjai graudenti – o juk anksčiau katės tiesiog išeidavo iš senų archajiškų trobesių tiesiai į laukymes, – nesurasi ir nesulašinsi lašelinės, tiesiog instinktai.

Vasarą atvažiavę mažą šviesaus smėlio kauburėlį jie išpuoš pajūrio akmenėliais, – kiek tokių pririnkta, o vienas rastas visai netoliese, kažkodėl vadinamas velnio pirštu – sako, atsiradęs žaibui trenkus į smėlį. Po to bėgs į trobą, apkabins ją iš nugaros, nes iš priekio nebepatogu – pilvas jau bus didelis, ji juoksis, laikydama rankose varvantį tešla šaukštą – keps blynus, juvelyriškai plonus, kokius moka kepti tik slavės, jau iškeptų rietuvė puikuosis ant stalo – perteptų sviestu, geltonų it saulė.

Pajutusi tavo žvilgsnį atsisuka ir nusišypso, tada stipriu judesiu įsmeigia kastuvą į dar pašalo neišleidusį gruntą: niekada neturėjo kasos.

– EGLĖ MARIJA FRANK –

Gražuolė, įkvėpdavusi poetą

▶Atkelta iš p. 1

Senė pamatė Dianą, tik dabar atšlijusią nuo automobilio.

– A, ir Dianočka su jumis! – šūktelėjo ji ir apsisuko lįsti atgal į namo gelmę. – Nesakiau, kad knyga man patiko. Aš tik sakiau, kad jį gerai suprantu, tą jūsų Limonovą.

– Ačiū už supratimą! – suurzgiau aš.

Jau gailėjausi, kad pasidaviau ir dabar maklinėju su damomis po nelauktai tamsų namą, nors lauke švietė spalio saulė. Greitas ir smarkus, aš nemėgau maltis lėtuose senių, moterų ir vaikų sambūriuose.

Mes perslinkome kelis kambarius ir įžengėme į patį erdviausią, matyt, svetainę. Daug tamsių baldų, tamsaus medžio sijos palubėje. Kvapas – prižiūrimo muziejaus. Pro kelis plačius langus matėsi vidinė, tikriausiai keliems namams priklausanti prižiūrima pievelė, po kurią didingai žingsniavo kelios moterys su ramiais, išpustytais vaikais.

– Ateikite. Čia šviesiau.

Senoji atsivedė mus prie vieno iš langų, pro kurį matėsi pievelė, ir šiek tiek pasisaugodama atsisėdo prie stalo, nugara į langą. Stiklinė su gelsvu skysčiu, knygų krūvelė, tarp jų pamačiau ir savąją, šūsnis popierių, storio sulig pirštu... Akivaizdu, kad iki mums ateinant ji leido laiką būtent čia.

Prie stalo atsisėdau ten, kur man nurodė. Priešais senąją gražuolę.

– Jūs labai jaunas, – pasakė senoji. Jos lūpos buvo plonos ir kiek pageltusios. – Įsivaizdavau, kad jūs vyresnis. Ir nemalonus tipas. O jūs visai simpatiškas.

Diana padėjo ranką man ant peties. Tuojau šis moterų ratelis pradės plekšnoti man per skruostus, gnaibyti ir sukinėti, apžiūrinėti: „Ak, jūs, išdykėli...“

– Ne toks ir jaunas, – atsakiau. – Trisdešimt septyneri. Aš tik atrodau jaunesnis.

Kažkodėl man norėjosi jai prieštarauti ir jei ji būtų pasakiusi: „Koks jūs senas!“, būčiau pasipiktinęs: „Aš? Senas? Man viso labo trisdešimt septyneri!“

– Trisdešimt septyneri – vaikiškas amžius. Jums dar viskas prieš akis. Man – devyniasdešimt vieni! – blykstelėjusi akiniais, senoji pergalingai nužvelgė mane. – Jūs vargu ar sulauksite tokio amžiaus!

– Na, dar neaišku. Mano prosenelė ištempė 104 metus ir dar būtų gyvenusi, bet žuvo dėl savo užsispyrimo: norėdama gyventi viena, atsisakė persikraustyti pas vaikus. Akys suprastėjo, tai kartą nusirito nuo laiptų į rūsį. Numirė dėl sužalojimų. O mano močiutei jau 87-eri, tad ir aš galiu tiek tikėtis.

– Jūsų karta tokio amžiaus nesulauks, – pasakė ji atsainiai. – Jūs visi neurotikai, neturit filosofinio pamato ilgam gyvenimui.

Ji gurkštelėjo iš stiklinės geltonojo skysčio.

– Karta gal ir neturi, – įsižeidžiau aš. – Bet jūs pamirštate, su kuo šnekate. Aš gyvenu pats sau.

Rembrantiškas saulės spindulys iš už jos nugaros siauru ruožu gulė man ant veido ir nyko tamsaus kambario gilumoje, atsitiktinai užkliudęs kelis lakuotų baldų šonus. Man norėjosi ranka nustumti spindulį, tačiau teko pačiam pasitraukti drauge su aukšta kėde.

– Norite viskio? – paklausė senoji. – Įsipilkite, štai matote, už *piano*, staliukas su gėrimais. Yra jūsų „J&B“.

Štai šiuo momentu aš ir pradėjau ją gerbti. Tiksliau, po kelių akimirkų, kai įsipylęs viskio jau keliavau atgal prie kompanijos ir pamačiau, kad ji tiesia man stiklą.

– Įpilkite ir man. To paties.

Devyniasdešimt vienų senė, gerianti viskį, – ši senė mane nuginklavo. Besąlygiškai pasidaviau jai. Žinoma, perkeltine prasme.

– Mineralinio? – nuolankiai paklausiau, tarp butelių pamatęs ir mineralinio vandens.

– Ne, ačiū, – atsakė ji. – Vanduo man varo šlapimą.

Profesorė su Diana užsikvatojo. Senoji, be jokios abejonės, joms buvo pavyzdys. Geležinė moteris, kurią dera pamėgdžioti. Juk jeigu vyrai turi savo herojų, tai jų turi ir moterys. Ir kodėl turėtų neturėti...

– Papasakosite apie Mandelštamą, Salomėja Iraklijevna?.. – profesorė pergalingai pažvelgė į mane, tarsi iš mano gestų būtų supratusi ką tik manyje įvykus lūžį, pažvelgė tarsi sakydama: „Štai įsitikinote, o nenorėjote eiti, kvaily...“

– Ak, juk aš jau jums sakiau, Aločka, kad jį vos pamenu... – senoji gurkštelėjo „J&B“. – Jūs teisus, Limonovai, kad nemėgstate tos kukurūzinės bjaurasties, visų tų amerikietiškų „burbonų“... Aš taip pat negaliu pakęsti salstelėjusių *hard liquers*... Paimkite *crackers*, Dianočka...

– Salomėja Iraklijevna, pasirodo, nežinojo, kad Mandelštamas buvo ją įsimylėjęs.

– Nė minties tokios. Tik perskaičiusi jo našlės prisiminimus... Natalijos...

– Nadeždos, Salomėja Iraklijevna!

– ...Nadeždos, sužinojau, kad jis man skyrė eiles, kad „Saliamute, tu miegi prabangiame miegamajame“ – tai apie mane.

– „Saliamute, Circėja, Serafita...“ – sušnabždėjo profesorė, ir glotniai sušukuoti šviesūs jos plaukučiai iš jaudulio net atsiknojo abiejose kaukolės pusėse ir suvirpėjo.

Profesorė buvo pašėlusi rusė moteris, praeityje su karavanu įveikusi Sacharą, pabėgusi nuo vyro juoduko pas meilužį juoduką, bet poetai jai tebekėlė drebulį. Jos bute aptikau dvidešimt tris madingo poeto Brodskio nuotraukas. Padidintas ir tvarkingai įrėmintas.

– O koks jis buvo, tas Mandelštamas, Salomėja Iraklijevna?

Diana, televizijos žvaigždė, – niekas nepasivargino jai išversti, niekas nesusiprotėjo (o mes visi trys nejučiomis pradėjome šnekėtis rusiškai), – vis dėlto teisingai suprato draugės drebulį. Kai prasižiojau, norėdamas paaiškinti, apie ką kalbam, ji sustabdė mane:

– *I know, thats about poet*.

– *Ya, ya*, Dianočka, *about poet*, – sukarksėjo senoji ir pasisėmė saują *crackers*. – Koks? Nevalyvas niūrokas jaunuolis, susitraukęs ir negražus. Žinote, egzistuoja toks pirma laiko susenusių jaunuolių tipas...

– Susitraukęs! Kaip jūs galite, Salomėja Iraklijevna...

– Gerai, Aločka, žemaūgis... Dėl jūsų jautrumo tebūnie „žemaūgis“... Gerai pamenu tik vieną epizodą, įvykį, jei norite. Veikiau sceną... Vieną sceną. Tai buvo prieš karą, prieš Pirmąjį pasaulinį, savaime suprantama, didelė mūsų kompanija įsitaisė pliaže. Kiek pamenu, trise sėdėjome šezlonguose, Peterburgo merginos: Asia Dobužinskaja, vėliau ji tapo laikinosios vyriausybės ministro žmona, Vera Chitrova, pritrenkianti gražuolė, ir aš... Netoliese, aplink gramofoną, šlapiame smėlyje voliojosi būrelis vyrų. Jie atsitempė į pliažą gramofoną, kvailiojo ir vaipėsi, kad patrauktų mūsų dėmesį. Tarp jų buvo ir Mandelštamas. Tais laikais, kaip žinote, damos vaikščiojo į pliažus, bet nesimaudė...

– Kokiame pliaže, kur, Salomėja Iraklijevna, kur?

Profesorė dabar virpėjo taip, kaip tikriausiai nevirpėjo su karavanu grįždama per Sacharą. Vos trijų parų po kelionės jai užteko suprasti, kad nebemyli juodojo meilužio. Ir ji vėl suliepsnojo meile savo juodajam sutuoktiniui.

– Kryme, jei neklystu... Mes visos kvatodamos aptarinėjom tuos vyrus. Žinote, Limonovai, – kažkodėl ji kreipėsi į mane, – įprasti ciniški moterų plepalai, su kuo gi mes galėtume, prancūziškai tariant, *faire l'amour*. Kai apkalbėjom visus būrelio vyrus ir atėjo eilė Mandelštamui, mes visos užsikvatojome kaip laukinės, o aš negailestingai riktelėjau: „Oi, tik jau ne Mandelštamas, jau geriau su ožiu!“

– Ak, koks košmaras! Vargšelis... Tikiuosi, jis negirdėjo... Kaip jūs galėjote, Salomėja Iraklijevna?..

– Aš buvau labai jauna. Jaunystė žiauri, Aločka. Bet galiu jus užtikrinti – jis neišgirdo. Vyrai tik pažiūrėjo į mus be galo nustebę ir, ko gero, nusprendė, kad išėjom iš proto.

– Tai jis net nepamėgino su jumis išsiaiškinti, išpažinti jums savo meilės? Niekada prie jūsų neprisiartino? – profesorė, grįžusi su karavanu į savo juodąją šeimą, pasiaiškino vyro motinai, prisipažino apie išdavystę, ir abi moterys, mažutė blondinė ir juoda šimtakilograminė mama, kelias valandas praverkusios viena kitos glėby, nuslėpė tą istoriją nuo sutuoktinio ir sūnaus, tuo metu buvusio komandiruotėje. – Taip tylomis ir kentė vargšiukas? Bet kodėl gi, kodėl?

– Jo laimė, Aločka, kad neprisipažino. Aš taip savo meilužius kankinau, jų kraują gėriau... – aukštaūgė senė pakilo nuo kėdės ir pasitaisydama timptelėjo į apačią vyrišką paltą. Nusišypsojo. – Žinote, Limonovai, jaunystėje buvau pavojingai graži. Mane laikė pirmąja Peterburgo gražuole. Ištekėjau už turtingo aristokrato ir dariau su juo, ką panorėjusi... Jis manęs bijojo, tas jūsų poetas, Aločka... Vyrai apskritai labai bailūs.

Buvusi pirmoji Peterburgo gražuolė baigė gerti viskį. Atsisėdo.

– Nebūčiau jo ėmusi į meilužius. Štai Blokas – kitas reikalas, Blokas buvo gražus.

– O vis dėlto jei būtumėte žinojusi, kad Mandelštamas jus labai labai įsimylėjęs, Salomėja Iraklijevna?

– Tuo metu visi mane supę vyrai buvo mane įsimylėję, Aločka, – buvusi gražuolė išdidžiai suspaudė lūpas. Nusiėmė akinius. – Gal dabar tai mažai tikėtina, – ji sausai nusijuokė, – bet noriu jus patikinti, kad taip ir buvo. Mane mergino prašmatnūs gvardiečiai – aristokratai... Ne mane rinkosi – aš rinkausi...

– Taip, aš suprantu, – pasakė sutrikusi profesorė. – Tačiau kurgi dabar tie visi prašmatnieji gerbėjai? O jis padarė jus nemirtingą...

– ...Negražus žydelis...

Senoji patraukė pečiais. Mes patylėjome.

– Klausykite, – prabilau, – Salomėja Iraklijevna, dar niekada senų žmonių to nesu klausęs, bet jūs – išskirtinis atvejis, todėl, manau, neįžeisiu. Pasakykite, ką jaučia senstantis žmogus? Kas darosi dvasiai ir protui? Tai yra ką reiškia būti senam? Mane tai labai domina, nes ir manęs, kaip ir visų, laukia senatvė, jei, žinoma, nenusisuksiu sprando.

– Jums teks dar kartą, jau paskutinį, įpilti man viskio, Limonovai.

Aš išpildžiau jos pageidavimą. Kol pyliau, jos tylėjo. Man pasirodė, kad nei profesorė, nei jos draugelė Diana nepritarė mano klausimui apie senatvę. Negražu šnekėti apie virvę pakaruoklio namuose.

– Pats nemaloniausias dalykas, brangusis Limonovai, kad jaučiuosi trisdešimties, jei ne mažiau. Aš tokia pati bjauri, išdidi, savimi pasitikinti moteris, kokia buvau trisdešimties. Tačiau nebepajėgiu greitai vaikščioti, susilenkti ar lipti laiptais – man tikra nelaimė, greit pavargstu... Kaip ir anksčiau noriu, bet nebepajėgiu išdarinėti visų tų bjaurių moteriškų dalykėlių, kuriuos taip mėgau. Kaip dabar tai vadinama – „seksu“, ar ne? Aš tarsi įkišta į sunkų, surūdijusį naro skafandrą. Skafandras priaugo prie manęs, jame aš gyvenu, su juo judu, miegu... Sunkios švininės kojos, sunki nebepasisukanti galva... Norų ir galimybių neatitikimas – štai mano senatvės tragedija.

Nors buvusi pirmoji Peterburgo gražuolė atsakymą palydėjo šypsena, mūsų pokalbio atmosfera po vis dėlto akivaizdžiai netaktiško mano klausimo subjuro. Rembrantiškieji saulės spinduliai dingo iš svetainės. Guvernantės su vaikais paliko pievą. Senoji gražuolė pasidarė nekalbi. Galbūt viskis ją veikė labiau nei normalaus amžiaus žmones? O gal paprasčiausiai pavargo nuo mūsų? Profesorė surinko senosios perskaitytas knygas ir paliko jai dvi naujas. Patraukėme per dar labiau užtemusius, vėsius, kanifolija ir laku atsiduodančius kambarius link durų.

– Nesikeiskite, Limonovai. Būkite, koks esate, – pasakė man senoji gražuolė ir draugiškai lazda palietė mano juodą batą. – Aločka, Dianočka, užsukite. Marija grįš pirmadienį, namuose bus šilčiau ir linksmiau.

Mes jau sėdėjome automobilyje, kai spragtelėjo durų užraktas.

– Na, ar nesigailite, Limonovai, kad aplankėte poetą įkvėpdavusią moterį? – paklausė profesorė. Diana pasuko automobilio uždegimo raktelį.

Atsakiau, kad nesigailiu, kad buvusi pirmoji gražuolė man patiko, norėjau pridurti, kad senosios atskleista tiesa, jog sensta tik kūnas, man įvarė siaubo, bet čia suriaumojo variklis, ir mes šoktelėjome iš vietos. Diana vairavo siaubingai: nervingai, automobilis trūkčiojo.

Moterys, sėdėdamos priekyje, kalbėjosi moteriškomis temomis, o aš, paliktas ant užpakalinės sėdynės pats su savimi, bandžiau įsivaizduoti sceną paplūdimyje. Tris išlakias gražuoles šezlonguose ir būrelį vyrų 1911-ųjų maudymosi kostiumais prie gramofono. Tikslių duomenų apie tų laikų maudymosi kostiumus neturėjau, todėl mano vaizduotė apvilko juos dryžuota futbolininkų apranga, kokia bėgiojama žinomame muitininko Ruso[5] paveiksle. Tačiau mano vaizduotei niekaip nepavyko perrengti zebriniu maudomuku Mandelštamo. Prieš mano valią jis taip ir išsitiesė ant drėgno smėlio su katiliuku ir juodu durtiniu. Mažas gnomas, jis buvo panašus į jaunystėje nufotografuotą Francą Kafką. Utriruoti, kaip karikatūros, jie abu buvo panašūs į Čarlį. Čarlis, prigulęs ant šlapio smėlio, vogčiomis žvilgčiojo į pačią gražiausią karališkos kilmės gruzinų gražuolę – kunigaikštytę Salomėją. Ir kvatojosi, sugavusios jo žvilgsnį, gražuolės šezlonguose. Kaip visada, žiaurios Salemutės, Circėjos, Serafitos... Žiaurios mažajam Čarliui, tačiau švelnios „prašmatniems“ (dėl antpečių ir ordinų gausos?) gvardiečių karininkams. O prašmatnieji gvardiečiai elgėsi nekaip ir, laimėję gražuolių meilę, pripratinę prie organo kaip prie narkotiko, mesdavo jas, mušdavo per skruostus, purtydavo kaip lėles, murkdydavo purve. O gražuolės, atšliaužusios per purvą, siekė jų klynų, t. y. kelnių sagų, *zipper* tada dar nebuvo...

„Na, gal ir ne purve“, – pasakiau sau. Simboliškai murkdydavo simboliškame purve... Atsipeikėjęs iš savo kinematografinių vaizdinių pasižiūrėjau pro langą. Mes, laukdami žalio šviesoforo signalo, stovėjome Karaliaus kelyje. Aukštas, stotingas pankas ryškiai raudona skiautere *à la* irokėzas talžė per skruostus aukštą išbalusią merginą odine striuke ir juodu triko. Prie vaistinės sienos stirksojo jaunutis mažas klerkas, apsitaisęs kostiumu, net su liemene ir kaklaraiščiu, ir susijaudinęs stebėjo sceną.

Vertė Irena Jankauskaitė

[5] Turimas omeny prancūzų dailininko postimpresionisto Henri Rousseau (1844–1910) paveikslas „Futbolininkai“ (1908).

Kai laikas netelpa savyje

Dažnai sakoma, kad Marcelis Proustas – „vieno kūrinio“ autorius. Jo pavardė neįsivaizduojama be prierašo „Prarasto laiko beieškant“, žyminčio garsųjį romanų ciklą. Neatsitiktinai ir jo kūryba tapatinama su ypač jautria laiko ir meno refleksija; Proustas neretai lyginamas su Edmundu Husserliu ar Sigmundu Freudu. Bet jam kaip rašytojui sunku rasti analogų – ne dėl jo gvildenamų temų, o dėl unikalios romanams būdingos psichoemocinės pulsacijos, kuri įkrauna fundamentalių prasmių objektus, paprastai nesulaukiančius brutalios, triukšmingos buitinės sąmonės pagavos.

Proustas rašė apie laiką, meną, žinoma, ir apie meilę, bet visa tai dvelkia tarytum kokiu įmantriai maskuojamu atsainumu, tarsi eilutės pačios bylotų: „Mes ne apie tai.“ Ir iš tiesų, skaitant minėtąjį romanų ciklą, norisi vis sugrįžti prie pirmos jo dalies „Svano pusėje“ epizodo, kai berniukas Marselis, pagrindinis kūrinio herojus, imantis justi rašytojo pašaukimą, beviltiškai mėgina išgryninti savo būsimo kūrinio filosofinę temą. Ji turinti būti ne bet kokia, o – Marselis norėtų – abstrakti, metafizinė. Ir čia neišvengiamai prasprūsta herojaus lūpomis kalbanti paties rašytojo siela: ji, kaip ir visi žmonės, ilgisi kažko tikro, visa apimančio, sau pakankamo ir neturinčio konkretaus turinio. Tai didžioji meno ir apskritai žmogaus tragedija. Visomis išgalėmis trokšti patirti absoliučią pilnatvę ir kartu suvokti jai kone proporcingą savo neįgalumą.

Ką gi – tai nieko naujo. Tai, atrodo, suprato visi didieji filosofai ir išminčiai. Tuomet jie pasukdavo vienu iš dviejų kelių: vieni, tokie kaip Schopenhaueris, pasiduodavo svaiginančiam nihilizmo siautuliui, savotiškai mazochizmo formai, kiti, tokie kaip Kantas, mėgindavo uždangstyti šį prigimtinį tragiškumą naiviais antropologinio optimizmo dėsniais. Tai, ką šiuo klausimu siūlo menas, paprastai esti minėtų strategijų mišinys, nors esama atvejų, kai gana aiškiai pasirenkama viena iš jų. Ir visgi jeigu reikėtų atsakyti į klausimą, kuriuo keliu nuėjo Proustas, būtų nepaprastai sudėtinga.

Norisi manyti, kad jo strategija visų pirma yra filosofinio pesimizmo transcendavimas. Svarbu tai, kad Proustas anaiptol neatrodo naivesnis ir, sakykime, vaikiškesnis už egzistencialistus Jeaną-Paulį Sartre'ą ar Albert'ą Camus. Priešingai, jis atrodo vis dar turįs jėgų – beveik pavydėtinos motyvacijos – grumtis su beprasmybe ir tai daryti taip, kad metafizinė rezignacija galų gale ištirptų savo pačios tuštybėje.

Taigi Marselis svarsto, kokią temą pasirinkti savo būsimajam kūriniui. Ir, neradęs jos, galiausiai nusimena, pavargsta, jaučiasi išsekęs, sugniuždytas, netgi ima abejoti savo pašaukimo realumu. Bet nepastebi, kad tai tik mikroskopinis pasaulyje įsišaknijusios jo esaties fraktalas, mažytė kopija egzistencijos, lygiai taip pat besiilginčios kažko tobulo ir amžinai tvaraus. Nepaisant to, ji privalo tenkintis gyvenimu, kuris kiekvieną akimirką turi būti įkontekstintas, įtilpti į konkretų teminį lauką. Ar tai būtų Marselio liga, ar jo baimė likti prieš miegą nepabučiuotam mamos, ar santykiai su pono Svano dukra Žilberta, ar pagaliau jaunatviškas, t. y. kūniškas susižavėjimas Balbeke sutiktomis merginomis – visa tai yra, bet kartu lyg ir ne, nes tai nėra „viskas“. Viskas, ką tenka patirti Marseliui, neleidžia jam nurimti ir prakilniu veidu sušukti „eureka!“, nes tai dar nėra tikroji Archimedo pergalė.

Įdomu užfiksuoti amžinybės, tikrumo *ilgesio* momentą. Žinoma, tai tėra implicitiškai Prousto mene glūdinti prielaida, bet atrodo, kad be jos, tarytum kokio įkyraus šešėlio, negali išsiversti jokia mentalistinės krypties filosofija, įskaitant ir Kantą, turėjusį vargti su noumenų egzistavimo problematika. Ir vis dėlto ilgesys prasiveržia tarytum atkakli vandens srovė; jis gali išlikti nebylus, bet kartu kalbėti per bandymą jį paneigti. Ir čia išsyk iškyla Platono figūra – Platono, kalbėjusio apie pamatinės tikrovės – idėjų pasaulio – egzistavimą ir galimybę jį *prisiminti*. Tai konstatavus, minėtas tikrovės ilgesio momentas tampa daug aiškesnis.

Proustas įdomus tuo, kad tą ilgesį jis (labai svarbu – iš dalies) patenkina būtent netikroviškais, efemeriškais, praeinančiais dalykais. Tačiau jie čia svarbūs ne kaip turiningi objektai, Husserlio „grynieji fenomenai“, tvarkinga gija vedantys į pažinimo tobulumą, o tik kaip medžiaga, iš kurios rašytojas nelyginant skulptorius formuoja maksimaliai jo troškulį numalšinti galintį dirbinį. Kas tai yra – lieka neaišku. Dirbinys neturi nusakomų ribų ar funkciškai būtinų savybių, didžia dalimi jis apskritai yra atsitiktinis ir net šiek tiek juokingas, bet vis dėlto reikalingas kaip žyma, už kurios toliau nebeįmanoma pajudėti, rekordas, kurio nebegalima pagerinti. Jo autorius – tai kuklus kognityvinių ir lingvistinių galių išnaudojimo čempionas.

Gali kilti klausimas – kodėl mums taip svarbu nusakyti žodžiais? Net tuomet, kai tai daroma visiškai autonomiškai, be pretenzijų kontaktuoti su kitu ir siekti būti suprastam? Kodėl mums reikalingas menas, įkūnijantis tai, kas, regis, ir taip yra aišku ir žinoma, kodėl mums norisi, kad tai, ką patiriame, būtų išreikšta žodžiais ir sakiniais? Arba kodėl trokštame, kad greta regimojo pasaulio egzistuotų tapyba? Jai Proustas taip pat neatsitiktinai skiria ypatingą dėmesį, ypač romane „Žydinčių merginų šešėlyje“, kur atskleidžiama impresionistinė dailininko Elstiro kūryba. Nors ir nepateikiamas atsakymas į šiuos klausimus, vis dėlto žavingai juos vainikuoja epizodas iš pirmojo ciklo romano, kur pasakotojas Marselis patiria kūrybinį įkvėpimą žvelgdamas į Martenvilio varpinės bokštus ir spontaniškai įkūnija juos meniniame rašinėlyje. Tai, ką po to patiria Marselis, yra tiesiog neįkainojama: patsai to nesuprasdamas, jis grybšteli ruoželį tikrovės. Tik kaip?

Reikalingas mažytis ekskursas į tai, kad meninė kūryba esmingai susijusi su introspekcija, psichine sandara. Tiek Freudas, tiek Platonas suprato, kokia reikšminga ji yra. Ir būtent ji suteikia impulsą tokio rašytojo kaip Proustas kūrybai. Psichologinių vingrybių analizės gelmė čia tiesiog svaiginanti. Štai Marselis už viską labiau trokšta susipažinti su Balbeko paplūdimyje sutikta Albertina, bet vos tik atsiduria per žingsnį nuo šios galimybės, ji staiga tampa jam nebereikšminga; nuo Albertiną gaubiančio paveikslo nukrinta jos iliuzinį skaistumą sergintis šydas, ir ji išsyk aplimpa pasibjaurėtinomis realumo atplaišomis. Štai Svanas, beviltiškai įsimylėjęs Odetę, kuri yra kvaila ir negraži, iš tiesų garbsto visai ne ją, o vien tiktai savo sąmonėje susikurtą neegzistuojančios tobulybės portretą. „Štai ji“, – pagaliau apstulbęs taria sau Svanas, sutikęs Odetę. Nes iš tikrųjų myli visai ne ją.

Bet kuo tai taip ypatinga? Argi to nėra patyrę daugybė žmonių? Čia ir glūdi didžioji šios paslapties saldybė. Vien tik patyrimo neužtenka – menininkui esmingai reikia to, kad visa, ką jis patyrė, būtų užfiksuota, įmūryta į nekintančius kūrybos pavidalus. Iš čia atsiveria Prousto laiko problemos sprendimas – menas tampa užuovėja nuo atsitiktinumo, nuolatinio grimzdimo į nebūtį. Menas užkonservuoja laiko proveržius ir paverčia juos nemirtingais.

Taigi, vėl aliuzija į amžinybę, troškimas grįžti į saugų jos glėbį – visai kaip noras atsidurti motinos įsčiose. Ir visgi sąžiningas stebėtojas čia pasakytų: ne, kažkas vis dėlto ne taip. Toji amžinybė, kurią siūlo menas, nėra tikroji amžinybė, tai nėra *patiriama*, išgyvenama amžinybė. Apie tai kalba Hansas-Georgas Gadameris interpretuodamas Prometėjo mito inspiruotą kultūros tragediją. Žmogus kuria jį patį pergyvensiančius pavidalus, bet ar tai jį guodžia? Šiuo atžvilgiu ciniškumas ir egoizmas atrodo visiškai racionalūs. Kam kurti tai, kas bus amžina, bet kuo negalėsi naudotis? Argi tai testamentas ateities kartoms? Vargu.

Taigi reikia manyti, kad amžinybė, kurią suteikia menas, vis dėlto yra kitokia. Ji yra amžinybė *dabar*. Tiek tam, kuris ją kuria, tiek tam, kuris ja mėgaujasi. Tik iš kur ir kam tas malonumas? Juk tai ne tas pats, kas jusliškas pasitenkinimas, logiškai susisiejantis su esmingiausiais biologiniais uždaviniais. Tai kažkas, neturintis racionalaus tikslo, bet vis dėlto esantis nesuvokiamai aukščiau už bet ką, ką įmanoma patirti kūnu. Kai Marselis išgyvena nebylią ekstazę sukūręs rašinėlį apie atsivėrusį kraštovaizdį ir šitaip susiliečia su tikrove, tas kelias akimirkas jis patiria amžinybę. Paradoksalu? Nelogiška? Taip. Amžinybė apsigyvena laike. O tai smagi žinia tuo požiūriu, kad parodo, jog sritys, vis dėlto greičiausiai būdamos atskiros, susisiekia – tikrovė gali būti patiriama, tiesa, skurdžiai, epizodiškai, bet ji prieinama, ji egzistuoja. Ji įrodo savo buvimą ir primena apie save į ją įsiterpiant žmogiškajai egzistencijai, lygiai kaip ir amžinybė kalba apie save į ją įtekėjus laikui.

Tik kodėl tuomet įsiterpusi į tikrovę egzistencija netenka turinio? Tai sufleruoja, kad bet kokia konkretika esanti primityvi, ji neverta tikrovės statuso. Kad ir kokią temą savo kūriniui sugalvotų Marselis, ji jam atrodo lėkšta, siaura, neapimanti kažko labai svarbaus. Kad ir apie ką būtų knyga ar paveikslas, tai niekada neatrodo iki galo pilna, nes neišvengiamai yra *tik* apie kažką, bet ne apie viską. Bet kas žino, galbūt didysis mūsų mąstymo turinys kaip tik yra įvairias psichologines konfigūracijas generuojančios (ir dėl to savo „pažintinį“ statusą tarytum paneigiančios, o iš tikrųjų tik paslepiančios) formos, kurių pati fundamentaliausia paskirtis yra priversti – pasitelkiant meną ir proto neįpareigojančią estetiką – „pagauti“ *kažką*, net jei to *kažko* ir neįmanoma niekaip išreikšti? Jei pačios paveikiausios meno formos laikytinos tokios išraiškos galimybių riba, tenka manyti, kad visa tai, kas lieka praėjus pirminiam šių formų sukeltam efektui, glūdi už verbalinės ir bet kokios kitos žmogui suteiktos ekspresyvumo plotmės, o kartu liudija savo sąjungą su transcendentine esamybe, kuri, nepaisant šio neišreiškiamumo, mums atrodo esanti pati didžiausia pilnatvė. Mat visa, kas tik yra kaip nors transliuojama išorėn, privalo neišvengiamai grimzti į nebūtį, ir tik tai, ko išreikšti žmogui neduota galimybių, glūdi jame kaip vos įskaitoma kibirkštis tiesos – nesuprantamos, tik retais grybšniais užčiuopiamos, bet vis dėlto patiriamos.

Ši kibirkštis ir yra tasai paslaptingasis eliksyras, palaikantis ekspansyvaus naujųjų amžių pozityvizmo ištvirkintą žmogaus savastį ir leidžiantis jam pakelti gyvenimą. Viskas praeina – praeina ne tik laikas, bet ir vietos, rašo Proustas, – ir vis dėlto eilutės pačios, nelyginant skęstantysis, šaukte šaukia, kad jų autorius, kaip ir turbūt daugelis mūsų, nenori būti efemeriškos tikrovės dalimi. Naujiena, kurią atskleidžia rašytojas, yra žavinga tuo, kad menas, tinkamai prižiūrimas ir puoselėjamas, gali išaugti toks didžiulis ir vitališkas, jog tampa pajėgus ištiesti ranką pačiam absoliutui. Tiesa, kaip fenomenologas, Proustas lieka ištikimas manymui, kad būtent laikas yra didžioji žmogiškąją psichiką įkurdinanti terpė, kurioje skleidžiasi jo taip pat ir metafizinės (!) aspiracijos. Bet tai kartu verčia daryti neišvengiamą prielaidą, kad šis neišdildomas tikrovės troškulys, o kartu praeinamumo siaubas, kurį Proustas sutinka taip didvyriškai ramiai, turi savo metasprendinį ir metaobjektą, su kuriais fenomenų pasaulis geba sąveikauti, bet vis dėlto neįspraudžia į išimtinai sąmonės ribas. Reiškinių pasaulio refleksija „iškerpa“ mąstantį subjektą iš beprasmio, atrodytų, atsitiktinių įvykių virsmo ir šiuo judesiu įkurdina kažkur anapus; tačiau tai yra tik properša, fragmentas to žinojimo, kuris visa savo apimtimi neišsitenka sąmoningų patirčių rėmuose. Tai kelia įtarimą ir drauge viltį, kad laikas vis dėlto nėra didysis subordinacinis mechanizmas.

Kitu atveju būtų galima pagrįstai piktintis žmogaus ribotumu ir jo padėtimi. Bet dabar tam nėra pagrindo. Jei žmogui nebūtų suteikta prieiga prie meno, filosofijos, jis greičiausiai vegetuotų, patirtų tikrų tikriausią dvasinę mirtį. Kaip Marselis, laukiantis Žilbertos Eliziejaus Laukuose, o jai ten vis nesirodant, žmogus iš tiesų būtų paverstas pajuokos objektu. Tačiau jo rankose – svarus ginklas, kai net pačios baisiausios patirtys, tokios kaip nelaiminga Svano meilė, kuri aiškiausiai atsiskleidžia kaip patologija, liga, esti efektyviai neutralizuojamos; rašytojas įveikia jas paprasčiausiai verbalizuodamas. Ir, paradoksalu, tragiškiausi momentai, surašyti popieriuje, reikšmingai perkrauna savastį įkvėpdami jai ramaus pasitenkinimo būvį – atpildą už laikinumo beprasmybę ir žiaurumą.

Užtenka prisiminti, su kokia drovia pagarba Proustas traktavo rašytojo kelią. Jame tikrai esama kažko sakralaus. Ir nenuostabu, nes kai kuriems tai būdas išsiveržti į antlaikiškumo ir savipakankamumo dimensiją. Kartu tai ir žinojimas, kurio taip trokšta filosofai, tik tas žinojimas – momentinis, nebylus, be mąstymui būtino turinio. O galbūt tikrasis žinojimas jo ir neturi? Arba jis yra nebendramatis su sąmoningai apdorojamu turiniu? Kas žino. Reikia nurimti ir mėgautis, kaip darė Proustas. Taip, reiškiniai praeina, juos nuolatos nusineša niekada nepavargstantis laikas. Ir vis dėlto jie mums duoti ne šiaip sau. Jie įkvepia kurti meną ir leidžia paragauti amžinybės.

– MONIKA MORKŪNAITĖ –

Pasiaukojusi romantikė grafienė Maria Walewska

Šį Marios Walewskos portretą nutapė, tikriausiai, Jacques'as-Louis Davidas. Portretą galima pamatyti Vašingtono nacionalinėje dailės galerijoje

Didžioji Prancūzijos revoliucija su laisvės viltimis, vėlesnis Napoleono Bonaparto valdymo laikotarpis, šalies atsinaujinimas ir pergalingi karai turėjo įtakos visos Europos ir, be abejonės, Lenkijos likimui. Nacionalinę nepriklausomybę praradusioje valstybėje su Napoleonu buvo siejamos valstybės atkūrimo viltys. Lenkų laisvės siekiai, susieti su Napoleonu bei tėvų perduoti vaikams, išliko ir filomatų vaikystės atsiminimuose ir veikė tolesnį jų gyvenimą.

Karas su Rusija buvusios Abiejų Tautų Respublikos gyventojams teikė vilties, kad imperija gali susilpnėti ir gali susidaryti palankios sąlygos didžiajam lenkų sukilimui dėl nepriklausomybės. Romantiškai ir kartu patriotiškai nusiteikęs poetas Adomas Mickevičius jaunystės laiškuose mėgo pasirašyti Adomu Napoleonu, o jo vaikystės draugas Jonas Čečiotas – Jonu Napoleonu. Bičiuliai nuo vaikystės, vėliau – filomatai, į tautos nepriklausomybės idėjas jie ilgokai žvelgė tikėdamiesi imperatoriškosios malonės. Iš vaikystės jie prisiminė, kiek vilčių lenkai siejo su Napoleono žygiu į Rusiją.

1805 m. po Prūsijos sutriuškinimo pas Napoleoną iš Lenkijos atvyko keletas delegacijų su prašymu padėti atkurti Lenkijos savarankiškumą. 1806 m. gruodžio 2 d. lenkų tautai tapo vilties diena – deklaracijos dėl Prancūzijos imperijos įkūrimo antrųjų metinių dieną armijai buvo perskaitytas atsišaukimas apie kampanijos pradžią Lenkijoje. Visoje šalyje lenkai ginklavosi ir deputacijų kreipimuose bei pasisakymuose išsakė troškimą atkurti nacionalinę nepriklausomybę. Kiek lenkų buvo Napoleono kariuomenėje, kai jis įžengė į Lenkiją? Manoma, kad ne mažiau kaip trisdešimt tūkstančių karių (vadovavo generolas Janas Henrykas Dąbrowskis). Napoleonas buvo benorįs į savo karinius planus įtraukti net lenkų nacionalinį didvyrį Tadą Kosciušką, bet šis naująjį prancūzų imperatorių vadino despotu.

Didelis Napoleono gerbėjas buvo ir A. Mickevičiaus varžovas dėl gražuolės grafaitės Marilės Vereščakaitės rankos grafas Laurynas Putkameris, kuris, kaip ir daugelis Lietuvos jaunuolių, kraštą užėmus Napoleonui, įstojo į prancūzų armiją. Jis dalyvavo 1812 m. Napoleono kare su Rusija, taip pat 1813 m. mūšiuose prie Bauceno ir Liuceno, o garsiajame Leipcigo mūšyje sėdint balne buvo užmuštas jo arklys. Prancūzų armijai traukiantis Reino link, prūsai L. Putkamerį paėmė į nelaisvę; 1814 m. jis grįžo į Varšuvą. Vėliau, pasinaudojęs Aleksandro I amnestija, grafas, turėdamas poručiko laipsnį, iš kariuomenės išėjo į atsargą ir apsigyveno tėviškėje.

Arnoldas Piročkinas knygoje „Devyneri Adomo Mickevičiaus metai Lietuvoje" rašė: „Taigi, turėdamas tokią narsaus kario reputaciją, Putkameris, rodos, tikrai galėjo tikėtis Marilės, kaip ir bet kurios gražuolės, palankumo." Adomo varžovas iki pat gyvenimo pabaigos, kaip ir nemažai kitų šlėktų, išliko didelis Napoleono gerbėjas. Net savo vaikams jis dažnai pasakojo, kaip Napoleonas Leipcigo mūšyje, jodamas pro lenkų pulką ir rodydamas ranka priešo link, sušuko: „Mano šaunieji ir narsieji lenkai, į priekį!"

Įdomi detalė apie 1808 m. malšintą sukilimą Ispanijoje. Napoleonas prancūzų kariuomenės sudėtyje ten atsivedė ir „lenkų legioną". Lenkai narsiai kapojo ispanus, visai nesusimąstydami, kokį gėdingą veiksmą atlieka. Napoleonas jiems sakė, jog legionieriai privalo nusipelnyti, kad būtų atkurta Lenkijos nepriklausomybė.

Ar Napoleonui turėjo poveikį moterys? A. Mickevičiui jos buvo stimulas, mūzos ir įkvėpimo šaltinis, o Napoleono gyvenime jos tokios įtakos neturėjo. Iš tiesų imperatoriškoji didenybė jausmams neturėjo laiko. Napoleono požiūriu, moteris tik tuomet yra tikra moteris, jei be išlygų paklūsta vyrui. Nei Joséphine, nei antroji žmona Marija Luiza, nei ponia de Rémusat, nei artistė panelė Georges, nei grafienė Maria Walewska, nei apskritai kuri kita moteris reikšmingesnės įtakos ambicingiems imperatoriaus planams ne tik nedarė, bet net neįstengė sužaisti Bonapartu ir kaip šachmatų figūra.

A. Mickevičius eilėmis pasiekė poezijos olimpą. O Bonapartas ne tik buvo karų genijus, bet ir kitose srityse pasižymėjo ypatinga proto galia. Jo kario karjera truko dvidešimt dvejus metus. Napoleonas vadovavo apie šešiasdešimt didelių ir mažesnių karo mūšių – kur kas daugiau nei Hanibalas, Aleksandras Makedonietis, Julijus Cezaris ir Aleksandras Suvorovas kartu sudėjus. Bonapartas karjerą pradėjo Tulone, o lemtingą 1815 m. birželio 18 d. baigė Vaterlo mūšio lauke. Beje, Napoleonas dėl pralieto kraujo niekada nemėgino teisintis ar versti kaltę kam nors kitam. Vis dėlto absurdiška būtų teigti, kad Napoleonas visą laiką tik kariavo ir kad moterys jam visiškai nerūpėjo. Žinome, kaip jis šturmu vieną po kito užimdavo miestus, tad ką jau kalbėti apie moteris, kurios neturėjo jokių šansų atsilaikyti prieš jo kaprizus.

Kiek garsių moterų tuomet buvo galima mylėti ir kiek jų mylėjo Napoleonas, tiksliai niekas nežino ir nesužinos, nes tokių memuarų jis nerašė. O išlikę jo meilės laiškai žmonai Joséphine ir M. Walewskai – tik ilgesnių ar trumpesnių sentimentalumo akimirkų blyksniai, kurie liudija, kad Napoleonas buvo tikras meilės laiškų rašymo meistras, tačiau jo tikrasis romantizmas, didžioji gyvenimo meilė buvo skirta karams.

1806 m. žiemą Napoleono armija po mūšio prie Pultusko artėjo prie Varšuvos. Lenkija ir Lietuva, Abiejų Tautų Respublika, kaip valstybė tuomet jau trylika metų neegzistavo – didinga karalystė išnyko iš Europos žemėlapių, ją pasidalijo Austrija, Prūsija ir Rusija. Lenkai su didžiausiu entuziazmu sutikdavo su kariuomene atžygiuojantį imperatorių, vildamiesi, kad jis padės atkurti jų buvusios valstybės pamatus. Pavyzdžiui, mažame miestelyje Napoleono karieta sustojo prie pašto stoties, generolas Durocas davė įsakymą pakeisti arklius. Miestiečiai akimirksniu apsupo imperatorių. Prasiskverbusios pro minią prie Napoleono priėjo dvi damos. Viena iš jų gražuolė blondinė mėlynomis akimis prancūziškai kreipėsi į imperatorių: „Sveiki atvykę, Jūsų Didenybe, į mūsų tėvynės žemę, kuri laukia Jūsų, kad pakiltų iš pelenų." Napoleonas nusilenkė, ir karieta pajudėjo Varšuvos link. Galbūt tai buvo atsitiktinis grafienės M. Walewskos susitikimas su imperatoriumi, o gal iš anksto apgalvoto lenkų didikų plano pradžia – pasinaudoti nuostabiu jos grožiu ir sužavėti Napoleoną, nes galbūt manyta, kad tai galėjo būti viena iš galimybių atgauti nepriklausomybę.

Natalija Jakubova straipsnyje teigia, kad sausio 7 d. kunigaikštis Józefas Poniatowskis Varšuvos karalių pilyje imperatoriui surengė didžiausią puotą. Iš jam pristatomų diduomenės damų Napoleonas pažino nuostabią nepažįstamąją iš pašto stoties. Jos vardas buvo Maria Walewska. Kiek kitaip Napoleono ir M. Walewskos susitikimą knygoje „Napoleono Bonaparto triumfas ir tragedija" aprašė imperatoriaus kamerdineris Constant'as Wairy: „Varšuvoje jo Didenybė įsikūrė dideliuose rūmuose. Lenkų aristokratija, iš visų jėgų besistengianti įtikti Napoleonui Bonapartui, jo garbei rengė prašmatnius priėmimus ir kėlė puikias puotas, kur dalyvaudavo turtingiausi ir garsiausi Varšuvos gyventojai.

Vienoje iš tokių puotų, kuri vyko nuostabiuose Radvilų rūmuose, kur buvo įsikūręs Charles'is Maurice'as de Talleyrand'as, Napoleono dėmesį patraukė lenkų dama Maria Walewska. [...] Ji buvo blondinė, žydrų akių ir akinamai baltos odos, vidutinio ūgio ir nuostabios figūros, nepaprastai proporcingo sudėjimo. Grafienė vilkėjo kuklia balta atlasine suknele, jos garbanas puošė ne brangakmeniai, o gėlės. Tarp tviskančių puošnių damų grafienė atrodė kaip skaisti naivuolė. Nemadinga mergiotė – valdovų svajonė! Nieko keisto, kad imperatorius Napoleonas priėjo būtent prie jos."

Greičiausiai ne visai tikslus prisiminimuose buvo C. Wairy. Didesnė tikimybė, kad imperatorius pakvietė prieiti kunigaikštį J. Poniatowskį ir gana primityviai bei soldafoniškai išreiškė susižavėjimą grafiene. Kunigaikštis iškart suprato, kad Maria gali duoti Lenkijai daug daugiau naudos nei dešimt kavalerijos divizijų. Vėliau Ch. M. de Talleyrand'as apie šį susitikimą rašė: „Imperatorius viešai paklojo savo šlovę gražuolei lenkei po kojų."

M. Walewska (1786–1817) buvo kilusi iš senos, tačiau vėliau nuskurdusios aristokratų giminės. 1794 m. Lenkijoje prasidėjo sukilimas prieš Gardino seimo nutarimus, atvėrusius kelią trečiajam Lietuvos ir Lenkijos padalijimui. T. Kosciuškos vadovaujamame sukilime dalyvavo ir žuvo Marios tėvas Mateuszas Łączyńskis. Po tėvo mirties Maria paliko vienuolyną Varšuvoje, kur buvo auklėjama bei mokoma, ir grįžo į gimtąją Kernozią.

Maria buvo išauklėta patriotiškai nusiteikusių tėvų, todėl religinga ir atsidavusi tėvynei. Vis dėlto ji ne itin pritapo prie vienuolyno aplinkos. Vaikystėje mokėsi prancūzų ir vokiečių kalbų, muzikos ir šokių. Muzikos ją mokė garsaus kompozitoriaus Fryderyko Chopino tėvas. Grįžusi iš Varšuvos į tėviškę, Maria įsimylėjo jauną, gražų rusų generolo sūnų. Simpatijos buvo abipusės, viskas ėjo piršlybų link, tačiau nugalėjo patriotiniai sumetimai – negalėjo būti net kalbos apie tokias vedybas.

Norėdama pagerinti šeimos materialinę padėtį, motina septyniolikmetę dukrą ištekino už turtingo šešiasdešimties metų grafo Anastazo Walewskio, kuris jau iki tol buvo dukart tapęs našliu, o jo sūnus buvo devyneriais metais vyresnis už nuotaką. Vedybos įvyko 1805 m. sausio ar vasario mėnesį, kituose šaltiniuose teigiama, kad 1804 m. pradžioje.

Į Lenkijos istoriją M. Walewska pateko tik todėl, kad patyrė meilės romaną su Prancūzijos imperatoriumi Napoleonu. Jos vyras, deja, daugiau mylėjo savo titulus nei žmoną, o ji vyrą labiau gerbė, nei mylėjo.

Napoleonas puikiai suprato, kad ši dama paaukojo save dėl šeimos labo ir kad jos šeiminis gyvenimas nėra labai laimingas. Toks poelgis taip pat žadino susidomėjimą, Napoleonas susižavėjo M. Walewska aistringiau nei kitomis moterimis. Pirmojoje puotoje, kurioje Bonapartas sutiko grafienę, jis kalbėjo labai mažai, tačiau spėjo su ja sušokti vieną kadrilį. Kaip šokėjas Napoleonas buvo niekam tikęs, negelbėjo nė šokių pamokos. Galbūt tas šokis sutrikdė įžūlią jo drąsą? Grįžęs namo, jeigu tikėtume C. Wairy, Napoleonas buvo apimtas geidulingos aistros (vis dėlto gal tai buvo pirmasis jų susitikimas?) ir parašė kelis iš eilės laiškus, bet atsako nesulaukė. Viename iš laiškų imperatorius rašė: „Toje puotoje mačiau tik Jus vieną, žavėjausi tik Jumis, geidžiu tik Jūsų. Tik Jūsų laiškelis galėtų numaldyti mano įkarštį. N." Netrukus kurjeris atnešė žinią: „Atsakymo nebus."

Žymaus karvedžio reikalaujamas pasimatymas M. Walewskai buvo tam tikras netikėtumas, nors, kaip ir visi lenkai, ji buvo pasiryžusi bet kokiai aukai dėl tėvynės laisvės. Tačiau ne tokios, kokios reikalavo Napoleonas. Kunigaikštis J. Poniatowskis, visa šlėkta ir net pats ponas A. Walewskis darė viską, kad įtikintų grafienę, jog ši dėl bendro reikalo parodytų šiek tiek entuziazmo. „Ne mes, visa Lenkija reikalauja to iš Jūsų", – įtikinėjo J. Poniatowskis.

Matydamas, kad jam nepavyksta palaužti grafienės valios, didysis karvedys į šturmą metė sunkiąją artileriją. Eilinis jo laiškas baigėsi tokiais žodžiais: „Jūsų tėvynė man taps dar brangesnė, jeigu Jūs pasigailėsite mano vargšės širdies. N."

Galų gale Maria pasidavė. Sutikusi susitikti su Napoleonu, ji atvyko labai sutrikusi. Napoleono kamerdineris prisiminimuose rašo: „Durocas, kuris atvežė ją ekipažu, beveik ant rankų nešė ją į jo Didenybės apartamentus. Maria liejo ašaras ir akimirką vos neprarado sąmonės." Generolas Durocas tapo svarbiausiu patikėtiniu besimezgant Napoleono ir M. Walewskos meilės romanui. Nuo pat jo pradžios Bonapartas pajuto šiai lenkaitei ne tik kūniško geismo, bet ir dvasinio artumo jausmą.

Po kelių dienų Maria vėl aplankė imperatorių, jos vizitai tapo nuolatiniai. Viską pamiršęs Napoleonas norėdavo, kad ponia M. Walewska dalyvautų kiekviename priėmime, kiekviename koncerte, kurie buvo rengiami jo garbei.

1807 m. balandį imperatorius savo būstinę perkėlė į Finkenšteino pilį Vakarų Prūsijoje. Brolio lydima į ją atvyko ir Bonaparto meilužė Maria. Kaip dažnai būna pasakiškoje pilyje, mylimieji dar stipriau prisirišo vienas prie kito. Maria nuoširdžiai pamilo savo gundytoją. „Visos mano mintys sukasi apie jį ir grįžta prie jo. Jis man yra viskas, visa mano ateitis, visas mano gyvenimas", – ji prisipažino C. Wairy. Napoleonas buvo laimingas. Meilės nuotykių jis turėjo daug, bet tai buvo momentiniai, nieko nereiškiantys ryšiai su jaunutėmis artistėmis, o Joséphine, kurią jis iš tikro mylėjo, nuodijo jam gyvenimą nuolatine neištikimybe. Ir pagaliau jis susirado ne koketę, o atviraširdę, dorą merginą. Ji visapusiškai jam patiko, tačiau jį erzino, kad Maria nuolat dėvėjo tamsias sukneles: „Kodėl tu visada dėvi tamsius rūbus?" Ji atsakė: „Aš nešioju gedulą dėl savo tėvynės. Kada atkursi

Lenkiją, nešiosiu šviesius rūbus.“ – „Pakentėk – greit aš pradėsiu naują karą“, – pažadėjo imperatorius.

Ir iš tikrųjų 1807 m. liepos 7 d. Nemuno upės viduryje ant plausto Napoleonas ir Rusijos imperatorius Aleksandras I pasirašė Tilžės taikos sutartį, pagal kurią dalis Lenkijos, kuri buvo įvardyta kaip Didžioji Varšuvos kunigaikštystė, gavo suverenitetą. Taip Napoleonas iš dalies įvykdė poniai M. Walewskai duotą pažadą.

Po metų imperatorius grafienę vėl pakvietė į Paryžių, Viktorua gatvėje nupirko jai gražų jaukų namą – jame vykdavo jų slapti pasimatymai. Daugelis net neįtarė, kad imperatoriaus mylimoji įsikūrė Paryžiuje. Grafienei M. Walewskai jis visada palikdavo ložę operoje, o Napoleono rūmų gydytojas nuolatos domėjosi jos sveikata. Tai buvo tikrai romantiška paryžietiškos meilės preliudija: pasivaikščiojimai prieblandoje miesto alėjomis ir parkais, nepakartojamos nakvynės priemiesčių viešbučiuose.

Su vyru M. Walewska išsiskyrė romano su Napoleonu pradžioje – sutuoktiniai vienas kitam nejautė priešiškų jausmų.

1809 m. pavasarį prasidėjo Austrijos kampanija, ir garsiai mylimųjų porai vėl teko išsiskirti. Po pergalės prie Vagramo, kai tik nutilo patrankų pabūklai, Napoleonas iškvietė M. Walewską į Vieną, kur jie vėl galėjo mėgautis meilės jausmais. Po kelių savaičių Maria pranešė imperatoriui, kad laukiasi kūdikio. Napoleonas buvo laimingas. M. Walewskos nėštumas Napoleonui buvo valstybinio reikšmingumo faktas – jis įsitikino, kad gali būti tėvas, t. y. sukurti dinastiją. Žmona Joséphine kaltę, kad nėra vaikų, vertė Napoleonui. Kaip tik tuo laikotarpiu jam ir atėjo mintis, kad reikia su ja skirtis. Išsiskyrimas abiem buvo gana liūdnas ir skausmingas. Napoleono ir žmonos akyse tvenkėsi ašaros. Įdomu, kad jos ir Bonaparto santykiai ir vėliau išliko šilti. Be to, Joséphine išsirūpino, kad jai būtų išsaugotas imperatorienės titulas. Ji taip pat pasirūpino ir savo materialine padėtimi – įsikūrė imperatoriaus jai padovanotame dvare 20 kilometrų nuo Paryžiaus.

Imperatoriaus ir M. Walewskos sūnus gimė Lenkijoje, Walewskių dvare. Taip nusprendė Napoleonas. Jis norėjo, kad jo nesantuokinių ryšių epilogas vyktų kuo toliau nuo Paryžiaus. 1810 m. gegužės 4 d. kaimyninio kaimo parapijos dvasininkas metrikų knygoje įrašė, kad jo šviesybei A. Walewskiui ir jos šviesybei M. Walewskai gimė sūnus Alexandre’as Josephas Walewskis. 1812 m. imperatorius jam suteikė grafo titulą ir padovanojo dvarų su žemėmis, taip užtikrindamas gana gerą nesantuokinio sūnaus gyvenimą ateityje. Antrosios imperijos metais jis tapo užsienio reikalų ministru.

1810 m. M. Walewska su sūnumi grįžo į Paryžių, bet ten jos laukė jau visai kitas, susvetimėjęs miestas ir aplinka. Napoleonas buvo susituokęs su Marija Luiza. Vis dėlto Bonapartas imperatoriškai pasirūpino Maria. Jos nuosavybe tapo dar vienas puikus namas, kurį galima vadinti mažais rūmais. Ji taip pat turėjo nuosavą karietą, kas mėnesį jai buvo skiriama dešimt tūkstančių frankų išlaidoms.

Grafienė M. Walewska dažnai slapta atvesdavo savo mažąjį sūnų pas tėvą į Tiuilri rūmus. Paprastai šie santykiai baigdavosi pokalbiais apie sūnaus auklėjimą ir jo ateitį. Bonapartas buvo susižavėjęs jauna žmona ir buvusiai širdies damai neturėjo laiko. Jų meilės žarijos išblėso, atrodo, visiems laikams, nors sunkiu gyvenimo momentu imperatorius dar bandė susisiekti su Maria.

Buvusią mylimąją Napoleonas prisiminė 1812 m. žiemą, kai pralaimėjęs karą bėgo iš Rusijos. Nugalėtas imperatorius, važiuodamas per Lenkijos žemes, norėjo užsukti į Lovišus, kur tuo metu viešėjo ponia M. Walewska. Jį lydėjusiam generolui reikėjo daug pastangų, kad atkalbėtų valdovą nuo tokio rizikingo sumanymo, nes kazokų šimtinės, persekiojančios Napoleoną, tiesiog lipo ant kulnų.

Prabėgo dar keleri metai, ir Napoleono žvaigždė galiausiai užgeso. Elbos saloje nuverstas imperatorius laukė atvykstant žmonos, bet Marija Luiza net nesiruošė keliauti pas ištremtą vyrą. Tuo metu ji įsimylėjo šaunųjį vienaakį generolą Adamą Adalbertą von Neippergą, o pas Napoleoną atvyko visai kita moteris – M. Walewska. Į Elbos salą ją atlydėjo brolis ir greičiausiai sesuo.

Napoleonas pasistengė, kad M. Walewskos atvykimas išliktų paslaptyje ir kad gandai nepasiektų eksimperatorienės. Susitikimams buvęs Prancūzijos valdovas pasirinko aukštai kalnuose esantį vienuolyną. Dvi naktis jie praleido kartu, o po to ėmėsi visų atsargumo priemonių, ir Maria su palydovais išvyko iš salos.

Grįžusi į Paryžių Maria vėl vilkėjo juodus drabužius, tačiau šįkart jau gedulo, nes mirė vyras. Kai Napoleonas kaip belaisvis buvo ištremtas į Šv. Elenos salą, Maria pasijuto visiškai laisva. Ji ištekėjo už grafo Philippe’o Antoine’o d’Ornano (1784–1864), imperatoriaus pusbrolio (vėliau jis tapo Prancūzijos maršalu), su juo susilaukė sūnaus Rudolfo. Tačiau gimdymas neigiamai atsiliepė jos sveikatai ir gražioji lenkė atsisveikino su šiuo pasauliu teturėdama trisdešimt vienus metus. Ji mirė Viktorua gatvės name, kurį jai padovanojo Napoleonas.

M. Walewskos palaikai 1817 m. gruodžio 15 d. buvo palaidoti grafų d’Ornano giminės kape Paryžiuje, Per Lašezo kapinėse. Vykdant mirusiosios valią 1818 m. jie buvo pervežti ir perlaidoti parapinės Kernozios bažnyčios rūsiuose.

Likimo padovanota turininga M. Walewskos gyvenimo istorija tapo įkvėpimo šaltiniu įvairių sričių menininkams.

– RIMANTAS ŠALNA –

Pjūvis

▶Atkelta iš p. 6

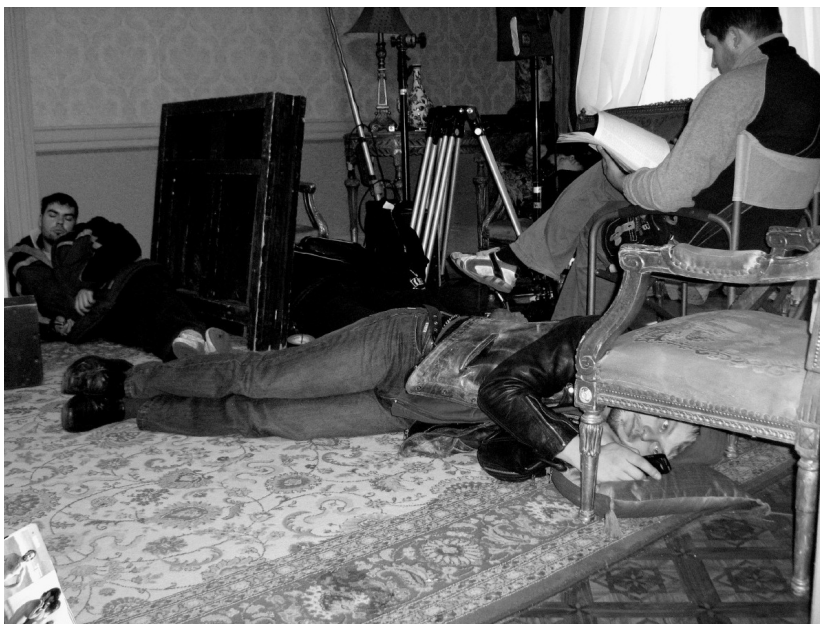

Taurimos Bunkutės nuotrauka

Iki tol į duris nebus pasibelsta, nes šeimininkas – žodžio žmogus, o jam buvo avansu dosniai sumokėta pateikus griežtas sąlygas, kaip viskas turės vykti. Jasperui visada gerai sekėsi su instrukcijomis ir planais. Jasperas visada gerai sprendė problemas. Aš visada buvau tas, kurio dėka jų atsirasdavo.

Muzika iš apačios pagarsėjo. Taip būdavo kiekvieną naktį, na, *kiekvieną* iš tų trijų naktų, kurias ten spėjau praleisti. Tačiau šįsyk buvo kitaip. Lyg augtų ne garsas, o pati jo idėja, kuri praryti kėsinosi mano sveiką protą. Užuolaidos buvo dalinai užtrauktos, ir pro jas ėmė plūsti anaiptol ne mėnuliška šviesa. Tokios šviesos niekada nebuvo mačiusios mano akys, ši, rodos, skrodė vaizdą savo judėjimu, kuris buvo įstabiai lėtas ir dramblotas tokiam gaivališkam dariniui. Ji ropštėsi į kambarį smailais spinduliais pro kilpas sienos molekulėse, ji virpino užuolaidas, kurios permirko ta šviesa, ji plūdo į vidų kaip šviesa, o viduje netgi kiek dribo ir bliūško, nelyginant tirštas skystis. Ji rangėsi link manęs ir aš buvau per daug išsekęs suprasti, kas vyko, tačiau per daug sukaustytas nežinios, kad užsimerkčiau, atimdamas iš jos progą parodyti man, kas ji per viena. Ir tada aš pamačiau: pamačiau, kaip sienose išdega jų praeitis, kruvini labirintai, plėmais padengiantys sienas, jau spėję nudžiūti, tačiau gaivalingai skystėjantys ryškėjant jų raudoniui, atgyjantys, laikui sukantis atgal. Tada stebėjau, kaip labirintai išduoda, kur yra jų gijų pabaigos, imdami trauktis ir mažėti, lyg valas, vyniojamas atgal į ritę. Labirintai, kurie turėjo vieną pradžios tašką, pasirodžiusį neregimam permerktam krauju pirštui jį padėjus. Labirintai. Gijos. Keliai, kuriais galima pasirinkti eiti. Keliai, kuriais nuėjus nebegrįžtama, kad ir su kokiu gailesčiu atsigręžtum atgal.

Tikiu, kad yra tik viena akimirka, kurią būtų galima įvardinti kaip dabartį. Tai akimirka, kai pasitrauki iš gyvųjų tarpo. Tas pjūvis padalina viską į tai, kas buvo prieš, ir tai, kas bus po. Turbūt tam tikra prasme aš ir likau toje akimirkoje; turbūt *tapau* ta akimirka. Iš čia matau viską, kas buvo, ir viską, kas bus, – iš čia matau, kaip padaviau Lukui maišelį su tuo, kas jį nunuodijo, kaip į mano duris pasibeldė Luko draugas ir su ašaromis akyse man pasakojo, ką padariau, nesumodamas, kaip mane nubausti ar man atkeršyti; iš čia matau, kaip paskambinau Jasperui ir kaip po penkiolikos minučių jo automobilis prisiparkavo prie to apleisto daugiabučio, kur šešėlyje kiurksojau laukdamas jo; iš čia matau, kaip Jasperas nė nepasuko galvos į mano pusę, nepažiūrėjo man į akis, bet letargišku tonu pro sutrauktus lūpų kampučius išdėstė, kur mes važiuosim, kas manęs lauks ten ir kaip viskas vyks. Iš čia matau, kaip pro grindis į kambarį įskriejo atsitiktinė kulka ir kirto mano galvą. Iš čia girdžiu, kaip tada nuščiuvo vyrų balsai, kaip – *pagaliau* – nutilo muzika ir kad vis dėlto tai buvo laiminga pabaiga, nes apačioje įsiplieskęs girtų kaimo viešbučio svečių konfliktas nurimo, palikdamas mažiausią įmanomą skaičių aukų. Iš čia girdžiu, kaip balsai apačioje veikiausiai tarėsi su šeimininku, kuriam vėl buvo gerai sumokėta, kad laikytų liežuvį už dantų.

Žmonės dažnai linkę neproporcingai lengvai atleisti dalykus, kuriuos jie yra padarę patys. Svetimautojas nesmerks kito vyriškio, atsiveriančio jam, jog šis štai nusisamdė prostitutę, kad ji leistų jam išbandyti dalykus, kurių žmonos prašyti jis nedrįsta. Vagis nesmerks plėšiko, net jei šis, grasindamas peiliu, privers nėščią moterį atiduoti jam rankinę. Žmogus, nunuodijęs paauglį, nesmerks vaikžudžio tėvo, net jeigu šio veiksmų ir nepalaikys.

Tačiau nemanau, kad žmogžudys negali atsilyginti pasauliui. Aš tikrai būčiau padaręs ką nors gero. Jasperas sakė, kad ras man vietą tarp šalių sienų, kur galėsiu dirbti. Planavau plušėti tik už maistą. Jau buvau suplanavęs viską, kaip mažai prašysiu, netgi alinsiu save badu ir tik sekmadieniais sau leisiu duonos riekę pamerkti į saldintą vandenį, kad atsiminčiau, ką reiškia gyventi. Pamenu, karštligiškai šį planą sukūriau dar sėdėdamas Jaspero automobilio keleivio sėdynėje, prieš pat trijų valandų kelionės pabaigą. Nuoširdus gero darymas, besitęsiantis visą vieno žmogaus gyvenimą, – juk tai gali atpirkti vieną gyvenimą, kuris nežadėjo būti geras, tiesa? Tas niekam tikęs išstypęs šūdžius juk nebūtų per visą savo gyvenimą nuveikęs nieko doro, juk neklystu? Juk aš tebegalėjau išpirkti kaltę?

Dieną, kai mane ras, šeimininkas nepaskambins Jasperui ir nepasakys, kur aš, nes taip tartasi nebuvo, o jis – žodžio žmogus. Jasperas bus sutaręs su draugo draugu nebesusisiekti ir pasikliauti juo, nes šiam buvo dosniai sumokėta už sąžiningai atliktą nesunkų darbą – pervežti vaikį į kitą šalį, išlaipinti jį prie sodybos sklypo vartų ir įteikti raštelį su tolesnėmis instrukcijomis ir paprasta fraze, kuri padėtų šeimininkui paaiškinti, kad čia žmogus, kurio jis laukė. Jasperas nežinos, kas man nutiko, ir toliau gyvens. Ir aš tikiuosi, kad taip ir liks – ir kad jo sąmonėje aš kantriai pjausiu rugius, melšiu karves, dirbsiu įvairiausio plauko ūkio darbus, kokius man tik bepavestų, ir, nusibraukęs prakaitą nuo kaktos, vakare, prieš miegą, gulėsiu tvarkingai ant krūtinės sunėręs rankas ir be balso kalbėsiu maldą, kurią Viešpats perskaitys iš mano lūpų.

– EDVINAS VALIKONIS –

Didžiojoje Britanijoje nuo 1979 metų leidžiamas nepraustaburniško humoro komiksų žurnalas „Viz“, kuriame daugiausia šaipomasi iš geltonosios spaudos populiariausių temų ir žanrų (karališkosios šeimos gyvenimo peripetijos, žvaigždžių gyvenimo užkulisiai, „kuluarai ir buduarai“, sensacingi „atradimai“, seksualinio gyvenimo patarimai ir „mados“, psichologiniai asmenybių testai), reklaminių klišių, populiarių masinio skonio televizijos laidų ir t. t. Kiekvienais metais išleidžiamos labiausiai vykusių tų metų „Viz“ parodijų ir satyrų rinktinės, savotiški absurdo dvasios persmelkti „išvietės skaitiniai“. Siūlome susipažinti su keliais gana tipiškais šio komiksų žurnalo „kūrybos“, supinančios fikciją ir realybę, pavyzdžiais.

Pamylėjau TV žvaigždę

(ankstesniame gyvenime)

Ronas Thompsonas (46), autobuso vairuotojas iš Berkšyro, dievagojasi pergulėjęs su gausybe gražiausių pasaulio moterų (tarp jų, pavyzdžiui, ir su žavingąja TV žinių pranešėja [BBC darbuotoja] Esther Rantzen) – ankstesniuose savo gyvenimuose. Seksualinius savo žygius jis išklojo ką tik parengtoje stulbinančioje knygoje. Joje Ronas atskleidžia, kaip per ankstesnius įsikūnijimus žemėje susipažino ir pasimylėjo su visu pulku žymiausių gražuolių: garsiausiomis manekenėmis, kino aktorėmis, televizijos laidų vedėjomis ir grožio karalienėmis. Per daugybę ankstesnių savo gyvenimų Ronas turėjo jas visas! Šioje – išskirtinėje – knygos ištraukoje jis atlapaširdiškai dalijasi prisiminimais apie pašėlusios aistros naktis su patraukliausiomis pasaulio moterimis.

Aš visada tvirtai tikėjau reinkarnacija, o būdamas karštas spiritizmo gerbėjas ir pasižymėdamas nemenkomis psichinėmis galiomis galiu kuo aiškiausiai prisiminti net prieš šimtus metų įvykusius savo įsikūnijimus žemėje.

Štai mano siela kuo ryškiausiai mena, kaip prieš daugelį amžių buvo įsikūnijusi į keliaujantį egiptiečių pirklį.

Gyvatė

Vieną dieną dykumoje prijojau oazę, tad sustojau joje pagirdyti kupranugario. Oazėje stirksojo palapinė, taigi įlindau į ją paklausti, ar niekam nereikia mano kilimų. Palapinėje gulėjo kažkoks turtuolis, apsuptas tuzino moterų, kurios tepė jį aliejais ir penėjo vynuogėmis. Paskui viena iš tų moterų pradėjo erotiškai šokti, ir jai šokant gyvatė rangėsi jos kūno linijomis. Nors tada to nesupratau, dabar esu įsitikinęs, jog ta moteris iš tikrųjų buvo ne kas kita, o televizijos laidų vedėja Esther Rantzen, kuri kažkuriame iš ankstesnių savo gyvenimų, be jokios abejonės, buvo egiptietė šokėja.

Bamba

Gelsvoje laužo šviesoje tobulų formų jos kūnas šmėkščiojo pro plonytį šilkinį sarį. Prašmatnus brangakmenis žėravo jos bamboje. Įsigeidžiau jos labiau už viską pasaulyje. Paskui ji paėmė mane už rankos ir nusivedė į palapinę netoliese, kur buvome vienudu. Pakerėtas jos žvilgsnio gulėjau nejudėdamas, kol ji rengėsi, o paskui atsidavė neskubiems mano kūno tyrinėjimams.

Nuogybė

Galų gale mūsų kūnai susiglaudė, ir ten, po žvaigždėmis, ji atsidavė man. Tą naktį mylėjomės kokį šimtą kartų, kol galiausiai užmigome. Kitą rytą nubudęs jos neberadau.

Mano

Gal kiek ironiška, kad mano ir Rantzen keliai šitaip susibėgo ankstesniuose gyvenimuose. Galimas daiktas, man tiesiog pasisekė, bet panašiu būdu susipažinau su ištisa plejada ryškiausių žvaigždžių; tarp jų ir su TV bei radijo veikėja [BBC ir ITV darbuotoja] Gloria Hunniford.

Troškimai

Glorią sutikau XIX amžiuje, dirbdamas sodininku didžiuliame užmiesčio dvare. Manau, kad per ankstesnį įsikūnijimą ji buvo ištekėjusi už to dvaro prievaizdo. Nelaimei, tarnaudamas armijoje jis patyrė sužalojimų, todėl buvo nepajėgus išpildyti seksualinių Glorios troškimų.

Kaitra

Vieną alsią vasaros dieną plušėjau girioje, ir staiga išdygusi ji prisėdo šalia. Po kurio laiko prabilo ir, nors tada nesupratau, vėliau jos išskirtinį šiauriečiams airiams būdingą akcentą atpažinau, per 2-ąją radijo programą išgirdęs vieną populiarią muzikinę laidą.

„Tu, regis, įkaitęs“, – pasakė Gloria. Prakaitas varvėte varvėjo nuo pusnuogio mano kūno. Medžius guldžiau milžinišku kirviu, tačiau jos akys krypo į kitą mano turimą įnagį. „Niurktelkim abudu ežeran“, – pasiūlė ji.

Kai plaukėme dviese, girdėjau bangeles plekšenant į josios nuogybes. Paskui prigulėme ant žolės nudžiūti. Kaitrūs saulės spinduliai slidinėjo dailiomis josios meilės kalvelėmis. Gloria pasisuko į mane ir švelniai šnibžtelėjo į ausį: „Būki su manim švelnus.“

Kūnai

Mylėjomės, atrodė, amžinybę. Dieną keitė naktis. Aš praradau laiko pojūtį. Buvo tamsu, o paskui vėl šviesu, kai mūsų kūnai liejosi vienas į kitą. Nieko panašaus anksčiau nebuvau patyręs. Mes nepaliovėme dar keliolika dienų, kol galiausiai pabaigę, visiškai išsekę susmukome pasliki. Vėliau Gloria dar daug daug kartų buvo užsukusi pas mane į medkirčio būdelę, ir aš niekada nepamiršiu tų aistringų drauge su ja praleistų dienų ir naktų.

Nedaug vyrų gali pasigirti mylėjęsi su [žurnaliste, BBC darbuotoja] Angela Rippon. Tiesą sakant, ne visai tikslu būtų teigti, kad ir pats su ja mylėjausi, nes šį žygį atlikau ne dabartinis aš, o viena iš mano ankstesniųjų inkarnacijų, ir ne bet kokia, o pats lordas Nelsonas.

Mūšiai

Turbūt tai žinomiausias iš visų mano įsikūnijimą, mat būdamas Nelsonu jūrų mūšiuose pasiekiau daugybę pergalių ir tapau tautos didvyriu. Būtent tada pirmąkart sutikau Angelą Rippon, arba [XVIII a. modelį ir aktorę] Emmą Hamilton, kaip ji buvo žinoma tais laikais.

Karštis

Mūsų romanas buvo karštas. Jūroje bemiegėmis naktimis be galo jos ilgėdavausi vienišas sūpuodamasis savo hamake. Bet laiko, praleisto drauge su ja, niekada nepamiršiu. Kaip Nelsonas mūšiuose patyriau daugybę sužalojimų, tačiau galiu jus užtikrinti, kad mano stovylas visada stovėjo kaip stovėjęs.

Aistra

Mes mylėdavomės su įsišėlusios jūros aistra, o paskui gulėdavome šalia kaip du bures nuleidę laivai, siurbdamiesi į kits kito akių gelmes. Buvome beviltiškai įsimylėję, ir aš iš tikrųjų labai gailiuosi, kad žuvau Trafalgaro mūšyje, šitaip nutraukdamas mūsų nepakartojamą ryšį.

Kitame numeryje – „Iš kūno išsilaisvinusios sielos nuotykiai“. Šioje knygos ištraukoje Ronas atskleis, kaip pasitelkus meditaciją galima „išlaisvinti“ sielą iš kūno ir patirti seksualinių nuotykių su dauguma šių dienų garsenybių.

Ar tu seksualus?

Vyrukai, pagaliau pasitaikė proga tai išsiaiškinti!

Kas vyrus daro seksualius? Koks tas gyvybiškai svarbus ingredientas, užvedantis moteris? Ar tai – šukuosena? O gal akys? O gal kelnių fasonas? Netgi ekspertai negali duoti tvirto atsakymo.

Vyrukai, štai jums proga išsiaiškinti, kokio jūs seksualumo. Tiesiog pasirinkite po vieną atsakymą iš toliau pateikiamų klausimų, susumuokite balus ir išmatuokite savo seksualumą mūsų ekspertų seksualumo barometru.

1. Tavo kelnės yra:
a) dukslios aplink liemenį;
b) patogios;
c) ankštos ir viską aptempiančios.

2. Ką tu rūkai?
a) Ne cigaretes;
b) paprastas cigaretes;
c) užsienines cigaretes.

3. Eidamas į stotelę pamatai, kad tavo autobusas tuoj nuvažiuos. Tu:
a) lėksi paknopstom;
b) žingsniuosi link jo, tikėdamasis suspėti;
c) sustosi ir prisidegsi cigaretę.

4. Eidamas nusipirkti laikraščio...
a) skubėsi net pasišokinėdamas;
b) eisi vidutiniu žingsniu;
c) žengsi lėtai, pasilinguodamas į šonus.

5. Nutaręs pavalgyti mieste, tu vyksi:
a) autobusu Nr. 14;
b) taksi;
c) akį rėžiančia sportine mašina riaumojančiu varikliu.

6. Restorane padavėjas tau siūlo pirmą patiekalą. Ką pasirinksi?
a) Dubenėlį žirnių sriubos;
b) porą ant lengvos ugnies virtų kiaušinių;
c) didžiulę sultingo meliono riekę.

7. Vieną rytą pabundi jausdamasis seksualus. Ką darysi?
a) Atsikelsi ir įlįsi į šaltą vonią;
b) miegosi kaip miegojęs;
c) nueisi į parduotuvę ir nusipirksi odines trumpikes.

8. Kine su drauge žiūri filmą. Ką veiksi per pertraukėlę?
a) Nueisi į tualetą;
b) nusipirksi ledų ant pagaliuko;
c) užsidėsi akinius nuo saulės.

9. Kuriuos iš šių gyvūnų norėtum laikyti namuose?
a) Papūgą;
b) mažiuką žiurkėną;
c) kelis stambius šunis.

10. Kiek porų apatinių apsimautum važiuodamas į žvejybą?
a) Daugybę šiltų vilnonių apatinių;
b) nedaug apatinių;
c) jokių apatinių.

Atsakymų balai: a) – 1 balas; b) – 2 balai; c) – 3 balai.

JŪSŲ SEKSUALUMO BAROMETRAS
Mažiau nei 10 balų – esate nuobodus slunkius;
11–20 balų – vidutinybė;
21–29 balai – esate patrauklokas;
30 balų – jergutėlyčiau!

Iš: Anus Horribilis: A year of stuff to read on the thunderbox. London: Dennis Publishing, 2011
Parinko ir vertė A. P.

Redaktorė – Giedrė Kazlauskaitė
(gkazlauskaite@gmail.com).
Paveldas – Juozas Šorys.
Kalbos redaktorė – Audrė Kubiliūtė.
Maketuotoja – Zita Remeikienė.
Vadybininkas – Andrius Patiomkinas.
Finansininkė – Danuta Churtasenko.
Redakcijos adresas Mėsinių g. 4, 01133 Vilnius.
Telefonas (8 5) 261 37 70.
El. paštas *satenai@gmail.com;* tinklalapis *www.satenai.lt.*
Spausdino UAB Valdo leidykla,
P. Cvirkos g. 4-2, 20131 Ukmergė.

VšĮ „Šiaurės Atėnų fondas“ sąskaita banke
LT36 7300 0100 0000 7071; AB „Swedbank“ (kodas 73000).
Dvisavaitinis laikraštis išeina penktadieniais.
Leidžiamas nuo 1990 m. vasario 7 d.
Leidžia VšĮ „Šiaurės Atėnų fondas“. ISSN 1392-7760. 4 spaudos lankai.
Indeksas 0109. Tiražas 1 360 egz.
Redakcijos ir autorių nuomonės nebūtinai sutampa.
Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas 2017 m. suteikė
22 000 Eur paramą projektui „Šiaurės Atėnai“ – kultūros ir kritikos paralelės“ (p. 2–4, 6–7, 10–11, 13–16), 8 000 Eur projektui „Šiaurės Atėnai“: virtuali kultūros erdvė“; Lietuvos kultūros taryba – 6 000 Eur paramą projektui „Vertimai: pasaulio kultūros atodangos“.

LIETUVOS KULTŪROS TARYBA
LIETUVOS RESPUBLIKOS KULTŪROS MINISTERIJA